

Liget

2025-10
október

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVIII. évfolyam 10. szám]

WORLD PRESS PHOTO

Csongor Andrea HOGYAN DÖNTSÜNK LE EGY SZOBROT?; VELEM LESZEL	4
Janecskó Kata MAGUKRA HAGYOTTAK	8
Bíró Judit DÍJNYERTES	11
Kovács Laura TARKA KENDŐK	13
Győri-Simon Dóra [MARKETING]; TEJFEHÉR VONAL	17
Szabó Attila APÁLY	22
Reszler Gábor A KÖD GYERMEKEI	24
Taizs Gergő A HELYETTES ÉN	35
Szirmai Panni DZSUNGEL	37
Dobosi Bea ÁLLAT	41
Lendvai Zalán RIO GRANDE, 2025	48
Makó Ágnes NÉZZ FEL; ZACSKÓT A FEJRE	51
Pintér Tibor MIELŐTT A REFLEKTORFÉNY KIHUNY	56
Z. Karvalics László LEVÉL EGY MIGRÁNS- SIMOGATÓHOZ	60
Nacsinák Gergely András A NAGYPÉNTEKI LAPJÁRÁS SAJÁTOSSÁGAI RÓL	62
Gyetvai Balázs MEZTELEN	78

Péter Ágnes WOLLSTONECRAFT ÉS A FELVILÁGOSODÁS ETIKÁJA	80
Czilczer Olga VÁNDORÉVEK	107
Vörös István AZ EGYETEMSZIGET [21]	109
SZÓ-BESZÉD	
Janecskó Kata LEVELEZŐPARTNER KERESTETIK	120
Kiss Lajos András A CSEND MONDANDÓJA	123
Őri Ádám A PATAK, A SZÉL ÉS A CSILLAG NYELVÉN	129

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Csongor Andrea

HOGYAN DÖNTSÜNK LE EGY SZOBROT?

[WORLD PRESS PHOTO]

2025-11-01 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Technikailag egy szobor ledöntése nehéz,
ellenálló anyagból készül,
tömör, az örökkévalóságnak szól.
Nem mindegy, hogy fejtől lefelé bontjuk,
vagy a talpánál elválasztva ledöntjük.

Én úgy jártam el, hogy ízekre szedtem,
az anyámat ütő kezénél kezdtem a bontást.
Egy pillanatig hármás szoborcsoport voltunk,
mozdulatlan erőként egymásnak feszültünk.
Apám karjában kővé dermedt a lendület.
Letörtem. Sajnos, a törési felületen
veszélyesen éles szélek keletkeztek, és
a bontás során termelődő hulladékkal
nem tudtam mihez fogni.
A levált apró darabok egy része
még mindig kering a véremben,
belülről karcolja artériáim falát.

kép | Suvra Kanti Das, The Daily Prothom Alo számára: A hatalom vászna

Az emberek megrongálják Sheikh Mujibur Rahman, Banglades korábbi elnökének szobrát, aki Sheikh Hasina miniszterelnök apja volt, és aki hetekig tartó zavargások után lemondott. Dhaka, Banglades, 2024. augusztus 5.

2024 júliusában a korlátozó kormányzati munkahelyi kvótarendszer ellen tiltakozó diákok tüntetése tömeges felkeléssé fajult a kormány ellen, amelyet jogellenes letartóztatásokkal, erőszakos eltüntetésekkel és a más véleményűek széles körű elnyomásával vádoltak. A zavargások háttérében a tisztességes választásokért folytatott küzdelem és a szólásszabadságot korlátozó kiberbiztonsági törvény állt. A kezdetben békés tüntetések erőszakossá váltak, miután a hatóságok és a kormánypárti félkatonai erők keményen felléptek a tüntetők ellen, és legalább 1400 embert megöltek. Augusztusra a rezsim összeomlott. Sheikh Hasina miniszterelnök lemondott és száműzetésbe vonult, Waker Uz-Zaman tábornok, a hadsereg parancsnoka ideiglenes kormány megalakítását jelentette be.

Csongor Andrea

VELEM LESZEL

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-02 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

A nagyanyám vagy, tudom, megismerlek a képről.
Én is kedvelem a gombolós cipőt, a csipkés
napernyőt, a könyékig érő kesztyűt. Te jöttél elém?
Nem, nem lettem doktornő, és most is kócos vagyok.
Elváltam. Néha most is fordítva vetem a keresztet.

Egyszer sikerült elsütnöm, amire tanítottál:
„Uram, ön összetéveszt valakivel!” Félttem tőled.
Ha tudom, hogy te vársz, nem is kapaszkodom föl,
de tudom, meg kell beszélnünk valamit.
Esetleg idővel (vagy mivel számoltok ti itt?) lényed
lefoszlik rólam, és előlről kezdünk mindent?
Túlzsúfolt mennyországra nem számítottam,
de ha jól értem a helyzetet, már nem tornyosulsz fölém
és nem is figyelhetsz engem a magasból.

kép | Tatsiana Chypanava, Pulitzer Center, New Zealand Geographic: Te Urewera – A Tūhoe nép élő őse
Az új-zélandi Te Urewera régió Ngāi Tūhoe népe megőrizte függetlenségét. A tūhoe-k soha nem veszítették el
kötődésüket nyelvükhöz és kulturális identitásukhoz, és az úttörő jelentőségű 2014-es megállapodásban az új-
zélandi kormány lehetővé tette, hogy a tūhoe-k ősi földjeiket kulturális értékeiknek megfelelően kezeljék. Az új-
zélandi jobboldali kormány közelmúltbeli változtatásai az őslakosoknak kedvező, nehezen kiharcolt progresszív
politikát fordítják vissza. A Te Urewerában található Tataiwhetu Trust farm mégis új lehetőségeket kínál a fiatalabb
generáció számára.

Ruiha Te Tana (12) nagyapja otthonában pihen. Az 1916-ban épített tanya a tūhoe történelem élő archívumaként
szolgál. Ruatoki, Új-Zéland, 2022. január 26.

Janecskó Kata

MAGUKRA HAGYOTTAK

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-04 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Amikor az utolsó turista is elhagyta a várost, Boon-Nam éppen felnézett a zöldségpucolásból, és majmokat látott, mindenütt majmokat. Majmok voltak a fákon és a háztetőkön, majmok csimpaszkodtak a lámpavason, és majmok osontak az ereszen.

Jó szerencsét hoznak – ez járta Lopburiban a szürke makákókról, de Boon-Namnak, akinek a neve ugyancsak jó szerencsét jelentett, voltak kétségei efelől. A szerencse őt egész életében elkerülte. Csak dolgozni, két kézzel, látástól vakulásig, azt tanult meg. Sánta volt. Ha fájós lábán átbicegett a szálloda hallján, a vendégek, akik még néhány hete is ott tolongtak a baseball-sapkáikban és a görgős bőröndjeikkel, keresztülnéztek rajta. Boon-Nam ilyenkor lesütötte a szemét és a bérére gondolt, ami legalább mindig megérkezett végül.

ürességtől kongó falak

De a hotelban akkor már napok óta nem járt szállóvendég. Az alkalmazottak egymás közt arról beszéltek, és hangjukat már nem is tompították suttogássá, hogy vége van, még pár ilyen nap, és nincs többé állásuk. Boon-Nam hallotta őket, de nem állt velük szóba. Nem volt rá ideje. Az ürességtől kongó falak között a keze alatt tovább égett a munka. Tisztára suvickolta a kövezetet a recepciónál, hogy aztán ne lépjen senki a ragyogó padlóra, ételt készített elő, amit aztán senki nem evett meg. Dolgozunk, amíg meg nem döglünk, ez a rend. Az evőeszközök soha nem voltak fényesebbek.

Csak a majmok látványa zavarta meg. A majmok most nem olyanok voltak, mint máskor, amikor bőkezű látogatók vállán ücsörögtek gyümölcsöt majszolva vagy ugrándoztak a teletömött szatyrok nyomában. Idegesnek tűntek. Feszültek. Haragosnak. Cserben hagyottnak.

Mintha egy álomban lenne, úgy hagyta el a hotel területét, és alighogy megindult az utcán, pillantása megakadt egy gazdátlan robogón üldögélő majmon. Kísértetiesen emberi arccal nézett a visszapillantó tükörbe, és Boon-Nam, ahogy tétlenül, megbabonázva figyelte az állatot, hirtelen megérezte, milyen hasonlóak, ő és a majom. Gyomrukban düh, sorsukban éhezés. Amit addig munkába fojtott, most átjárta. Szinte sajnálta levenni róla a szemét a célzáshoz, ahogy fogott egy követ, és teljes erejéből a hotel főbejáratának üvegajtaja felé hajította.

kép | Chalinee Thirasupa, Reuters: Nincs több majomőrület a thai városban

A szerencsét hozó makákók a Bangkoktól északra fekvő Lopburi, „Majomváros” identitásának részét képezik. A turisták tömegesen érkeztek, hogy megnézzék és gyümölcsöt etessék őket. 2020-ra a majompopuláció elérte a

3121 példányt, de a COVID-19 idején a turisták eltűntek. A portyázó majmok egyre agresszívabbá váltak, rátámadtak a lakosokra, ellopták az ételüket és verekedtek. A helyiek sikertelenül próbálták elriasztani őket csúzlival, majd 2024 áprilisától a hatóságok sterilizációs programot indítottak, hogy visszaszerezzék az irányítást a helyzet felett.

Egy hosszúfarkú makákó egy motoros tükrébe néz a Phra Prang Sam Yot templom közelében. Lopburi, Thaiföld, 2024. február 3.

Bíró Judit

DÍJNYERTES

2025-10-09 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

1.

Bántani fognak, kérdezte.

A mosdatlan, szikár és vad tekintetű férfiak egyike megszólalt: Igen. S az ajtó elé tolt egy vaskos asztalt, pusztán a térdével. Válláról lejjebb csúszott a gépfegyver.

Fájni fog, kérdezte.

Megint az előző válaszolt: vékony és hajlékony vagy, talán nem. Majd hátulról teljes súlyával és szinte gyengéden ráhajolt, hogy ne tudjon mozdulni. A katonák egyszerre közelebb húzódtak.

2.

Végig magamnál vagyok. Mintha fátyolban úsznék, s nem tudnám levenni.

Azután kiszabadulok, és magamon kívül lebegek.

Talán megszerettem ezt a kínlódást – a szűkölő félelmet a fájdalomtól, az arctalanságot. A monokróm valóságot.

Persze, nem.

Azóta ellopok dolgokat. Színes szavakat. Illatos gondolatokat.

Ellopok olívbogyó méretű, mandula formájú érzéseket.

Hogy szomorúságomban bárkit megvigasztaljak.

Táncolok.

S miközben pörgök, könnyű szoknyám felfedi titkom a Világ előtt.

Díjnyertes leszek.

kép | Cinzia Canneri, Association Camille Lepage: A női test mint harctér

Cinzia Canneri 2017-ben kezdte dokumentálni az elnyomó kormány elől menekülő eritreai nők helyzetét. Az észak-etiópiai Tigré tartományban 2020-ban kitört polgárháború óta a harcok elől menekülő nők történeteit is rögzíti. Mindkét érintett csoport szisztematikus szexuális bűncselekmények – nemi erőszak, fegyveres bántalmazás, kínzás – áldozata, de a társadalmi megbélyegzés, a szűkös ellátási körülmények és újságírói eszközök miatt a hírmédia továbbra sem tudósít kellőképpen a témáról. A túlélők történeteinek és hangjának kiemelésével ez a projekt a fájdalommal, a traumával és a veszteséggel való sokrétű, közös szembeszegülésként fogalmazza újra az ellenálló képességet.

Az eritrai Zayid (23) amhara katonák golyója ütötte sebhelyet mutat. A lövöldözés során Zayid lánytestvére súlyosan megsérült és azóta sem találják. Zayid nem az igazi neve.

Kovács Laura

TARKA KENDŐK

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-12 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Az élet textildarabnak nézte Yadirát, és úgy gondolta, ha összefonja nyakát a parumájával, szépen mutatnak majd. Pár pillanatig talán így is volt, gyönyörű lehetett a sápadt arc a színes anyag ölelésében, hónapok óta először az izzaság árnyéka nélkül. Aztán megértették, neki sikerült, az összes nővér közül ő volt az, aki visszafordíthatatlanná tette, tizenhat évesen.

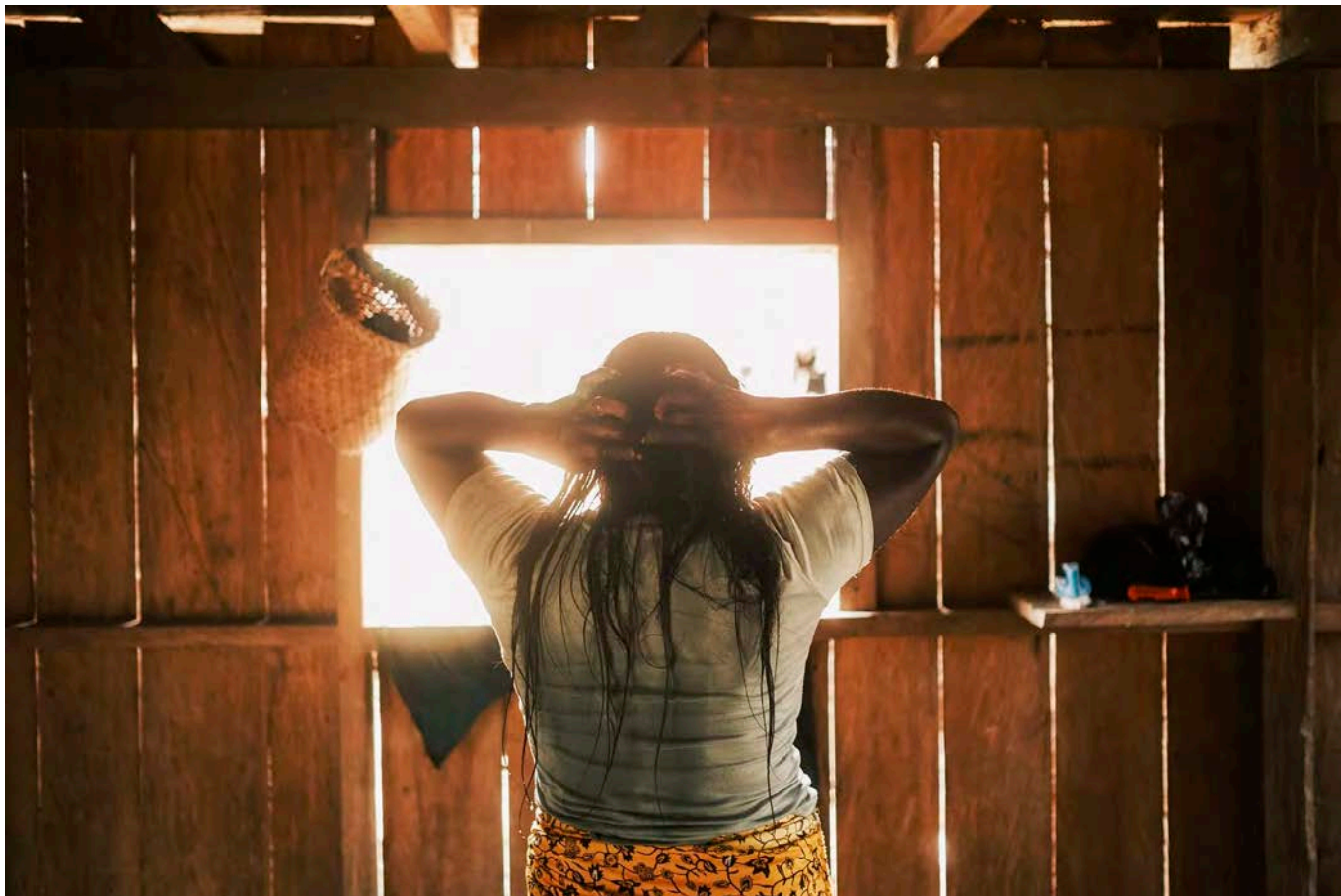
Kislányom, minket magunkra hagytak – ezt az egyet nem mondanám neked soha. Megpróbálom úgy átadni a történelmünket, hogy ne legyen már kicsi korodtól a tiéd a kilátástalanság. Látom rajtad, ahogy megszokod az emberek eltűnédezését. Ha elég nagy leszel, a dühön keresztül megérted, mi történt pontosan, de a feladást nem engedem. Félek tőle. Láttam Yadira apját, ahogy üres szemmel bámult maga elé. Ő már nem tud tettetni, nincs kinek megjátszania az erőset, én pedig a házuk környékén ólálkodom, és naivan elrejttem az éles tárgyakat, mintha nem használhatna bármi mást erre a célra, akár a halott lánya parumáit is.

Ahitana (23) többször is megkísérelte az öngyilkosságot. Az Emberá Katio közösségből származó lány jelenleg Bogotában él, ahol kiközösítéssel, bántalmazással és a gazdasági lehetőségek hiányával kell szembenéznie. Bogotá, Kolumbia, 2024. február 9.

Nem értitek, hogy ezek nem csak tarka kendők. Az egymást keresztező szálak a nagy összeéréseket és elágazásokat beszélnek el, csak tudni kell olvasni őket. Bizonyos napokon, bizonyos nők parumájában annyi a fájdalom, hogy nem tudok rájuk nézni. Az elkészültükkor persze fogalmunk sem volt, mi vár ránk a városban, ami kivet magából. Néha elképzelem, hogy néznének ki most, de nincs idő új jelent szőni

magunknak, minden szabad percünkben nyakláncokat és gyöngyfülbevalókat gyártunk, hogy legyen mit eladni az utcán. Megtanultam az „egzotikus” szót, ez vezet, amikor a helyieknek készítek tárgyakat. A furcsa-izgalmas kell nekik, így hát szükségtelen mennyiségű tollat és virágot aggatok az ékszerekre, nem számít, hogyan csináljuk otthon. A te nyakláncod persze igazi.

Liria Cheito 2023. április 7-én öngyilkosságot kísérelt meg a közösség hagyományos ruhadarabjával, a parumával, miután férje bántalmazta. Puerto Antioquia, Chocó, Kolumbia, 2024. június 20.

Hallottam, amikor a szomszédban Liria először sírt a gyerekei előtt. Hallottam, mert az szaggató, vonyító zokogás volt, ami megállíthatatlanul tör ki az emberből. Átfutottam hozzá, a gyerekeket magamhoz vettem, megsimítottam a hátát és kifordultam az ajtón. Utcákkal arrébb álltunk meg, ahol a kocsik tompa zúgása minden más hangot elmosott. Így is látták az anyjuk földre roskadását, de azt legalább nem nézték végig, amikor elengedte az egészét, mindenestül, csak pár percre, de úgy, mintha ez lenne a végső döntése. Nem voltam ott, de tudtam, hogy ez

történik. Némán számoltam – vajon mennyi idő alatt szedi össze magát? –, és játékkal tereltem el a kicsik figyelmét. Kíváncsi vagyok, az ideérkezésük előtt hányan sejtették, hogy a gyerekeik arcába hazudva kell majd ismételtetniük: *semmi baj, semmi baj*.

Egy ideje biztosra megyek, és a magam számára is szépítgetem a tényeket: nem érezhetek akármit, csüggedtnek nem láthatsz. A halvány mosolyodba kapaszkodom, és pergetem a gyöngyöket az ujjaim között.

kép | Santiago Mesa: Jaidë

Az Emberá Dobida nomád őslakos népcsoport Kolumbiában, amely mindig is a Bojayá folyó környékén élt. Sok emberá a kolumbiai paramilitáris erők közötti konfliktusok elől menekülve Bogotába költözött, biztonságot és lehetőségeket keresve. A fővárosban diszkriminációval és marginalizálódással kell szembenézniük, túlzásfolt és veszélyes körülmények között élnek. Az emberá közösségben az öngyilkosságok száma meredeken emelkedett: a bojayái Bellavista-templom adatai szerint 2015 és 2020 között 15 eset történt, 2024-re már 67 öngyilkosság és több mint 400 kísérlet. Ez a projekt a válság által érintett emberá nők életét követi nyomon, hogy felhívja a figyelmet a kemény valóságra és együttérzést keltsen.

felső kép | María Camila, Luisa és Noraisi Birry nővéreik, Yadira sírja mellett állnak, Yadira által hátrahagyott paruma kendőket viselnek. Yadira Birry (16) 2023. április 7-én egy parumával végzett magával. Chocó, Kolumbia, 2024. június 20.

Győri-Simon Dóra

[MARKETING]

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-03 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

ma megkezdjük
ki- és agyonhasználati tárgyaink
forgalmazását:
a választék széles,
kínálatunkban megtalálható
bármilyen
kor, magasság, súly, szín, íz, alak

(körtétől homokórán
át az almáig),
portékáink
minden igényt kielégítenek,
a korábban zavaró mellékhatásokat
(eltérő vélemény, önálló
gondolat, fejfájás, egyéb
kellemetlen testi
tünetek)
kiküszöböltük,
árucikkeink
biológiai szükségleteit
a minimálisra redukáltuk,
üzemanyag-igényük
szinte nem is mérhető
(alkalmanként egy megfelelő szó),
elfogyasztásuk esetén
azonnal pótolhatóak,
ha nem teljesítik az elvárásokat,
az nem az ügyfél hibája,
ha a kedves vevő megunta
a kiválasztott terméket,
azok becserélhetőek
(fiatalabbra is),
és bár újrahasznosíthatóságuk
jelenleg még kérdéses,
végleges megsemmisítésük
nem jelent
kihívást

kép | Kiana Hayeri, Fondation Carmignac: Nem nőknek való vidék

Afganisztánban az iszlám fundamentalista tálib kormány megtagadja a nőknek az általános iskola utáni oktatást, megtiltja a legtöbb nem otthon végezhető munkát, és egyes régiókban megtiltja nekik, hogy férfi kísérő nélkül vagy fedetlen arccal hagyják el otthonukat. Azok a helyek, ahol a nők korábban szabadon gyülekeztek – iskolák, parkok,

tornatermek, szépségszalonok és irodák – ma már tiltott területek. A korlátozások ellenére az afgán nők finom, de hatékony módszereket találnak az ellenállásra. Láadásuk csendesen, zárt ajtók mögött zajlik: otthonokban, titkos tantermekben és magánünnepségeken.

Műanyag zacskók takarják a menyasszonyi ruhát viselő manókenek fejét. A tálibok korlátozásainak megfelelően a nők arcát a reklámokon, plakátokon és más nyilvános kiállításokon is eltüntetik vagy eltakarják Afganisztánban. Kabul, Afganisztán, 2024. február 6.

Győri-Simon Dóra

TEJFEHÉR VONAL

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-14 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

és napra nap angyalok
hullanak az égből:
szőkék, borzasak, éhesek.

levedlett tollaikból kotornak
vackot maguknak a megmaradt
falak között.
a vetetlenséget kedvelik,
jó együtt heverni
a feddés lehetőségével.
mégsem sírnak az anyjuk után,
és tudják, az apjuk sem jöhet
– az elveszetteket minek keresni?
az élők motozása támasz.
a nem múltó ágyúzaj: csupán
vér zubogása a fülben.

a szájuk eközben
tejfehér vonal.

kép | Florian Bachmeier: A lövészárkokon túl

Miután el kellett menekülnie falujából, a traumatizált és pánikrohamoktól szenvedő Anhelina (6), ágyban fekszik új otthonában, Borshchivkában, Ukrajnában.

A Kupiansk közelében fekvő falujukban (az orosz Ukrajna elleni invázió frontvárosában) zajló konfliktus miatt Anhelina családja menekülni kényszerült. Most nagymamájával, Larisával él Borshchivkában, 95 kilométerre Kupiansktól, míg édesanyja Harkivban él és dolgozik, körülbelül egy órányi utazásra. Harkivot, Ukrajna második legnagyobb városát, folyamatosan támadják az orosz repülőgépek siklóbombái, de az orosz tüzérség még nem érte el.

Ahogy Ukrajna belép a teljes körű háború harmadik évébe Oroszországgal, a civilek, különösen a gyermekek pszichológiai terhe egyre láthatóbbá válik. A gyerekeknek végig kellett néznie szeretteik halálát vagy szenvedését, maguk is fizikai sérüléseket szenvedtek, az életük teljesen felfordult. A Save the Children szervezet szerint 2022-ben minden ukrán gyermek átlagosan 900 órát – több mint 38 napot – kénytelen volt menedékhelyeken tölteni. Közel 10 millió ukrán, köztük 1,4 millió gyerek, a háború miatt mentális egészségügyi problémákkal küzd. Az ukrán oktatási és tudományügyi minisztérium a Reutersnek elmondta, hogy 2024 első kilenc hónapjában több mint 50 000 gyerek kérte szakember segítségét mentális egészségügyi problémák miatt, ami háromszor több, mint 2023-ban. A gyerekeknél beszédhibák alakulhatnak ki, szörnyű rémálmok gyötörhetik őket, vagy hangulatváltozások, koncentrációs nehézségek, ingerlékenység, szorongás és a félelem tünetei jelentkezhetnek.

Szabó Attila

APÁLY

2025-10-19 | **VERS, WORLD PRESS PHOTO**

Hát így cipellek, látod, rokkant emlék maradtál,
a tájhoz, ehhez a kerekesszékhez kötve, bénán.
Jövök napra nap. Így lettél rutinná, mint
tengernek a Hold. Eléldegélsz. És a folyó
nélküli folyón, mások lesütött tekintetén

keresztül átgyalogolok hozzád. Előtte
összegyűjtöm a házak lepergett vakolatát,
felkaparom a városok utcáiról a lépteket, a
köröm alól kipiszkált földet; hangos
kocsmákból, kongó templomokból csomagolok
történeteket azokról, akik itt éltek, de a folyóval
együtt elmentek inkább. Csak te maradtál
bénán, kerekesszékhez kötött rokkant; neked
csomagolom mindezt nejlونokba a dolgát
végző fiú közönyével. Nem szöksz el legalább,
ennyi a nyugtom. Éjjelente szíjjal kötözlek az
ágyhoz, nappal a székhez, s etetlek, tömlek a
dagadt zacskókból mohón, mert így csupán
artikulálatlanul tudsz válaszolni, ha kérdezem,
szeretsz-e. Már nem akarom érteni a válaszodat.

kép | Musuk Nolte, Panos Pictures, Bertha Foundation: Szárazság az Amazonas vidékén

Az Amazonas folyó vízszintje sosem látott alacsony szintre süllyedt a klímaváltozás által súlyosbított szárazság miatt. Az ökológiai válság veszélyezteti a biológiai sokféleséget, megzavarja az ökoszisztémákat és hatással van a folyókra támaszkodó helyi közösségekre. Az aszályok súlyosbodásával sok településnek nehéz döntést kell hoznia: elhagyni földjét és megélhetését, és városi területekre költözni, ami véglegesen megváltoztatja a régió társadalmi szerkezetét. Ez a projekt a klímaváltozás hatásait, amelyek gyakran elvontak vagy nehezen ábrázolhatók, kézzelfogható és konkrét valósággá teszi, amely meghatározza a természeti világgal szoros kapcsolatban álló, kiszolgáltatott közösségek jövőjét.

felső kép | Egy fiatal férfi ételt visz édesanyjának, aki Manacapuru faluban él. A falu egykor hajóval volt megközelíthető, de az aszály miatt a fiúnak 2 kilométert kell gyalogolnia a Solimões folyó kiszáradt medrében, hogy eljusson édesanyjához. Amazonas, Brazília, 2024. október 5.

Reszler Gábor

A KÖD GYERMEKEI

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-07 | **ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO**

Új-Zéland őslakói, a maorik csak a 19. század derekán kerültek közelebbi kapcsolatba a fehér telepesekkel. Az addig eltelt hat évszázadban a Kelet-Polinéziából érkezett törzsek nyugodt körülmények között, a világtól elszigetelten éltek. A maorik Ngāi Tūhoe, vagy egyszerűen tūhoe néven ismert törzse Új-Zéland északi szigetének felső harmadában, a Te Urewera területen alakította ki szálláshelyeit. A törzsnév jelentése

meredek vagy magas déli, de a szomszédos népcsoportok a köd gyermekeinek nevezik őket. A népesebb falvaik a szent hegyük, Maungapohatu közelében fekvő völgyekben helyezkedtek el. A szomszédos törzsektől évszázadokon át szívós elszántsággal megvédték magukat, a tūhoe törzs felségterületét ellenségei a hódító csapatok temetőjeként rettegték. A brit telepesekkel az első komoly összecsapásra az 1860-as években került sor, amikor a gyarmati kormányzás elhatározta, erővel megszerzi Új-Zéland északi szigetének felső területsávját. Az ellenálló törzsek harcosai között megjelentek a tūhoék is, akik az 1864 tavaszán megvívott ōrākai csatában szinte mind egy szálig elestek. A gyarmati hatóságok a következő években több alkalommal a törzsnél menedéket kereső szökevények után kutattak, és a kiadásuk megtagadását a bennszülöttek otthonainak lerombolásával, állatállományuk elpusztításával büntették. Az éhínség és nélkülözés megtörte a törzs ellenállását, végül alávetették magukat a brit koronát képviselő új-zélandi kormányzat akaratának.

elszigeteltség

A környező földterületek fehér telepesek birtokába kerültek, a tūhoe törzs földrajzilag elszigetelődött. Húsz évvel később tárgyalások kezdődtek Te Urewera vezetői és az új-zélandi kormány között, és 1896-ban rezervátummá nyilvánították a térséget. A törvényt azonban a telepesek érdekeit követve részrehajlóan hajtották végre, Te Urewera népének jogai tovább sérültek. Az elszigeteltség ugyan kedvezett a nyelv, a hagyomány megőrzésének, de gazdasági körülményeik nem javultak. A kormány a 20. század folyamán több alkalommal tervbe vette utak építését, hogy felszámolják a tūhoék elszigeteltségét, de a nagy költségek miatt a kivitelezés rendre elmaradt. A harminc-negyvenezer lelket számláló törzs életkörülményei tartósan nyomorúságosak maradtak. Betegségek, így influenza, bélhurut, tífusz és szamárköhögés szedte áldozatait, főleg a gyermekek közül. A nehézségek azonban nem törték meg ezt a maori népcsoportot. Bár a második világháború után az elszigetelt lakóhelyekről városokba költözés folyamata felerősödött, az identitásukat a változás sem kezdte ki. Napjainkban már csak a tūhoe nép harmada, mintegy tízezer ember él a törzsi földeken, de a városlakók sem szakadtak el a hagyományoktól. Sőt, az 1960-as, 70-es években kibontakozott

anyanyelvmentő mozgalom aktivistái – főleg elsőgenerációs városi bevándorlók – rádöbbenek, hogy sérültek emberi jogaik, hiszen megfosztották őket az anyanyelv használatától, lehetetlenné tették kultúrájuk ápolását.

Tāme Iti, egy prominens tūhoe aktivista, aki hagyományos arc tetoválást visel, a 2014-es Tūhoe – Királyi Rendezés Napja ünnepségen áll, ahol a kormány hivatalosan bocsánatot kért a történelmi igazságtalanságokért. Tāneatua, Új-Zéland, 2014. augusztus 22.

Az anyanyelv elvesztésének előzményeihez tartozik, hogy a 19. század első felétől a missziós iskolákban angol nyelven folyt az oktatás. Az 1847-es oktatási rendelet ugyan kifejezetten nem tiltotta meg a maori nyelv használatát, ám a gyakorlatban büntették azokat a tanulókat, akik anyanyelvükön szólaltak meg. 1867-ben célzottan angol nyelvű iskolákat hoztak létre maori közösségekben, hogy a gyarmattartók nyelvén asszimilálódjanak. Az 1910-es évekre a maori nyelv használata a mindennapokban visszaszorult, annak ellenére, hogy a gyerekek 90 százaléka még jól ismerte anyanyelvét. A hivatalos oktatáspolitiká hosszú távon engedett a brit hatóságok szándékának, egyre többen nőttek fel úgy, hogy már nem adták át utódaiknak a maori nyelvet. 1953-ban a maori gyermekek csupán 26 százaléka beszélt maoriul. Ez az arány 1970-ben, a Ngā Tamatoa, azaz A Harcosok elnevezésű emberjogi mozgalom megalakulásakor mindössze öt százaléknyi volt. Maga a szervezet Ranginui Walker történész-akadémikus kezdeményezésére az Aucklandi Egyetemen szervezett konferencián jött létre. A maori és libanoni felmenőktől származó Walker határozottan kiállt a bennszülöttek földjogi és kulturális identitása mellett. Doktori disszertációjában a városi körülményekhez alkalmazkodott maorik társadalmi viszonyait elemezte. A Ngā Tamatoa mozgalom jelmondata a céljukról világosan fogalmazott: állj fel és cselekedj, ne ülj tétlenül! Más emberjogi szervezetek is alakultak, így a Te Reo Māori Társaság. A tiltakozó akcióikhoz mintát adtak a vietnámi háború elleni tüntetések, illetve a dél-afrikai apartheid rendszert elutasító tiltakozások.

bennszülött identitás

A faji alapú elkülönítés gyakorlata a 20. század derekán Új-Zélandon sem volt ismeretlen. Az uszodákban külön öltözőket alakítottak ki a fehér telepések leszármazottainak és a

bennszülötteknek. A második világháborúban harcolt maori katonák leszerelésük után nem látogathattak egyes szórakozóhelyeket. Még az 1970-es években sem volt ritka az üzletek kirakatába kihelyezett álláshirdetéseken vagy a bérházak hirdetményeiben olvasható kitétel: „Maorik ne jelentkezzenek.” A Ngā Tamatoa fáradhatatlan aktivistájaként kapcsolódott be a közéletbe az Aucklandi Egyetem hallgatója, Hana Te Hemara, aki társaival együtt aláírásgyűjtésbe kezdett a maorik

önállóságát és szabad nyelvhasználatát szabályozó törvény megalkotásáért. Annak ellenére, hogy a hatóságok a mozgalom tagjait zaklatták, rendőrségi megfigyelés alá helyezték, az aktivisták ajtóról ajtóra járva, üzletekben, bárókban és gyárakban megfordulva két év alatt 33 ezer aláírást gyűjtöttek össze, és 1972. szeptember 14-én a parlamentnek benyújtották a maori nyelvi petíciót és olyan törvényt követelték, amely lehetővé teszi a maori nyelv szabad használatát a mindennapokban és az oktatásban. Azon a történelmi napon Hana Te Hemara azt mondta újságíróknak, hogy a maori nyelv Új-Zéland természetes öröksége és az ott élők identitásának elválaszthatatlan része. Bár a maori nyelvtörvény megszületésére 1987-ig még tizenöt évet kellett várni, a petíció benyújtását követően szeptember 14-ét a Maori Nyelv Napjává nyilvánították, és kulturális rendezvényeken emlékeztették a törvényhozókat teendőjükre. A nyelvhasználatért folytatott küzdelem az őslakosok kultúrájának reneszánszát hozta el, és a hagyományápolás is új lendületet kapott. Kivette részét az egyenjogúságért végzett munkából a tūhoe törzsből származó Tāme Iti. A napjainkban 73 éves aktivista, szociális munkás és művész öltözékével, megjelenésével egyértelművé teszi bennszülött identitását. Hagyományos arctetoválásával, extravagáns öltözetével külsőségekben is kifejezi ragaszkodását ősei kultúrájához. Provokatív stílusú művészete politikai üzeneteket hordoz, olykor megbotránkozást kelt. Tāme Iti négyszer indult képviselő-választáson, de nem jutott be a parlamentbe. A sikertelen próbálkozások után a művészi alkotómunka felé fordult, festményeivel, szobraival igyekszik hozzájárulni a maori kultúra gyarapításához. A nyelvi petíció benyújtásának ötvenedik évfordulójára rendezett fesztiválon „Nem beszélek maoriul” című installációjával hívta fel magára a figyelmet. Ez volt az az angol mondat, amelyet iskolásként Itinek büntetésül többször fel kellett írni a táblára. Nem ő volt az egyetlen kisdíák, akiket így büntettek. Olyan rendszerrel szemben léptek fel a Ngā Tamatoa aktivistái, mondta Iti a kiállítása megnyitóján, amely az anyanyelv használatáért alázta meg a gyerekeket. Iti 2014-ben részt vett azon az ünnepségen, amelyen az új-zélandi kormány hivatalosan bocsánatot kért a történelmi igazságtalanságokért. Egy másik aktivista, az üzletemberként sikeres Whaimutu Dewes a petíció benyújtásának 50. évfordulóján úgy látta, hogy örvendetesek az egyenjogúság terén elért változások, de az eredmények

megtartásáért továbbra is küzdeni kell, mert minden könnyen elveszhet. Az új-zélandi jobboldali kormány közelmúltban tett egyes intézkedései mintha valóban a keményen kiharcolt eredmények ellen hatnának.

Carol Teepa a konyhájában ül legfiatalabb unokájával, Miával és fiával, Waneával, aki a maori szokásoknak megfelelően a hagyományok és a családi kötelek megerősítésért örökbe fogadott több mint 20 gyermeke egyike. Ruatoki, Új-Zéland, 2017. szeptember 2.

A korábbi előítéletek újjáéledésének, a maorik másodrendű állampolgárként kezelésének példaként gyakran felemlégetik a Te Urewera régióban 2007 októberében végrehajtott nagyszabású fegyveres rendőri akciót. A gyanú szerint tūhoe törzshöz tartozók terrorista kiképzőtáborokat működtettek, ezért fegyveres rendőrök útzárat állítottak fel a környéken, és mindenkit átkutattak, kihallgattak, még az iskolabuszon utazókat is. A félreértést az okozta, hogy a már említett Ngā Tamatoa aktivista, Tāme Iti Camp Rama, azaz Tűzfény néven hagyományőrző kiképzőtábort működtetett fiataloknak a túlélési készségek fejlesztésére és a törzsi identitás erősítésére. A durva, kíméletlen rendőri fellépés félelmet keltett ifjakban,

idősebbekben egyaránt. Hogy a további zaklatásoknak elejét vegye és a vádat tisztázza, a táborszervező lti feladta magát a hatóságoknak. A vizsgálat végül bizonyította a félreértést, és a terrorizmus vádját ejtették. Howard Broad rendőrfőkapitány később nyilvánosan bocsánatot kért a razzia során végrehajtott, emberi jogokat sértő intézkedésekért, és kifejezte reményét, hogy visszaáll a rendőrség és a tūhoe emberek közötti bizalom. Részben a 2007-es razzia történetére alapozva 2022-ben akciófilmdráma készült, amelyben lti önmagát alakította.

környezeti személyiség jogi kategória

A tūhoe szuverenitás gondolata összekapcsolódott a lakóhelyüket jelentő, erdős, vadregényes terület, Te Urewera természeti értékeinek védelmével. Ahogy korábban

említettem, 1896-ban először rezervátummá, majd 1954-ben nemzeti parkká nyilvánították a térséget. Komoly előrelépést jelentett 2014-ben a waitangi bíróság tūhoékkal kötött egyezménye, amely Te Urewerát környezetvédelmi személyiségnek nyilvánította, így magát a vidéket jogokkal ruházta fel. Azóta a védett térséget tūhoabeliekből és a kormányzat képviselőiből álló tanács igazgatja. A korábbi igazságtalan földelvételekért a 2014-ben elfogadott kártérítési törvény a törzs tagjainak 170 millió dollár értékű pénzügyi, kereskedelmi és kulturális kárpótlást adott. Új-Zéland a környezetvédelmi jogi személyi státust a világon az elsők között alkalmazta. Magát a környezeti személyiség jogi kategóriáját a természeti értékek hathatós védelmét előmozdító törekvés hívta életre. Ez a szemléletmód a természet sérülékeny, önvédelemre képtelen részeit – így folyókat, tavakat, erdőket, ritka növényeket stb. – jogi személyként kezel, és jogokkal ruház fel. Mivel a folyók és növények nem képviseltethetik magukat a bíróságon, ezért gondnokot jelölnek ki a védelemre. Te Urewera esetében az említett igazgatótanács látja el ezeket a teendőket, és garantálja a térség védelmét, hogy a természeti környezet becses darabja a következő generációk számára is megőrződjön. 2017-ben szintén Új-Zélandon a Whanganui folyó is környezeti személyiséggé vált két gyám gondjaira

bízva. A természetvédelem hatékonyságát növelheti ez a védettség, de természetesen ez önmagában nem elégséges, csak a környezetszennyezés és -károsítás megszüntetése hozhat valódi változást.

A lovak szabadon kóborolnak Te Urewera területén, ahol a nehéz terepen fontos közlekedési eszközt jelentenek. Maungapohatu, Új-Zéland, 2024. április 21.

Az erősödő természetvédelem az ott élő maori közösségek önazonossága megőrzését is szolgálja. A korábbi évtizedekhez képest zavartalanabban ápolhatják hagyományaikat, tarthatják életben szokásaikat. Többek között a tradicionális maori táncot, a hakát, amelynek számos változata ismert, attól függően, milyen alkalomból adják elő. A legismertebb a Ka Mate (jelentése: meg fogsz halni!) egyszerre szolgálja az ellenfél megfélemlítését, kigúnyolását, illetve a saját harcosok bátorítását. De a táncot előadhatják köszönetnyilvánításként, esküvők alkalmával az ifjú pár üdvözlésére vagy nagyra becsült vendégek fogadásakor, valamint napjainkban gyakran sportversenyeken. Ezeket a változatokat kapa haka, azaz csoportos vagy sortánc gyűjtőnéven említik. Jellemzői a kezekkel, lábakkal végrehajtott erőteljes

mozdulatok, de ugyanígy a kidüllesztett szem, a kiöltött nyelv vagy a grimasz. Első pillanatra nehéz eldönteni, hogy csak mókázásról, esetleg az ellenfél megijesztéséről van szó. Az első európai hajósok az ellenségességet olvasták ki a parton összegyűlt bennszülöttek táncából, ezért az expedíciót vezető holland Abel Janszoon Tasman 1642. december 18-án inkább vitorlát bontatott és elhajózott, a partszakaszt pedig elnevezte Gyilkosok-öblének. Tasmannak köszönhetjük a szigetország mai nevét, hiszen Hollandia Zeeland tartománya után ő szerepeltette térképen először Új-Zélandként a felfedezett két nagy és számos kisebb szigetet.

védekezés

A hagyományos táncot napjainkban leggyakrabban sportesemények előtt adják elő, elsősorban rögbi meccseken vagy az egyre népszerűbb netball mérkőzéseken. Az utóbbi labdajátékon kizárólag nők és lányok vehetnek részt. Két hétagú csapat küzd a téglalap alakú pályán, és a játékosok igyekeznek az ellenfél kapujába, pontosabban kosarába juttatni a labdát. A kosárlabdára hasonlító játék egyik legfontosabb szabálya, hogy a csapattagok a pályán körrel kijelölt pontokon tartózkodhatnak, tilos futni a labdával, és azt három másodpercnél tovább maguknál tartani. Hogy az ütközések és a testi sérülések elkerülhetők legyenek, védekezéskor a játékosok nem mehetnek egymáshoz három lábnál, azaz 90 centiméternél közelebb. A netball igen népszerű az új-zélandiak körében, az ország válogatottja szép sikereket ért el a Nemzetközösségi Játékokon. Népszerűsége ellenére a labdajáték még nem olimpiai szám, de a Nemzetközi Olimpiai Bizottság már elismerte önálló sportágként.

A Teepa gyerekek megosztják egymás között a görögdiannyét. John Rangikapua Teepa és felesége, Carol több mint 20 gyermeket neveltek fel, akiket a maori whāngai szokás szerint örökbe fogadtak, hogy megerősítsék a hagyományokat és a családi kötelékeket. Ruatoki, Új-Zéland, 2022. január 27.

Az egyik jól ismert netball játékos, Joline Henry egy másik maori hagyomány, a whāngai néven ismert örökbefogadás kapcsán is említhető. A táplálni jelentésű szóval jelölt hagyományos nevelési gyakorlat lényege, hogy a gyermeket nem a vér szerinti szülei, hanem a tágabb család más tagjai nevelik fel. Általában nagyszülő, nagybácsi, nagynéni vagy más rokon vállalja át a szülői teendőket. A whāngai lehet rövidebb időre szóló, illetve végleges. A gondozásba vételt indokolhatja a szülők elvesztése, vagy ha a népes család nehezen tudna gondoskodni minden gyermekéről. Nagyszülők abban az esetben is magukhoz vehetik unokájukat, ha a törzsi hagyományokra kívánják megtanítani őket. A whāngai elhelyezés születéskor vagy idősebb korban is történhet, és a gyermek általában ismeri a vér szerinti szüleit, és fenntartja velük a kapcsolatot. Ezt a nevelési módot jogilag nem ismerik el, azaz nem adoptálásról van szó, de az öröklési jogban, így a nagyszülő földtulajdonának átörökítésénél figyelembe veszik.

törzsi hagyományok

A whāngai eredetére a maori mitológiában találunk példát. A hazai mozikban Vaiana címmel vetített animációs film egyik hőse, a félisten Māui a hagyomány szerint a maori örökbefogadás leghíresebb példája. Születésekor anyja azt hitte, hogy fia halott, ezért hajcsomójába tekerte, és a tengerbe dobta. Māui azonban túlélte, és partra sodródott. Ott talált rá a nagyapja, aki felnevelte, megtanította neki az ősi dalokat, mondákat. Māui felnőttként találkozott biológiai szüleivel, így kapcsolatuk újjáéledt. Ez a leggyakoribb típusa a whāngainak, amikor is a gyermeket a nagyszülő neveli a törzsi hagyományok szellemében. Bár a kormányzat a vér szerinti és az örökbefogadó családok teljes szétválasztását kimondó 1955-ös örökbefogadási törvénnyel próbálta a whāngai gyakorlatát megtörni, ez az igyekezet kudarcot szenvedett, a maorik nem hagytak fel az örökbefogadás hagyományával. A neves whāngai szülők egyikeként emlegetik az 1883-ban született Te Puea Hērangit, az első maori király lányát, aki az első világháború utáni influenzajárvány miatt árván maradt gyerekeket karolta fel. Az évek során a farmján közel félszáz gyermekről gondoskodott, az anyanyelvük és a törzsi hagyományok ápolására nevelte őket. Négyhetes korában fogadták örökbe a későbbi neves maori politikust, Robert Mahutát, aki tevékenyen közreműködött a Te Urewerával szomszédos Waikato tartományban élő maori törzsek kártalanítását kimondó törvény elfogadtatásában. 2001-ben bekövetkezett haláláig kitartóan küzdött a bennszülöttek jogainak tiszteletben tartásáért. A maori népnek tett szolgálatai elismeréseként a II. Erzsébet királynő által 1996-ban alapított Új-Zéland Érdemrend lovagjává avatták.

kép | Tatsiana Chypanava, Pulitzer Center, New Zealand Geographic: Te Urewera – A tūhoe nép élő őse

Az új-zélandi Te Urewera régió Ngāi Tūhoe népe megőrizte függetlenségét. A tūhoe-k soha nem veszítették el kötődésüket nyelvükhöz és kulturális identitásukhoz, és az úttörő jelentőségű 2014-es megállapodásban az új-zélandi kormány lehetővé tette, hogy a tūhoe-k ősi földjeiket kulturális értékeiknek megfelelően kezeljék. Az új-zélandi jobboldali kormány közelmúltbeli változtatásai az őslakosoknak kedvező, nehezen kiharcolt progresszív politikát fordítják vissza. A Te Urewerában található Tataiwhetu Trust farm mégis új lehetőségeket kínál a fiatalabb generáció számára.

felső kép | Mihiata Teepa (16) és a Tūhoe Māori Rögbi Csapat U16 csapattársai haka táncot adnak elő egy mérkőzés előtti edzésen. Rotorua, Új-Zéland, 2025. január 12.

Taizs Gergő

A HELYETTES ÉN

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-08 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

feliratokat tesz különféle helyekre,
a parlagfű virágzó mezejére: „Pollen anyó”,
az aluljáróban deponált rácsos kiságyba: „Életpályamodell”,

a kiszáradt cserjéhez: „Bonsai fa”,
és ha mindez nem elég,
antropomorf foltokat meszel a harmadik vágány mellé.

hiába fürkészed, hiába faggatod,
tekintete határzár, ha kell,
ha nem, esténként, mikor senki nem látja, hálát ad
és felfoghatatlan akarattal sorolja bűneit,
a rendszerváltoztatás jogát fenntartja,
tenyerében fenyegető füst ficáncol.

megjegyez minden arcot és nevet,
messziről köszön az utcán, hisz jól lát,
bukósisakot hord, ha két keréken, ha nem,
bolyhos birkanyáj helyett most már
amputált felhőfoszlányok vonulnak,
és ő elfelejt rosszul emlékezni.

mint ökológiai fülke,
kihalásképtelen tér, otthonra lel benne
az összes szabálykerülő örök szemlélő,
mit ne mondjak, bármit mondhat:
Ancyloceratina, zebroid vagy bassza szájba?
viszlát, Pheidiasz! egyszerű ez, akár a bárka.

kép | Luis Tato, Agence France-Presse: Kenya fiataljainak felkelése

2024-ben Kenya államkincstára további adókat vetett ki a mindennapi cikkekre, hogy további bevételeket szerezzen és enyhítse az ország magas adósságterhét. A törvényjavaslat ellen tiltakozások törtek ki, amelyeket a közösségi médián keresztül szervezkedő kenyai fiatalok vezettek. Június 25-én a tüntetők megrohamozták a parlamentet és összecsaptak a rendőrséggel; sokan meghaltak vagy elrabolták őket, és több százan megsérültek. Bár William Ruto elnök visszavonta a törvényjavaslatot, a tiltakozások azóta is folytatódnak a gazdasági nehézségek, a korrupció, a rendőri brutalitás és a politikai osztály iránti bizalmatlanság miatt. Kenya egész területén a fiatalok váltak a változás motorjává, felelősségre vonást és rendszerszintű reformokat követelnek.

A tüntetők szlogeneket skandálnak és rögtönzött barikádot tolnak, miközben összecsapnak a kenyai rendőrökkel egy kormányellenes demonstráció során. Nairobi, Kenya, 2024. július 2.

Szirmai Panni

DZSUNGEL

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-20 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Minden este úgy vártam, mintha az esküvőmre készülnék. Jose estig melózott az autószerelő műhelyben, aztán eljött értem. Tizenöt évesen olyan egyszerűnek tűnik minden. Anyám persze, mondogatta az okosságokat. Nem kell az elsőnél leparkolni. De nem hittem neki. José virágot hozott a tizenhatodik születésnapomra, vörös rózsacsokrot. Addig én ilyet soha nem kaptam, olyan volt, mint a filmekben. Aztán

hónapokig vártam az eljegyzést, ezerféleképpen elképzeltem, ahogy elvisz a dombtetőre a kilátóba, és egy fagyitölcsérből előhúzza a gyűrűt. Vagy elvisz a városba vacsorázni, és a szalvéta alól elővarázsolja a kis bordó bársonydobozkát...

Ehelyett véletlenül terhes lettem. Hogy boldogulok egy kisbabával? És ő sem örült. Ordibált, hogy elcsesztem az egészet. Ezután szó nélkül eltűnt. Azt hittem, sosem jön vissza. Anyám sutyorgott a fülemben, tönkreteszed az életedet, ilyen fiúnak szülni... Hetekig böngtem, enni se tudtam, csak hánytam. Mire Jose előkerült már eldöntöttem, hogy megtartom. Nem neki, magamnak.

Egy ideig úgy tűnt, minden jóra fordul. Ahogy nőtt a hasam, Jose is lelkesebb lett, várta a fiát, akivel majd lehet crossmotorozni. És ha lány lesz? Ez eszébe se jutott. Első szerelemből fiú születik, ezt mondta neki a nagymamája.

örökös kialvatlanság

Féltem a szüléstől, anyám történetei sem segítettek. Túl részletesen mesélte el mind a négy szülését, mind borzalmas volt neki. A napokig tartó vajúdás, a vágás, a sírás, a tej, az örökös kialvatlanság. De értetek megérte! Mindig ezt mondja. Talán én is ezt mondom majd a gyerekeimnek?

Amikor megindult a szülés, Josét nem tudtam elérni. Apámék vittek be a városi kórházba a platós kisteherautóval, amivel a boltba szállítják az árút. Végül is nem volt olyan szörnyű az egész. Jobb híján anyám kezét szorítottam. Meglepődtem, hogy mégis kislány!

Pár nap után hazajöttünk a kórházból, José nem keresett. Csorgott a tej a mellemből, az öcsém meg a húgom röhögtek, hogy tejcsárda vagyok, a nővérem azt mondta, örüljek hogy legalább tej van.

Enyerlis Sofia Colina négyhónapos volt, amikor az apja először látta. Azt mondta, kapott egy komoly melót, és el kellett utaznia. Nem hittem neki, de örültem, hogy itt van. Néha meglátogatott minket, néha hozott egy csomag pelenkát vagy egy

plüssjátékot. De soha nem ígért semmit. Anyuék is belenyugodtak, hogy nem lesz eljegyzés, de legalább itt van Enyerlis Sofia Colina. Úgy terveztem, ha nagyobb lesz, megpróbálok elhelyezkedni a környéken.

Arra végképp senki nem számított, hogy megint teherbe esem. Ritkán járt fel hozzánk José, csak egyszer aludt ott, akkor még egy szál virágot is hozott, meg egy plüsscicát a gyerekeknek. Tetszett neki a tejcsárda mellem. Hajnalban már ott se volt. Utána meg is bántam, hogy ottmaradt éjszakára. Nem kell ez így nekem! Ez nem család. Anyu utánakérdezett a klinikán dolgozó barátnőjénél, de szóba se jöhetett, hogy elcsináltathatnám. Nekünk erre nem futja, kislányom. A nővérednek is négy gyereke van, majd megoldjuk valahogy. De a nővéremet legalább elvette az a bringás futár.

Egy hónapja indultunk útnak, a támadás után. Július elején egy éjszaka dörömbölésre ébredtünk. Anyuék földszinti boltját kirabolták a fegyveresek. Mindent összetörtek, amit nem vittek el. Apámat úgy hátba vágta, amiért védekezni próbált, hogy nem tudott felegyenesedni. Anyám sikoltozott, nehogy felmenjenek az emeletre, ahol mi aludtunk. Megijedtem, hogy hozzám is eljutnak, nem akartam, hogy a gyerekek lássák, ahogy megölnék. Aztán elmentek, de nem tudtam megnyugodni. Hajnalban bedobáltam egy hátizsákba pár pelenkát Eduanyerlis Saray Colinának, pár ruhát és az összes tartalék pénzemet. Anyut lekötötte a bolt, a károk, a nővéremék kórházba vitték Apát. Nem akartam, hogy miattam is aggódjanak.

Késő este magamra kötöttem a kisebbet, kézen fogtam a nagyobbat, és kiléptem otthonról. Hallottam a szomszédoktól, hogy többen ismerik ezt az utat a dzsungelen keresztül. Aznap éjjel indult egy nagyobb csoport. Sokan vannak kisgyerekekkel, nem leszek egyedül. Nincs mit gondolkozni ezen. Nem várhatok tovább Josera, a saját lábamra kell állnom. Talán máshol sikerül. Ha a gyerekeknek jobb lesz, már megérte. És hárommal kevesebb éhes szájat kell etetni a szüleimnek. Meg fognak érteni egyszer.

kép | Federico Ríos: A kétségbeesett remény útjai

A projekt a Darién-szoroson átkelő migránsok veszélyes útját dokumentálja. A Darién-szoros 100 kilométer hosszú, sűrű dzsungel, amely Kolumbiát és Panamát köti össze. 2021 óta több mint egymillió ember merészkedett erre az útvonalra. Különböző nemzetiségűek – a tálib uralom elől menekülő afgánok, a gazdasági összeomlás elől menekülő venezuelaiak, az autoriter rendszer elől menekülő kínaiak és sokan mások –, akiket a jobb élet reménye hajt. Történeteik tele vannak veszélyekkel: veszedelmes folyók, kegyetlen terep, valamint az erőszak és a

kizsákmányolás állandó fenyegetése. Sokan soha nem jutnak el a céljukhoz. Azok, akiknek sikerül, egy másik, nehéz utazás elején találják magukat, amely Közép-Amerikán és Mexikón át az Egyesült Államokba vezet.

Yineska Andreina Colina (18) két lányával, Enyerlis Sofia Colinával (2) és Eduanyerlis Saray Colinával (9 hónapos) ül. Mire Capurganába értek, Yineskának elfogyott a pénze, és fogalma sem volt, hogyan fizesse az út költségeit a dzsungelben. Capurganá, Kolumbia, 2023. július 30.

Dobosi Bea

ÁLLAT

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-15 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Öregeink úgy mesélik, hogy az idők kezdetén élt egy roppant lény. Belőle lett minden, amit ismerünk. Húsából termőföldünk, csontjából szikláink, szőréből füveink, véréből folyóink, a zsigereiben hízó férgekől mi magunk.

Hét neve volt. Az első az Állat, a második a Vastag lábú, a harmadik az Ormányos, a negyedik Hosszú fogú, az ötödik a Beles, a hatodik a Széles hátú, a hetedik a Szürke bőrű. Más népek másként hívták, de mi ezt a hét nevet használtuk, és sosem neveztük máshogy.

Az Állat négy dologból volt összerakva: puha talppárnákból, feneketlen bendőből, görbe fogakból, kemény húsból. Lába gyors volt és kitartó, füle meghallotta a leghalkabb neszeket. Ágak suhintását, levelek hullását. Ormánya elérte a csillagokat.

Ivadékai benépesítették világunkat. Testéből etette őket. Az emlőjéből, a gyomrából, a torkából, a szájából. Általuk ezer meg ezer alakban és természetben él tovább. Végtelen erdőségünk, végtelen pusztánk az otthona.

Régi időkben az éjszaka legsötétebb óráján kerek arcú lányok sereglettek elő, mint ázott földből a kukacok. Vállukat felhúzták, fejüket meghajtották, illatos füveket szórtak a lángokba. Kopaszra borotválták a férfiak fejét.

a halál színével

A férfiak készülődtek. Arcukat a vér színével festették, a tűz színével festették, a halál színével festették.

Szakállukban megszáradt a sárga sár. Megidéztek isteneinket, a háborúét, a halálét, a hódításét. Sebes

hajítódárdákat, vérgőzös győzelmet reméltek.

Az asszonyok készülődtek. Teknőt vájtak a húsnak, állványt ácsoltak a bőrnek, hálót csomóztak a csontnak, kosarat fontak a belsőségnek. Szemük száraz volt, kezük szapora, hasuk meleg. Minden éjszakán vérről álmodtak, halálról álmodtak.

A papok készülődtek. Kérték a szelet és az esőt, a földet és a vizet, a követ és a vasat, a napot és a holdat, hogy ne ártsanak az Állatnak. Az Állatnak csak dárdáink, késeink, dobóköveink onthatták vérét, onthatták belét.

A nap már a poros csapáson találta a férfiakat. Vesződéses munkával keresték az Állatot. Burjánzó vadonunkban, fátlan pusztaságainkon, hömpölygő folyamjainkon, fenséges hegyeinken. Marokra fogták dárdájukat, késüket, dobóköveiket.

Tagjaik megsérültek, eltörtek, véreztek, kificamodtak. Fegyvereik elkoptak, ruhájuk szétszakadt, saruik elvástak, homlokukon kidagadtak az erek. Csak napszállta után hangzott fel csörtetésük a bozótban. Vagy három holdtöltére eltűntek, és sosem tértek vissza.

Livingstone Linda külvárosának lakói figyelik a közelükben elhaladó elefántcsordát. Livingstone, Zambia, 2024. augusztus 31.

Amikor megjöttek a nagy esők, csak a legbátrabbak merészkedtek ki. Állig felfegyverkezve ejtették törbe az üvöltő Állatot. Nyakára hurkot vetettek, fejét a földre húzták, tagjait gúzsba kötötték. Viszontagságos út várt rájuk.

Nem ölték meg. Az nem lett volna helyes. Hozzákötötték a keresztfához, és apró lyukakat ütöttek a testén. Türelmesek voltak. Egyik napról a másikra éltek, lopott időkből ettek és aludtak. Látták a szivárgó vért, hallották ritkuló csepegését.

Békés véget kívántak neki. Bízta benne, hogy nem kell végignézniük méltatlan vergődését. Amikor a szellem uralma megszűnik az izmok felett, a test melege elillan, és szabad folyásuk lesz a nedveknek.

Először képességeit veszítette el. A látás, a szaglás, a tapintás képességét. Hallása haláltusájában is kitartott. Amikor már nem maradt belőle más, csak egy kupac kocsonyás hús a szilánkosra tört csontokon.

Az Állat három napig függött a keresztfán. Három napig nem evett és nem ivott, és nem verejtékezett. Három napig nem hajtotta nyugovóra fejét. Három napig fürkészte az élet és a halál titkait. Bordái alatt vérzett egy dárda ütötte seb.

bonthatatlan szövetségek

Az Állat meghalt a keresztfán. Tömör húsát felszabdalták, súlyos tagjait vállukra vették. Fogából kést faragtak, inából kötelet sodortak, koponyája lett ivóserlegük. Bőrén átsütöttek örökmozgó csillagjaik, vére megpecsételte bonthatatlan szövetségeik.

Idegen harcosok jöttek. Öregeink azt mesélik, hogy az Állat hátára fából ácsolt tornyot erősítettek. Úgy hitték, hogy ráncos bőre és szárított epéje orvosság, porrá zúzott gyomorredőjétől összeforr a csont.

Idegen vadászok jöttek. Akkor is öltek, ha nem voltak éhesek. Az Állat tetemét gazdag házaikba vitték, koponyáját kifőzték, bőrét-húsát késekkel lehántották, kicsapódott szemét kanalaikkal kivájták.

Idegen kalmárok jöttek. Az Állat görbe fogát busásan megfizették. Hajóikon messzi birodalmakba szállították, palotákat és színarannyal borított trónusokat emeltek. Ládikót faragtak, tűt faragtak, fésűt faragtak, írószerszámot faragtak.

Holdtalan éjszakákon ma is halljuk az Állat lépteinek dübörgését, mikor elvonul kertjeink alatt. Villanyos lámpáink fényében bőre szürkén, apró szeme pirosan világít. Szakadatlanul keresi fogyatkozó élelmét.

A nagy esők után kiszárad a föld. Letarolt tájainkon füveink elsárgulnak, bokraink elsárgulnak, fáink elsárgulnak. Szikkadt rögeinken nem terem, csak kóró. Mérges levegőnk évről évre jobban perzsel, évről évre ritkábban ad esőt.

Az Állat behatol településeinkre. Morgó bendője elemészti terményünket, széles talpa eltapossa miskárolt házi állatainkat. Görbe foga felkoncolja az ellene fenekedő hasát, bezúzza az ellene fenekedő koponyáját.

Népünk az Állattal éhezik. Érzi beleinek mardosását, hallja gyomrának korgását, átéli nem múló szenvedéseit. Tagjaiban fogyatkozik az erő, szemében a fény, szívében a harci kedv. Akaratát a legnehezebb megtörni.

Kerítéssel védekezünk. Villanó fénnel védekezünk, durrogó hangokkal védekezünk, halk szóval és zajos járművekkel. Minden hasztalan. Semmi sem tartja távol, semmi sem véd meg. Senki és semmi sincs biztonságban.

Gyógyítóink készülődnek. Könnyű lábbal ugorják át a tüzeket. Három napon át nem pihennek, nem étkeznek, nem oltják szomjukat. Három napon át tanulják a jövőbelátás képességét és az írás tudományát.

Fiaink készülődnek. Az éj leple alatt átbújnak a kerítés alatt, a fák ága alatt, a bokrok ága alatt. Nesztelenül osonnak rejtektől rejtekig. Szemük fehérje ijedten villan sötét arcukban. Lankadatlanul gyűjtik vedreikbe az Állat puha ürülékét.

Fiatalok „chili téglákat” követelnek az elefántok elriasztására egy közbiztonsági rendezvényen. A téglák elefántrágyából, használt motorolajból és chili paprikából készülnek, és égetésükkor mérgező füstöt bocsátanak ki, ami elriasztja az elefántokat. Livingstone, Zambia, 2024. augusztus 31.

Asszonyaink készülődnek. Mozsaraikban porrá őrölik a csípős paprikát, kimérik az olajat, keményre sajtolják a téglákat. Mérges füstjében habzik a földet kapáló bikák szája. Hátukról csorog a tajték, fülükben halálsikoly és csatazaj.

Hatalmas csordák járnak a vidéket. Fáradhatatlanok és éhesek. A férfiak folytonos készültségben állnak, alig esznek és alig alszanak. Ha beköszönt a szárazság, egyetlen éjszaka harmincszor is útra kelnek.

Így élünk. Az ősi tudás fabatkát sem ér, az ősi szavak elvesztették jelentésüket. Öregeink azt mondják, már sosem lelünk békét. Csak a temetetlen holtak édeskés szaga száll az összetöredezett föld felett.

kép | Tommy Trenchard, Panos Pictures, az NPR számára: Livingstone elefántstogói

Az elmúlt néhány évben a zambiai Livingstone városában egymást követék a problémás esős évszakok, az emberek pedig egyre mélyebbre hatoltak az elefántok által hagyományosan használt területekre. Mindez az ember és a vadon élő állatok közötti konfliktusok gyors növekedéséhez vezetett. A száraz évszakban az elefántok élelmet keresve behatolnak Livingstone városába, ahol kerteket, zöldségeket és gyümölcsfákat fosztogatnak. Amikor a lakosok zaklatják és megijesztik őket, a találkozások veszélyessé válhatnak. 2024-ben tizenegy embert öltek meg az elefántok a városban. A három önkéntesből álló Elefánt Incidenskezelő Csoport az emberek és az elefántok biztonságáért dolgozik. Bár a munka nehéz és veszélyes, a csapatot a közösségük és az elefántok iránti szeretet motiválja.

felső kép | Az Elefánt Incidenskezelő Csoport tagjai egy katonai bázis közelében táplálkozó elefántot figyelnek. Livingstone, Zambia, 2024. augusztus 29.

Lendvai Zalán

RIO GRANDE, 2025

[WORLD PRESS PHOTO]

2025-10-25 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Valahol Brazíliában
egy éjjeli benzinkút hideg fényében állok.
Ablakok, rajtuk rács, üres parkoló.

Az éles töltények hangja
véget nem érő szimfónia.
A kukától öt méterre
összegyűrt csomagolóanyagot
görget a szél.

Mit is kérdeztem utoljára?
Talán, mikor érsz a helyre,
azt írtad, majd felhívsz.
Kikopnak az emlékeim,
mint viseltes inggallérok.
Elfoszlik lassan az időm,
egyik nap küszöbén
másikba bukom át,
az átmenetnélküliség
sakálként vonyít
a sivatagi éjszakába.

Átzuhanni egyikből másikba,
régóta csak a landolás számít,
repülőt vezetek,
sokáig szimulációnak hittem,
sokáig valóságnak,
az utolsó utáni pillanat
is nyitva hagyott zárójel,
de kisimul a vízfelszín.
Elfogynak a töltények.

Még mindig lélegzem.

kép | Anselmo Cunha, Agence France-Presse: Repülőgép az elárasztott kifutópályán

A Salgado Filho nemzetközi repülőtéren árvízzel körülvett, mozgásképtelen Boeing 727-200 áll. Porto Alegre, Rio Grande do Sul, Brazília, 2024. május 20.

2024 áprilisa és júniusa között rekordmennyiségű csapadék hullott Brazília Rio Grande do Sul államában, ami a

térség történelmének legsúlyosabb árvizét okozta. Több mint félmillió ember kényszerült elhagyni otthonát, és több mint 180-an haltak meg az árvízben. A tudósok szerint a klímaváltozás – amely elsősorban a fosszilis tüzelőanyagok, köztük a légi utasforgalomban használt anyagok égetése miatt következett be – szinte biztosan súlyosbította az árvizeket. A globális éghajlati válság tágabb kontextusában ez a kép, amelyen egy repülőgép lebeg az ég és a víz között, baljóslatú szimbólummá válik.

Makó Ágnes

NÉZZ FEL

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-11 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

fentről jön
talán most
nézz fel

ha boltba mész
postára
nézz fel
ha a kertben teregetsz
nézz fel
ha munkába tartasz
vagy hazafelé
ha sétálsz a parton
a téren
ősz fényművek
kávészék terasza
gyanús zajt hallasz
nézz fel

káprázik szemed a kék égen szóródó fénytől
dörzsöld meg
pislogjál
nézz fel
hátha pont időben
kapcsolsz
felbőg a sziréna
akkor
kilencven másodperc indul
rohanj fedezékbe
nézz fel
torpanj meg
nézz körül
nézz fel

ha látod hogy jön
ha fénycsóvát húz
ha hallod hogy sivít a szél
lehet hogy lesz időd

odaérsz
bebújhatsz
bunker vagy óvóhely
pince
tégla vagy beton
lyukacsos vaslépcső
indulj el menjél már
nézz le

ha zárva az ajtó keress egy mélyedést
földhányást
kis gödröt
feküdj
fejedet kulcsold át
lapulj le
menj össze
nem vagy itt
nem is vagy
ember

ha elmúlt
és élsz még
kelj fel
porold le ruhádat
nézz fel

kép | Murat Şengül, Anadolu Agency: Dróncsapások Bejrútban

Az emberek aggodalmasan néznek fel az izraeli dróncsapás alatt, miközben menedéket keresnek, távol a bejrúti Dahiyeh negyed épületeitől. A repülőgépek és drónok gyakran alacsonyan repülnek, félelmet és szorongást keltve. Libanon, 2024. szeptember 29.

Az Izrael és a libanoni Hezbollah közötti, határon átnyúló támadások – amelyek a gázai háború kitörése óta folynak – 2024 szeptemberében hirtelen eszkalálódtak. Izrael új célt tűzött ki maga elé: a militáns csoport felszámolását. Először légitámadásokat indított Dél-Libanonban, majd később földi offenzívát. Bejrút, amely kezdetben menedéket nyújtott a dél-libanoni légitámadások elől menekülőknél, maga is tűz alá került, amikor a támadások észak felé terjedtek. Szeptember 27-től Izrael épületeket, köztük Dahiyeh lakóházait vette célba, azzal az indokkal, hogy a Hezbollah székhelye a sűrűn lakott külvárosban található.

Makó Ágnes

ZACSKÓT A FEJRE

[WORLD PRESS PHOTO]

2025-10-30 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

megsülök a hosszú ujjúban
a több rétegű nehéz anyag alatt
alig kapok levegőt
a zacskóban
nem látok semmit
tükörbe se tudok nézni
de anélkül is tudom

gyönyörű vagyok
sőt lélegzetelállító
egy kislányhang mondta tegnap
idősebb nők dünnyögtek neki valamit válaszul
férfiak is meg szoktak állni nézelődni
nem sokat beszélnek
de így is tudom
hogyan engem néznek
a csillogó szoknyámat
a műanyag mellemet
a nyakamnál kilátszó kis felületet
összerezzenek
az izgatott krákogástól
ez jelzi hogy kíváncsiak lennének az arcomra is
mondják hogy a csillogó szoknyám alatt nincs semmi
és szerencsére kezem sincs
legalább nem akarom megtanulni leírni a nevemet
ilyenkor magamban dúdolgatni kezdek
zacskót a fejre szépkislány
a biztonság kedvéért nézz bután
zacskót a fejre menjél már
a folyosó végén a férjed vár
indul a parti szépkislány
zacskót a fejedre csak ne hányj
minek is születtem lány lány lány

kép | Kiana Hayeri, Fondation Carmignac: Nem nőknek való vidék

Afganisztánban az iszlám fundamentalista tálib kormány megtagadja a nőknek az általános iskola utáni oktatást, megtiltja a legtöbb nem otthon végezhető munkát, és egyes régiókban megtiltja nekik, hogy férfi kísérő nélkül vagy fedetlen arccal hagyják el otthonukat. Azok a helyek, ahol a nők korábban szabadon gyülekeztek – iskolák, parkok, tornatermek, szépségszalonok és irodák – ma már tiltott területek. A korlátozások ellenére az afgán nők finom, de hatékony módszereket találnak az ellenállásra. Lázadásuk csendesen, zárt ajtók mögött zajlik: otthonokban, titkos tantermekben és magánünnepségeken.

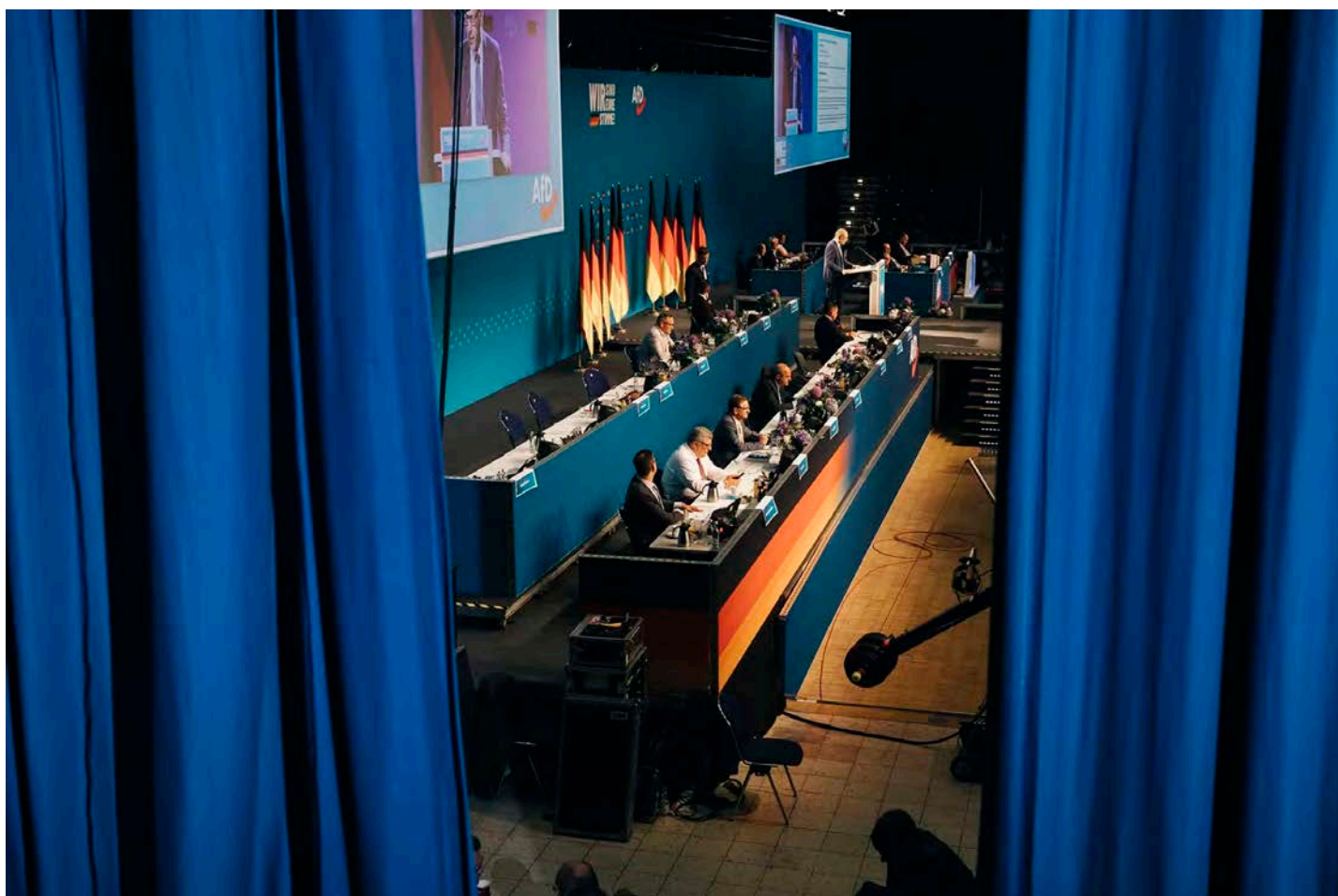
Műanyag zacskók takarják a menyasszonyi ruhát viselő manökenek fejét. A tálibok korlátozásainak megfelelően a nők arcát a reklámokon, plakátokon és más nyilvános kiállításokon is eltüntetik vagy eltakarják Afganisztánban. Kabul, Afganisztán, 2024. február 6.

Pintér Tibor

MIELŐTT A REFLEKTORFÉNY KIHUNY

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-17 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

[A szöveg konferanszié-monológ, ironikusan felidézve a *Cabaret* című musical nyitó jelenetét. A konferanszié bejön, bal kezében mikrofon, jobb karját szélesre tárva megszólítja a közönséget.]

Willkommen, bienvenue, welcome! – Ahogy egykor egy másik színpadon is felhangzott!

Meine Damen und Herren, Mesdames et Messieurs, Ladies and Gentlemen!

Voilà! Felment a függöny, és én itt állok önök előtt, hogy invitáljam magukat a ma esti show-ra! S mielőtt elkezdődik, és minden sötétségbe borul, örülök, hogy eljöttek! Mindenki jöhet! Azazhog... Azért vannak szabályok, de aki érzi, hogy itt a helye, és velünk dobban a szíve, az mind jöjjön csak! Ne is törődjenek azokkal, akiknek nem maradt már hely, ők legfeljebb hátul ácsorognak.

Az AfD párt tagjai és támogatói átírt szövegű dalt énekelnek a deportálásról egy incidens során, amelyet a rendőrség gyűlöletkeltés miatt vizsgál. Potsdam, Németország, 2024. szeptember 22.

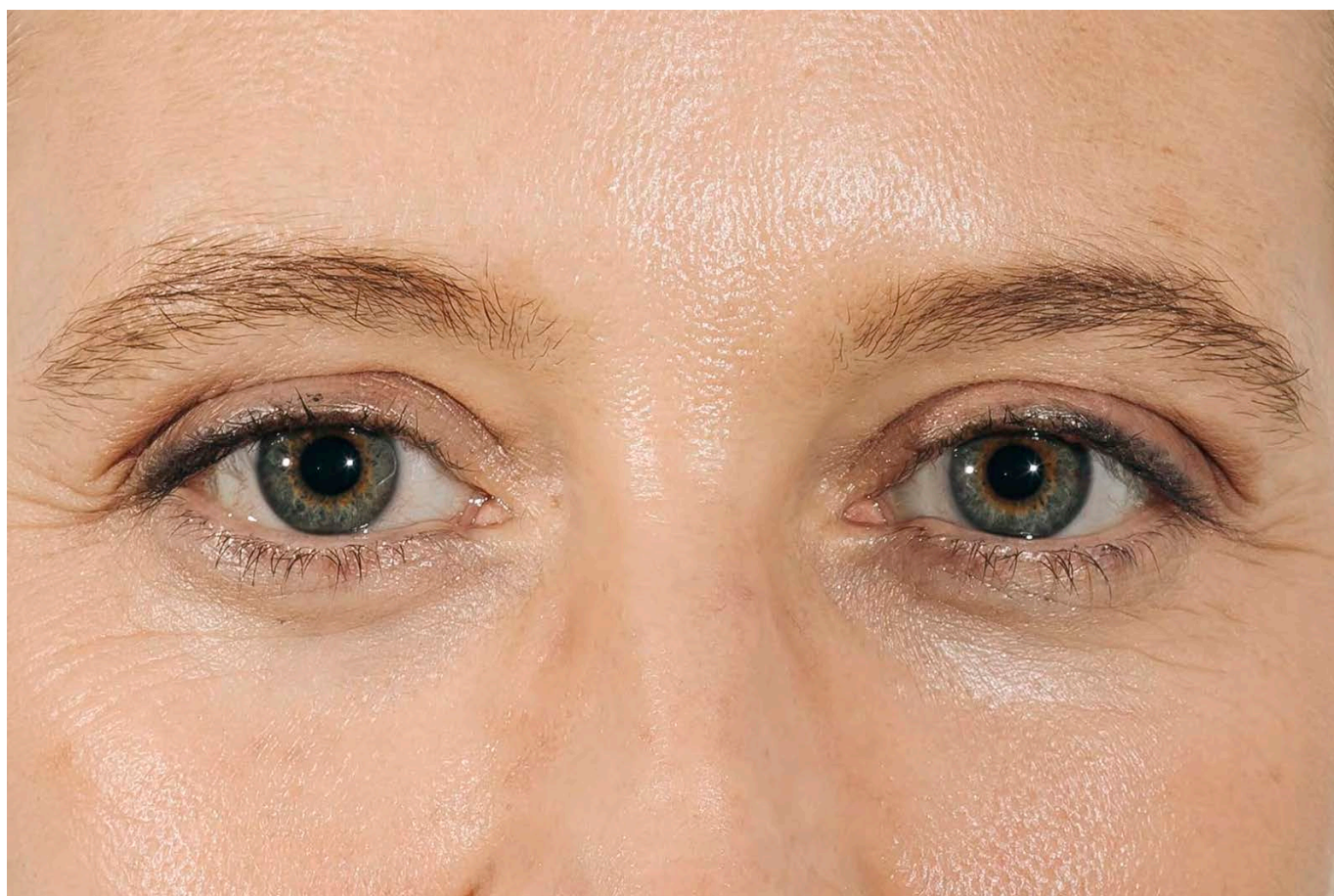
Miért is ülnének otthon az unalmas szobában? Higgyék el, jobb itt! Aki esetleg kint rekedt, még bejöhet! Ugyan már nem sok helyünk van, de tessék, tessék, foglaljanak helyet! Na persze, ha túl sokan leszünk, akkor kívül tágasabb..., de őket majd haza is

szállítjuk. Hiszen rendnek kell lennie, nem igaz?

Nézzenek csak körül! A lányok gyönyörűek: szőke haj, hófehér bőr, hosszú lábak! És ahogy mosolyognak! A férfiak izmosak, egyenes tartásúak, fogsoruk féhéren csillog! Öröm csak rájuk nézni is! És a zenekar is gyönyörűen játszik! Igen, így néz ki a jövő! Nem kusza, nem vegyes! Tiszta, erős és világos!

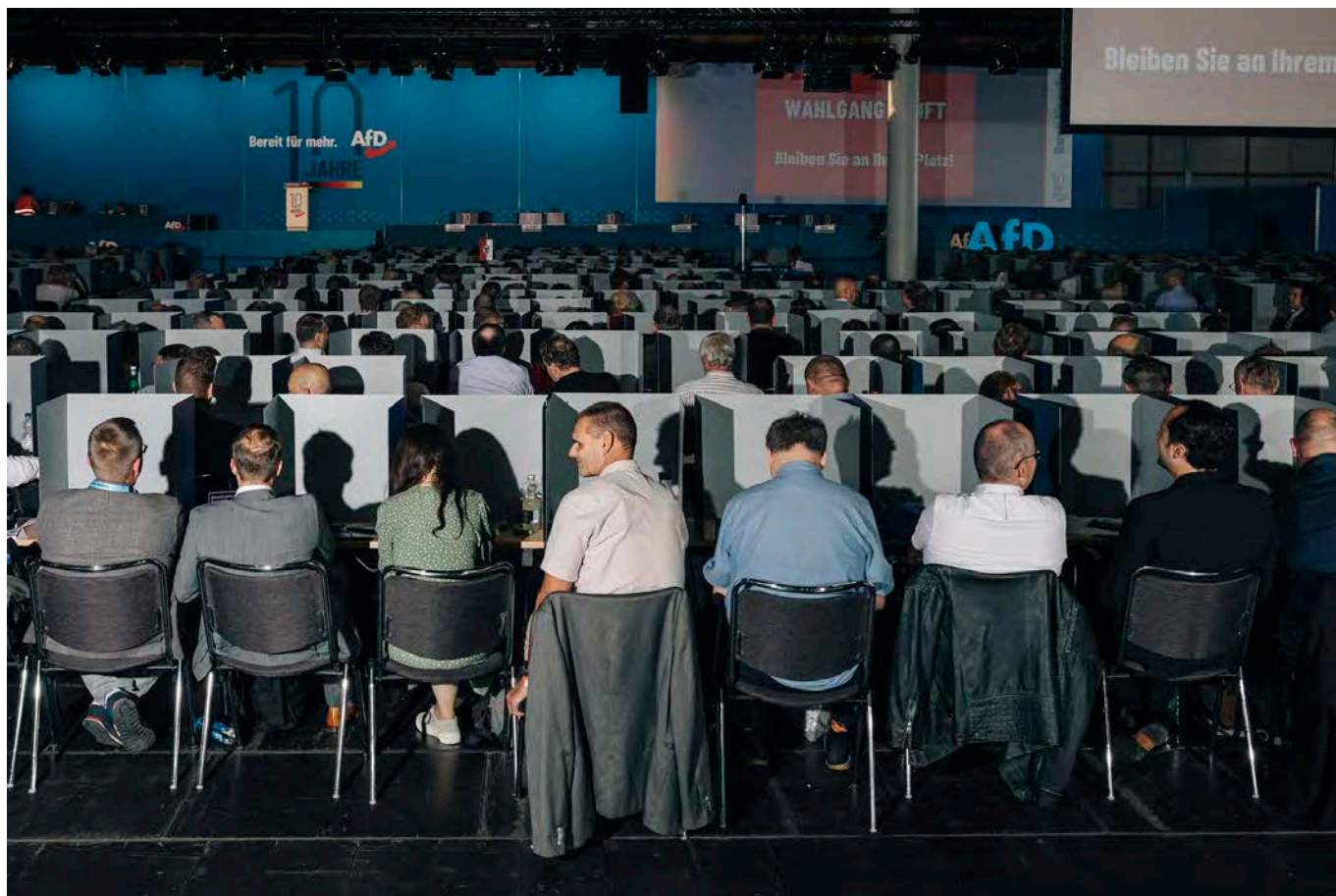
Nézzék a temérdek zászlót! Előtte a kórus! Ne zavartassák magukat a kis paravánok miatt – hiszen azért vannak ott, hogy jobban lássanak! Aki már ül, maradjon a helyén, különben nem látja rendesen az előadást! Minden és mindenki együtt van a szórakoztatásukra! Az élet egy kabaré, akarom mondani, egy kongresszus, csak kis lelkesedés, és minden sínen van!

És most, Hölgyeim és Uraim, az est fénypontja következik! A hölgy, aki az új idők új arca! Aki maga a jövő ígérete! Nézzenek majd mélyen a szemébe, és a dal elárul mindent, mint egykor egy régi kabaréban... Mert a szem árulja el, mit mond a dal.

Az AfD társelnöke, Alice Weidel elfogadta a vitatott „remigráció” kifejezést, amely a bevándorlók nagyszabású deportálását szorgalmazza. Essen, Németország, 2024. június 30.

És mi lesz az? Ismerős dallam! Már hallhatták valahol... Milyen szépen hangzik majd, mikor együtt énekeljük kint az utcákon is, és egy szívként dobban bennünk a közös jövő vágya!

Az AfD párt tagjai szavaznak a pártkongresszuson, hogy kiválasszák a közelgő európai választások jelöltjeit. Magdeburg, Németország, 2023. július 29.

Hiszen a jövőnk a tét: „keljetek fel, a holnap a miénk” – ahogy egy hajdani kabaróban is énekeltek! Egy kis csendet kérek, míg csodás énekesnőnk a színpadra lép! Figyeljenek jól..., a fények lassan kialszanak...

kép | Rafael Heygster, a Der Spiegel számára: A demokrácia a sötétben hal meg

A német nacionalista, bevándorlásellenes Alternatíváért Németországot (AfD) párt, amely „a kisemberek pártjának” nevezi magát, 2024-ben jelentős eredményeket ért el, és a 2025-ös országos választásokon a szavazatok 20,8%-át szerezte meg. 2024-ben a fotós részt vett az AfD gyűlésein, hogy megvizsgálja és megkérdőjelezze a szélsőjobboldali párt önmagáról alkotott képét. Az egész Európában működő szélsőjobboldali és populista politikai csoportok ügyesen használják az új médiát ideológiájuk terjesztésére. Ellenfeleik azzal vádolják őket, hogy hamis információkat terjesztenek, megosztottságot és gyűlöletet szítanak, és veszélyeztetik a demokráciát.

felső kép | Az Alternative für Deutschland (AfD) szövetségi pártkonferenciát tart. Sok német a párt szélsőjobboldali nézeteit a demokrácia fenyegetésének tekinti. Essen, Németország, 2024. június 30.

Z. Karvalics László

LEVÉL EGY MIGRÁNSSIMOGATÓHOZ

WORLD PRESS PHOTO

2025-10-10 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Federico, te kamerás bajkeverő. Ilyen megrendezett képekkel akarsz a szívünkre hatni, miközben mindenki a gyerekekkel fotózkodó politikusainkat kritizálja? Még véletlenül sem a kórházi műtőt keresed, ahol a késsel szurkáló migráns áldozatát

varrják össze, ha egyáltalán meg tudják menteni... Nem tervezted elidőzni, ugye, a szülők arcán, akiknek a lányát bandába verődve erőszakolták meg... Hát már te is nyomorpornóban utazol?

valami nagyon nagy erő

Mondjuk a kompozíció, az művészileg telitalálat. Nehéz elszakadni a szakmánktól. Sötét van, de erősek a színek. A fatörzs, amin ülnek, meg a gyerek, amerre néz, kijelöl egy

emelkedő főirányt, balról jobbra, az apa fának támasztott fejéig. A homlok és a fakéreg találkozása tökéletesen megtalált első gravitációs pont, amibe belesűrűsödik a pillanat. Ha nem tudnám, hogy kik ezek, és eltekintenék a körülményektől, azt mondanám, hogy van benne drámai erő. Valakik, tartanak valahová, valahonnan, valamiért, nagyon nehéz terepen át, elcsigázottan, a fizikai teljesítőképesség határán járva. A tekintet innen lefelé kényszerül, a sáros csizmákra, mint második gravitációs pontra, hogy átélhetővé váljon: valami nagyon nagy erő hajthatja apát és lányát, hogy ilyen megpróbáltatásnak teszik ki magukat. És még nincs vége. Ki tudja, mi vár rájuk, mi lesz velük, útjuk hol ér véget. S mindez ott van a harmadik gravitációs pontban, a mindenhol maszatos kislány tiszta arcán... hogy innen újra elinduljunk az apa felé, körbe-körbe. Ha én is kérdezhetnék, arra volnék kíváncsi, hogy meddig és mennyi remény marad számukra. Jaj, csak célba érjenek.

Na, majdnem elkezdtem szorítani nekik. Az illegális mindenüket. Azt nem állítom, hogy képes lennék a jobb lábfejemmel, térdmagasságban megrúgni a felém futó kislányt, mint az a magyar operatőrlány, maga is anya, tette. Érző ember vagyok én is, miért ne kívánnék jobb életet nekik – bárhol, csak ne az én országomban.

kép | Federico Ríos: A kétségbeesett remény útjai

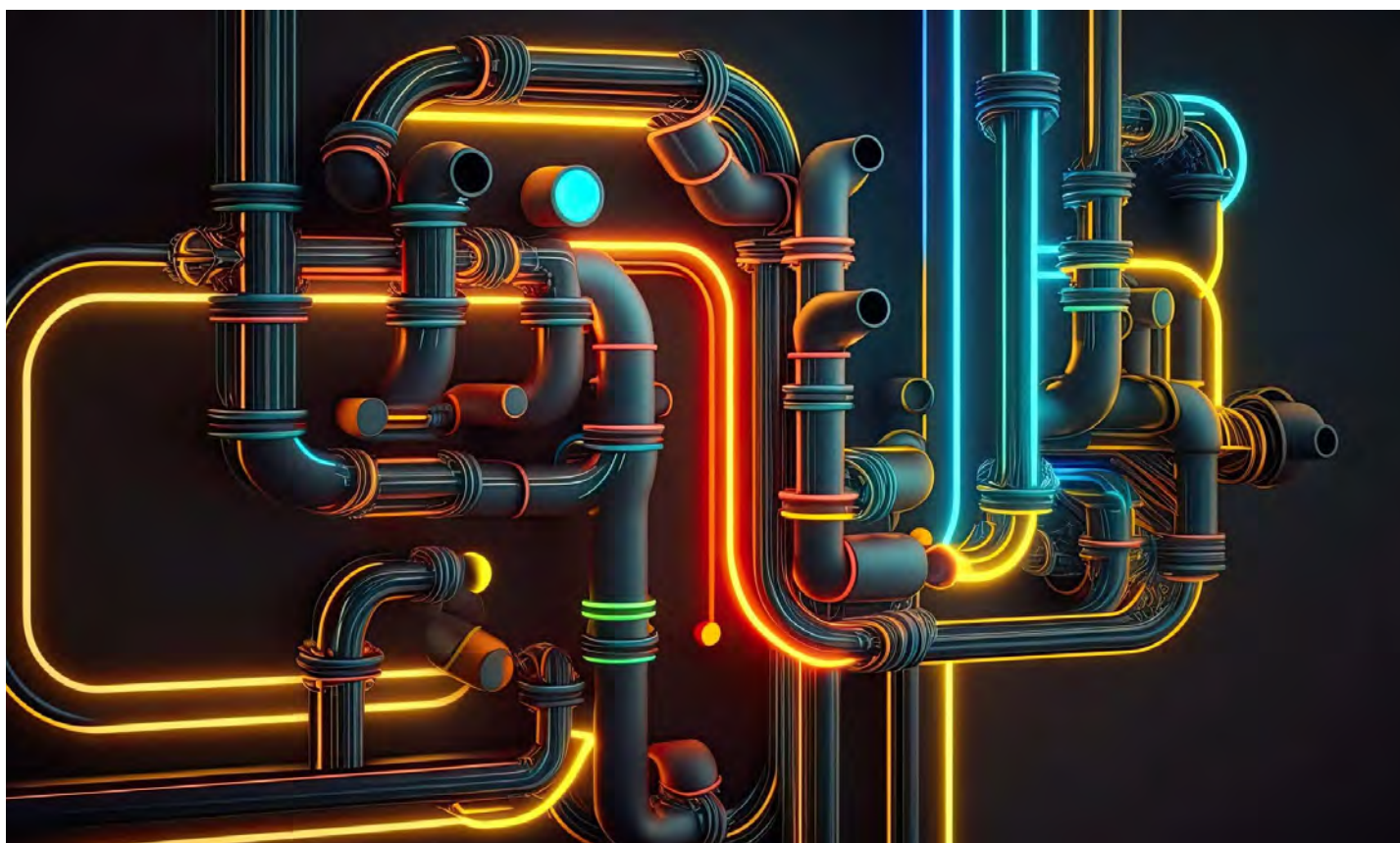
A projekt a Darién-szoroson átkelő migránsok veszélyes útját dokumentálja. A Darién-szoros 100 kilométer hosszú, sűrű dzsungel, amely Kolumbiát és Panamát köti össze. 2021 óta több mint egymillió ember merészkedett erre az útvonalra. Különböző nemzetiségűek – a tálib uralom elől menekülő afgánok, a gazdasági összeomlás elől menekülő venezuelaiak, az autoriter rendszer elől menekülő kínaiak és sokan mások –, akiket a jobb élet reménye hajt. Történeteik tele vannak veszélyekkel: veszedelmes folyók, kegyetlen terep, valamint az erőszak és a kizsákmányolás állandó fenyegetése. Sokan soha nem jutnak el a céljukhoz. Azok, akiknek sikerül, egy másik, nehéz utazás elején találják magukat, amely Közép-Amerikán és Mexikón át az Egyesült Államokba vezet.

Luis Miguel Arias (28) pihenőt tart lányával, Melissával (4), miközben egy dombot másznak meg. Venezuelából jöttek, és csatlakoztak a több mint 250 000 migránshoz, akik 2022-ben átkeltek a szakadékon. Darién-szoros, 2022. szeptember 23.

Nacsinák Gergely András

A NAGYPÉNTÉKI LAPJÁRÁS SAJÁTOSSÁGAIRÓL

2025-10-01 | NOVELLA

Városunk plébániáján, úgy hírlík, minden péntek este kártyapartit tartanak. Mindig hárman játszanak: az esperes, a kántor és az ördög. És ez alól a nagypéntek sem kivétel.

A sátán részvételét persze nem szó szerint kell érteni. Csak éppen így nevezik a parti harmadik, hétről hétre változó résztvevőjét. És persze az elnevezésben rejlik némi önirónia.

az ördög bibliája

Azt mondják, nagypénteken a *reverendissime* mindig elsőként esik ki a játékból. Ebben a maga részéről hajlamos égi jelt látni, és levonni a következtetést, hogy az ördög bibliája az Úréval nem kompatibilis – de hogy bizonyosságot nyerjen, ezt az égi üzenetet évről évre próbának veti alá, empirikusan tesztelve a gondviselést. És az nem is késlekedik igazolni a feltételezést, évről évre tetemesebb összegek elvesztésével nyomatékosítva üzenetét. Miután az esperes veszít, csalódottságát – valamint az Úr intése feletti megindultságát – leplezendő egy darabig részre vont szemmel mérlegeli, vajon konyakospoharában kellőképp csúcsíves mintázatokot rajzol-e a borostyánszínű ital, majd saját figyelmét elterelendő, anekdotázni kezd. Mondandója rendszerint kiterjedt lelkipásztori praxisának egy-egy mozzanatát érinti. A kántor szerint viszont a történetmesélés szimplán kicsinyes bosszú, csak arra szolgál, hogy kizökkentse a partiban maradtakat a játékból.

A kántor megfigyelése szerint az esperes úr, mielőtt kiszállna, úgy futtatja végig ujjait a kezében tartott lapok élén, amilyen könnyed mozdulattal zongoraművészek szoktak lezárni egy Chopin-darabot. Hihetünk neki: a kántor ugyan kellemetlen alak, de van érzéke a megfigyeléshez. Temetések alkalmával például tévedhetetlenül megmondja, a gyászolók karéjából ki volt a szerető. Esküvőkön szintúgy. Az esperes úr párnás ujjainak jellegzetes futama egy soha el nem hangzott darab záróakkordjaként szintén mindig a vereség beismerését jelzi.

Azon a nagypénteken, ki tudja, milyen meggondolásból, az esperes úr jónak látta a szerelemről elmélkedni, felidézte a Főcsatornamester és a Főcsatornamesterné esetét. Hangja fakón és távolian csengett, így a kántor és az ördög nemigen zavartatták magukat.

– Ahogy az a kelleténél tartósabb házasságok esetében lenni szokott – fogott bele tehát az esperes, a konyak alkonyfényén át szemlélve a világot –, a Főcsatornamester és a Főcsatornamesterné, kikhez egy időben bejáratos voltam, már évek óta tulajdon életük fonákján tartózkodtak. Magyarán szólva házasságuk igencsak pangott. Ilyenkor kezdődik a kicsinyeskedés. A Főcsatornamesterné a férj szellemének akkurátusságában, mely kezdetben lenyűgözte, már inkább a kicsinyesség és korlátoltság jegyeit vélte fölfedezni. A férfi viszont, akit annak idején rabul ejtett a nő szeleburdisága, a feleség hangulatainak törékenységét immár szimpla hisztériaként könyvelte el. Talán az utolsó, amiben osztoztak, kölcsönös egyet-nem-értésük volt, amely afféle titkos szövetségnek, hovatovább házasságuk amalgámjának bizonyult. Érzéstelenítésre, mint annyian, ők is az erkölcsöt választották; vagyis kitalálták, hogy ők tisztességes emberek, ami ideig-óráig elviselhetővé teszi a meghittség ordító hiányát.

– Milyen kiérlelt tudással rendelkezik atyám a házasságról – vetette oda a kántor foghegyről. Lapjárása, mióta az esperes kiszállt, kimondottan kedvező volt, pillanatnyilag úgy tűnt, nyeresre áll az ördög ellen. Ez már csak szakmai okokból is lelkesítette, így fél füllel figyelt az elhangzottakra. Városunk lelkipásztorát történetesen oly csodásan semleges hangszínnel áldotta meg a sors, hogy hallgatóságát többé-kevésbé immunizálta mondandójára. Egyre figyelemreméltóbb eseteket kényszerült hát előbányászni emlékezetéből, ha pedig ilyenről értesült, hálásan adoptálta, és mesélte tovább a sajátjaként. Így nemigen lehetett eldönteni, mikor meséli a saját életét és mikor a másét. És az is elképzelhető, hogy ez mit se számít. Mások élete kicsit a miénk is,

– Városunk közműtérképére pillantva – folytatta az esperes a szájában hosszan táncoltatott korty után – tüstént világossá válik, hogy minden mindennel összefügg, még ha nem is olyan faramuci módon, mint a hermetikuskok vélik. Annál sokkal kézzelfoghatóbb és elemibb szinten. A Főcsatornamester ezen összefüggések beavatottja, olyan zsigeri titkok ismerője, hogy hozzá képest egy alkimista adeptus csupán műkedvelő spiritiszta. Tisztában lévén a város rejtett áramlásainak törvényszerűségeivel, annak minden szennye és gennye mintha saját testében cirkulálna. Az ő tiszte, hogy mindennapjaink újra- meg újratermelődő mocskát és verítékét összeterelje és elvezesse a tisztulás helyére. Mióta ezt fölismernem adatott, bevallom, kollegiális szimpátiával viseltetek a Főcsatornamester iránt. Elvégre rokonszakmákban működünk. Talán barátomnak is mondhatnám. Kevesen tudják, de én utánajártam: Főcsatornamesterré csak úgy válhat valaki, ha elég időt kontemplált a közműhálózat térképén, hogy a megismerés egy magasabb szintjén fölismerje azt az egyetlen, rejtett pontot a város ki- és beáramlásainak szövevényén, amelyhez érve akár meg is béníthatná ezt a keringést – de természetesen esze ágában sincs ilyesmit tenni, lévén ő a Főcsatornamester. Féltékenyen őrzi, és semmi szín alatt ki nem szolgáltatja tudását, sem hiúságból, sem hatalomvágyból, sem jelentős pénzösszegért cserébe, így szól a főcsatornamesteri eskü. Ám a főcsatornamesterséghez nem elég a térkép beható ismerete: számtalan, végtelennek tetsző órát kell eltölteni a vezeték- és a csatornahálózat különböző leágazásait járva a többi karbantartóval; caplatni dugulások, túlfolyások eredetét kutatva; kiismerni a réz- ón- és vascsövek szeszélyeit,

az agg épületek leplezett hiányosságait, lappangó betegségeit, elmismásolt bűneit. Egyszóval számtalan aspektusból kell ismerni, és fáradhatatlanul feltárni ama másik, falak mögött és utcák alatt szemérmesen meghúzódó várost, amely számunkra érthetetlenül: pinceboltozatokon és utak alatt futó csöveken, ezerfelé indázó vezetékeken kommunikál a maga bugyborékoló, csörgedező, sötét és bűzös nyelvén; és amelynek lételeme, mintegy a város felszíni állandóságára rácáfolva, a fáradhatatlan, feltartóztathatatlan és szüntelen áramlás. Mennyire más várost is lát egy Főcsatornamester! Belegondoltak ebbe, tisztelt uraim? A város olyan arcát, amire talán nincs is szavunk. Esetleg még a Főcsatornamesternek sincsen – lévén a szavak maguk is állandóak, akár a homlokzatok. De a szó, a szó is csupán sejtések fluidumának, felindulások fortyogásának kérge – és mi jobb híján ezt a kérget nevezzük mindközönségesen ismeretnek. Alighanem ezért rendelkezik úgy a hatályos szabályozás, hogy utódját a Főcsatornamester mindig maga jelöli ki, mégpedig bizalmi alapon. A szakmai kritériumok természetesen ismertek, a nem-szakmaiak pedig (amelyek alapján a választás végül is megtörténik) természetesen közölhetetlenek. Senki nem is igen kíváncsiskodik ezekről: akárcsak az öreg épületeknél, amelyek az összes ismert statikai törvény dacára állnak, úgy az utódlás kérdését sem tanácsos bolygatni, ameddig a nedvek áramlása zavartalan és a város szemlátomást jó egészségnek örvend. Egy Főcsatornamester sosem téved – tartja a mondás, és úgy látszik, a városatyák is jobbnak látják, ha nem avatkoznak be fölöslegesen, hadd menjen a közművek alvilágában minden a maga sejtelmes útján, saját rejtett törvényei szerint.

Az esperes úr hosszabb szünetet tartott, amelyet vagy a hatás fokozása érdekében látott jónak, vagy gondolatai rendezése céljából. Hallgatósága értékelte a szünetet, ám sajnálatos módon a kántor szerencsésének eddigre bealkonyult.

– Ezen a ponton – köszörülte meg torkát Isten felkent szolgája, édes konyakfelhőcskét lehelve – kénytelen leszek egy rövid elméleti kitérőt tenni. Nem, ne is tiltakozzanak – emelte föl színpadiasan a kezét, nem mintha bárki tiltakozott volna. – Alaptételek, hogy korunk embere óriási baklövést követett el, amikor lényének gyújtópontjába a képzeletet helyezte. Ami roppant kockázatos dolog. Eszméletünk centrumában nem a megfontolás vagy a megérzés, hanem a fantázia áll, így mellesleg pontosan az történt, amitől boldogabb korok filozófusai nem győzték óva inteni felebarátaikat. A képzeletnél ugyanis nincsen kiszolgáltatottabb emberi képesség: és momentán ez határozza meg az embert, aki tulajdon képzeletének martaléka. Mármost ki tagadhatná, hogy a szerelem kulcsa is a képzelet. A vágy a képzeletben fogan, nem a tapasztalatban. Aki az ember fantáziáját birtokba veszi, lényének középpontjába kerül, vagyis a szenvedélyek fókuszába. És ami vagy aki egyszer odajut, azzal szemben

úgyszólván védtelenek vagyunk. A boldog emlékű Loyolai Ignác ezért igyekezett erőnek erejével lekötni szerzeteseinek minden képzelőerejét, úgymond Urunk keresztjéhez szögezve azt.

Az ördög e ponton relatíve tetemes összeget söpört be, amivel mindenkit meghökkentett. Nem tűnt ugyanis rutinos játékosnak. A kántor pontosan ezért nem is tudakolta, a fenti eszmefuttatás miképpen következik az előbbiekből, pedig máskor minden alkalmat megragadott, hogy a tisztelendő urat szónoki bakugrásaival froclizza. Az esperes azonban ekkorra már belelendült a mesélésbe.

– A szerelmes ember célja, uraim, ugyebár az, hogy választottja szívébe, pontosabban fantáziájába férközzék, ott berendezkedjen, és hogy ne foglaljon ott helyet lehetőleg senki más. Csakhogy a Főcsatornamester esetében ezt a középpontot immáron hivatása, azaz a város visszája foglalta el. Ez alapjában véve helyes is: elvégre polgáraink bizalma neki szavazta meg ezt a kényes és sokrétű feladatot. Mivel azonban a Főcsatornamester képzeletének gyújtópontjában a város fonákja állt, e sötét és arctalan szerető, ott nemigen maradt hely a Főcsatornamesterné számára. Mind több és több időt töltött odalent, homályos utakat róva, elágazások titkait fürkészve, mígnem egy nap bekövetkezett az elkerülhetetlen: nem jött föl többé. Az embert végül is rabul ejti saját képzelete; szerelmének tárgya magába nyeli. Egyébként hajszálpontosan így jártak a misztikusok is, csak ők Istennel.

Az esperes ezen a ponton figyelmét ismét a konyakospohárra, pontosabban az abban apadó nedűre összpontosította, latolgatva a történet folytatásához rendelkezésre álló mennyiséget. A kártyaasztalt megvilágító ernyős lámpa dohányfüsttel párnázott fényében úgy tetszett, mintha a kerek világ minden dolga közül épp ez a teliholdként derengő asztal, s az asztalt körülülő, lapjaikba temetkező férfiak lennének a legvalóságosabbak; mintha sosem létezett volna más, csak ez a csöndben lefolytatott játék, és minden, ami ezen a konyak- és füstillatú félhomályon kívül esik, pusztán feltételezés volna. Úgy hát, elmélkedett, az itt elhangzottak is okvetlenül szertefoszlanak a cigaretták füstjével együtt a játék után. Nekibátorodva folytatta.

– A Főcsatornamesterné tehát magára maradt. Férjének munkatársai, akik egy-egy karbantartás erejéig óvakodtak le a csatornarendszerbe, néhanap még találkoztak a Főcsatornamesterrel: határozott, ám udvarias utasításokkal látta el őket, szabadkozott, mennyi dolga akad idelenn, felesége őnagyságának kézcsókjait küldte, és megkérte, biztosítsák róla, hogy amint teheti, ismét csatlakozik hozzá odafent. Később egyre ritkábban találkoztak vele, végül egészen nyoma veszett. Csak az egyes csomópontokon kitűzött írásbeli utasítások és hibajegyzékek utaltak rá, hogy még életben van. Az is igaz, hogy ezzel párhuzamosan idenfenn is érzékelhetőek voltak bizonyos, nehezen megfogható változások: bizonyára emlékeznek rá, hogy akkoriban valahogy mintha minden könnyebb lett volna, a város élete gondtalanabbá vált, a dolgok olajozottabban mentek. Tudható, milyen feltűnésmentes áldás egy ember életében a felhőtlen emésztés: gondoljanak csak Nietzschére és valamennyi gyomorbajos sorstársára, gyomorbajos filozófiák sanyarú atyamestereire. Ó, uraim, az emésztéshez ódákat kellene írni, ahogy azt meg is tette a boldog emlékű spanyol udvaronc, Baltasar del Alcázar. Hát még ha nem egyetlen emberről van szó, hanem egy egész városról! Mintha egyetlen hatalmas organizmusban adatna élnünk, ahol is egy-egy szerv minden ház, egy sejt minden lakás. De miért is nem szólnak, uraim, megint elkalandoztam.

A kántor, akire továbbra is rájárt a rúd, összeráncolt homlokkal, lapjaiból úgyszólván föl sem pillantva megjegyezte, hogy mintha kezdene leülni az elbeszélés, sok a bölcsködés, és legkésőbb egy levegővétel múlva aktuális volna egy nem várt fordulat, esetleg új szereplő színre léptetése. Az esperes bosszúsan legyintett, de nyilvánvaló volt, hogy nem engedte el füle mellett a megjegyzést.

– Tehát a Főcsatornamesterné. Dekoratív és impulzív asszony. És intelligens. Mégis, férjének eltűnésére váratlan módon reagált. Érthető lett volna, ha sok-sok év ordító magányát most kalandokba bonyolódva igyekszik elfelejteni. Ehelyett vallásos lett. Az ég a tanúm, nem tudtam mire vélni. Hiszen az az asszony érett gyümölcsként illatozott, és zamatának ígérete muslicákként vonzotta a férfinépet. De ő hittanra járt. Imaegyletet alapított. Ebben gyanúsán felülreprezentáltak voltak az ötven feletti férfiak, de mindegy. Még rám is valamelyes hatással volt ez a kései búbj, persze szigorúan elméletileg, ahogy annak idején a szemináriumban tanultuk: az érzékelhető szépség szemlélésétől az anyagtalán szépségig emelni az elmét, a teremtett szépségek láttán a teremtőt magasztalni... meg más effélék. Nyilván a

Főcsatornamester iránti rokonszenv is közre játszott. No meg a rossz előérzet, ami az idő haladtával mindinkább hatalmába kerített. Fohászkodtam, hogy az Úr úgy rendezze el kettejük ügyét, hogy az városunknak ne válják kárára.

– Mert mi tagadás, sokasodtak a jelek. Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy hivatásomnál fogva van valamelyes fogalmam a város kedélyállapotáról. Bennem már idejekorán ott vibrálnak a rengések, amelyek észrevétlen indulnak ki az emberi lélek szubsztrátumából, s csak későbbben érik el az élet kérgét. Tudtam, hogy baj készülődik. Váratlanul kirobbanó veszekedések, a bűn ömlenyei, megrekedő életek, eldugult sorsok – minden város életének természetes velejárói, de ezúttal úgy tűnt, a várostest anyagcseréjében itt-ott megváltozott valami. Legelőbb az imaegylet tagjainál.

Gyanakodtam, hogy az esti alkalmakon esetleg nem csupán a rózsafüzért morzsolják a résztvevők. Az ördög nem alszik – bocsásson meg, nem önre értettem. Csak hát – zárt ajtók, puha csönd, egymás közelsége, ki tudja... És középen a Főcsatornamesterné, amint lehajtott fejjel, feltűzött hajjal imádkozik, nyakának ívén a pelyhecskék megrezzennek a gyertyafényben...

– El tudjuk képzelni, szent atyám – jegyezte meg hangjában szikrányi éllel a kántor, akinek fogytán voltak már a lapjai.

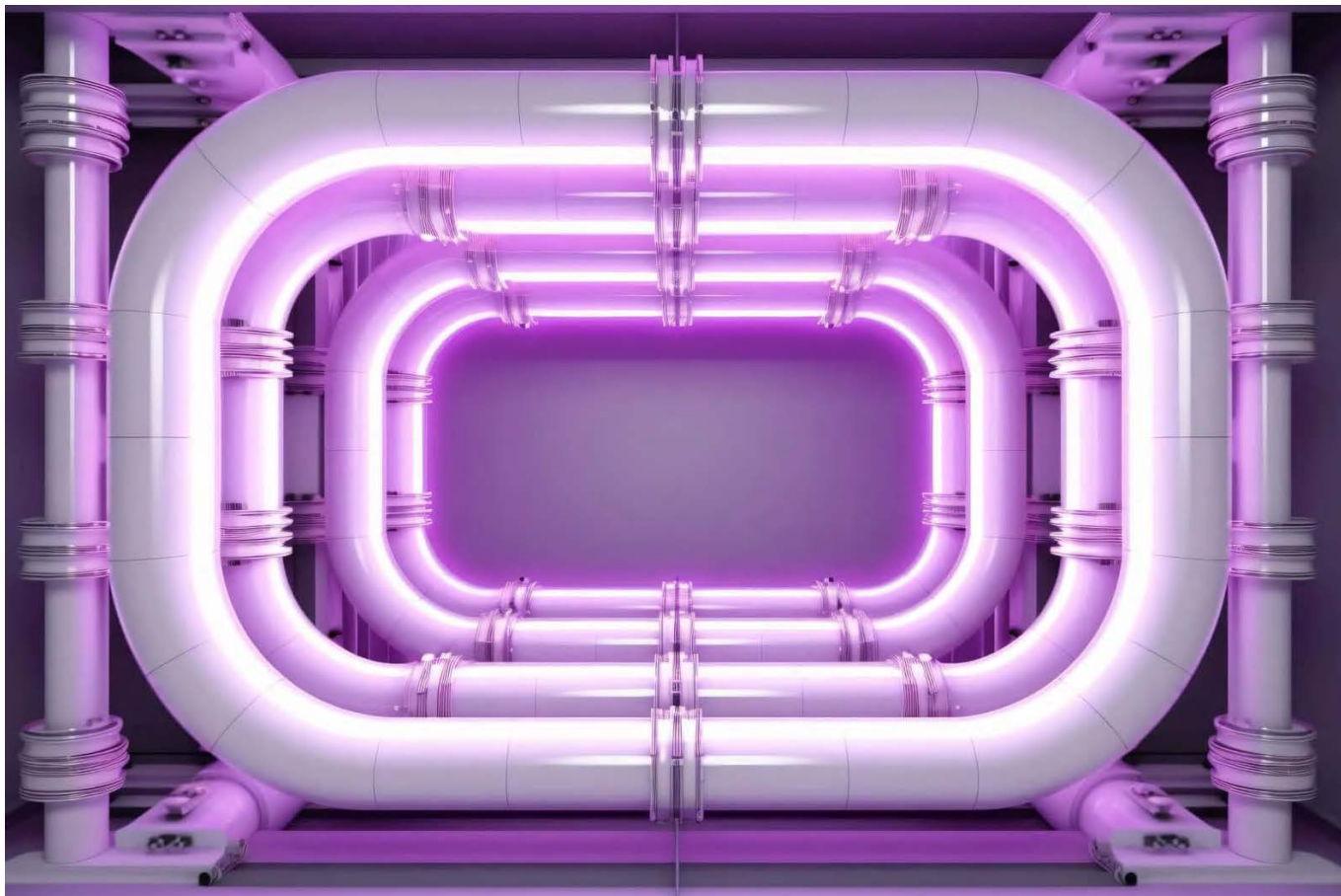
– Dehogyan tudják – legyintett amaz. – A fantázia, emlékeznek rá? A mérgek mérge. Addig-addig képzelegtem, míg jóformán már le sem tudtam hunyni a szemem.

– Csak nem szerelmes lett abba a nőszemélybe? – nevetett fel a kántor, szemét le sem véve az asztalon fekvő lapokról. – Mintha az iméanti eszmefuttatásából ez következne...

– A szerelem eretnecség! – szusszant bosszúsan az esperes. – Az egészet az albigensek találták ki, meg a szolgálatukba szegődött dalnokok! Akkor már inkább az ókori orvostudomány, Galénosz meg a többiek, akik szerint a szerelem valójában betegség, zsigeri kórság, a testnedvek túltengése, rendszertelen áramlása...

Itt elharapta a szót. Az ördög és a kántor szeme összevillant a lapok fölött. A félhomályban nehéz volt megállapítani, melyikük mosolyodott el előbb.

– Folytatnám – mondta hidegen az esperes. – A jeleknél tartottam. A megfoghatatlan nyugtalanságnál, ami egyre inkább bizonyosság alakját öltötte. Mert egyre tisztábban kirajzolódott a mintázat. Gáláns úriemberek és gátlástalan kéjencek mutatták váratlanul a megtérés jeleit, és csatlakoztak az imakörhöz. Szeleburdi ifjak és kiérdemesült casanovák bizarr dolgokról számoltak be. Mintha orvul maga a város fordult volna ellenük: addig kezes és otthonos világuk megbokrosodott, kivetette őket magából. A részletektől tekintsünk el. Mind többen gyanakodtak ördögi mesterkedésre. Aggasztó pusmogás kezdődött, és amitől tartottam, kisvártatva bekövetkezett: ájtatos nagynénik egy kontyos különítménye kérvénnyel fordult hozzám, folytatnék le hivatalos exorcizmust az okkult erők tombolásának megfékezésére. Még csak ez hiányzott. Igyekeztem lebeszélni őket, tudván tudva, hogy amit természetfeletti károkozásnak vélnek, annak talán nagyon is természetes, hogy ne mondjam, zsigeri magyarázata van, de rám se hederítettek. Panasszal fordultak az érsekséghez. És pár nap múlva, a déli vonattal megérkezett az ördögűző.

Ösztövéris kis ember volt, kíváncsi szemű, kopott zakójú. És elhivatott. Indítványoztam, hogy költünk el együtt egy ebédet, de ő ragaszkodott hozzá, hogy haladéktalanul megkezdje peregrinációját az inkriminált otthonokba. Aktatáskájából elővarázsolta a kellékeket, amelyeket mintha egyenest Henri Institoris korából hozott volna; bőséggel hintette a szenteltvizet, obskúrus imákat recitált latinul, én pedig egyre rosszabb előérzettel kalauzoltam keresztül-kasul a városon, amelyet jelenléte nemhogy megtisztított, de mintha megfertőzött volna. Csak ittlétének utolsó reggelén mertem előhozakodni, szigorúan *sub rosa*, a dolgok sejtésem szerinti valós összefüggéseivel. Szúrósan nézett rám, mint aki hiszi is, nem is. Akkor okvetlenül leszálok a csatornába – jelentette ki végül –, kifüstölni az ott megtelepedett gonoszt. Szó sincs efféléről, tiltakoztam. Szerintem mindössze a város reagál így, a város zsigerei, amelyek összefonódtak valahogy a Főcsatornamester életével, nincs itt semmi boszorkányság... – de nem hagyta végigmondanom. Ragaszkodott hozzá, hogy megkíséreljen odalent a Főcsatornamester nyomára bukkanni, és őt démonűzésben részeltetni. A belek a romlottság helyei, közölte ellentmondást nem tűrően, amelyeket csak szent böjt tisztíthat meg. Minden ármány a zsigerek alvilágában tenyész, és

punktum. Azzal lemászott a főgyűjtőbe. Kinek a hibája, kérdezgetem magamtól azóta is, hacsak nem az anyatermészeté. Egy fertályórával később a folyó felől zivatar csapott le a városra, irdatlan felhőszakadás. A kanálisok percek alatt nyelték magukba a tetőkről, utcákról alázúduló vizet, a szegény kolléga csapzott porhüvelyét csak napokkal később lelték meg egy rácson fennakadva, kezében az Arca Domini-imakönyv szétmállott lapjaival.

A kántor kurtán bólított, ami éppúgy szólhatott a lapjárásnak, mint annak, hogy a *reverendissime* megfogadta iméinti tanácsát. Az esperes várta, hogy milyen hatást kelt hallgatóiban ez a baljós fordulat. Semmilyen se keltett. A játék zavartalanul folyt tovább.

– Akkor már napok óta nem aludtam – folytatta mélyet sóhajtva. – Világos volt, hogy ez nem mehet így tovább. Ezért egy délután, amikor az imaegylet összejevetelt tartott, bezörgettem a Főcsatornamesternéhez.

– Nemsokára vége – jegyezte meg halkán az ördög, és zakója zsebében cigarettáért kotorászott. De az esperes nem hallotta.

– Amikor az asszony ajtót nyitott, szemlátomást meghökkent. Jó estét, mondtam. Gondoltam, csatlakoznék. Behívott. Egy pillantással felmértem a helyzetet: se selymes gyertyafény, se meghitt mormolás, se karcsú nyakszirt. Ami a képzeletemben élt, annyira eleven volt, hogy valósággal csalódtam. De nem volt mit tenni, életem leghosszabb, hogy ne mondjam, maratoni rózsafüzér-meditációjába csöppentem. Jócskán esteledett, mire a résztvevők megkegyelmeztek a Szűzanyának, és egyenként elszállingóztak. Én léptem ki utoljára az ajtón.

– Csak még egy pillanat – állított meg a Főcsatornamesterné. – Megtudhatnám, valójában mi szél hozta erre?

A szemébe néztem, és láttam, hogy nincs értelme köntörfalazni. Elmondtam, mi jár a fejemben. A jeleket. Az egybeeséseket. A város, pontosabban a másik város forrongását. A Főcsatornamesterné figyelmesen hallgatott, gyönyörű homlokát az

ajtófélfának támasztva. Amikor befejeztem, egy darabig nem szólt egy szót sem.

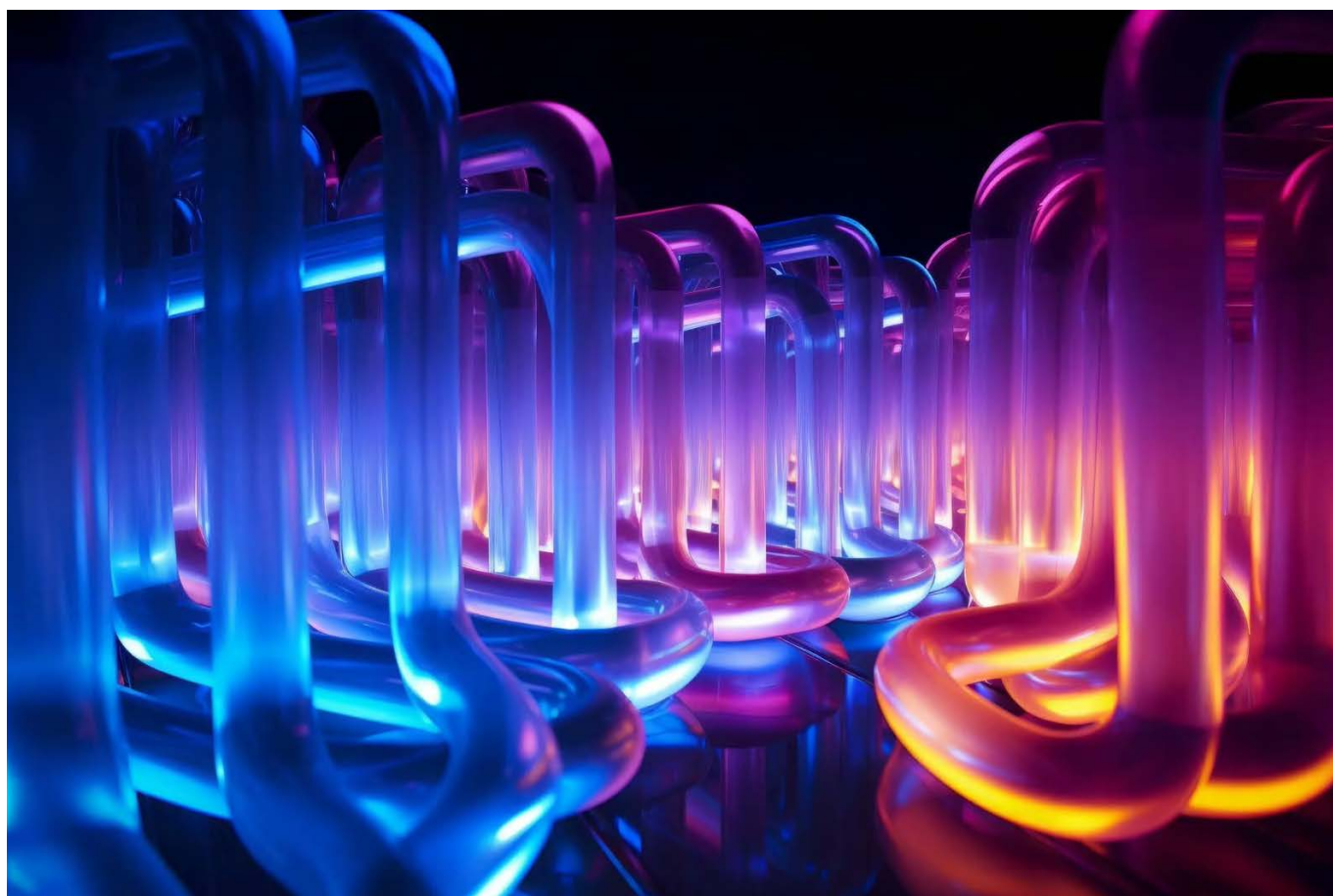
– Ezek szerint rossz irányba indultam – szólt végül csendesen.

– Micsoda rossz irányba? – néztem rá bambán.

Felelet helyett hozzám lépett, és ott, az ajtóban megcsókolt. Láttam már ilyet, én is a világban élek. Valódi csók volt; amikor nem a száj, hanem az egész test csókol, az egész test ajkakká válik, egyszerre harap és simogat.

– Mi volt ez? – hebegtem elképedve, amikor levegőhöz jutottam. A csillogó szemekbe néztem, és nem akarom megfogalmazni, mit láttam ott.

– Hívójel – közölte, és vállat vont. És esküdni mernék, hogy kacsintott is, mielőtt becsukta az ajtót.

Beüvegezett csend következett, egyedül a lapok surrogását lehetett hallani. A lámpabura alatt vastagon megállt a cigarettafüst. Eljött a pillanat, hogy a két játékos felfedje lapjait. A kántor káromkodott egy kurta nagypéntekit, mivel egész eddig biztos volt, hogy nyeresre áll. A lapok azonban mást mutattak.

– Akkor rövidre is zárom, ha megengedik – mondta higgadtan az esperes, a hamutálban gondosan elnyomva a már fáradtan füstölgő szivarvéget. – Hiszen a folytatás többé-kevésbé ismert. Zúgó fejjel visszatámolyogtam a plébániára, és vártam, érkezik-e a hívójelre valamiféle válasz, a mélység válasza. Nem tudtam, mire számítsak, nem végzem-e úgy én is, mint a kolléga, fennakadva egy rácson. A Főcsatornamesterné, mondom, intelligens asszony volt: egy pillanat alatt átlátta a helyzetet, döntött, és a magasság helyett elindult le, a zsigerek felé. Mint nő, magától értetődőnek vette a test dolgait, amelyekről énnekem nem sok fogalmam volt. Nem tudtam, milyen az a másik város; a nedvek, nyirkok és váladékok hömpölygő városa; a falaink mögött szüntelenül áramló város, ahol a dolgok összefolynak, ahol értelmetlen a distinkció, ahová nem vezetnek szavak, ahová nekünk nincs térképünk, és amelynek megállása halál. De ő rögtön tudta, hol nyílnak lejáratok.

Summa summarum, a Főcsatornamester visszatérése megnyugtatta a kedélyeket. A parókia vízvezetékeit ugyan cserélni kellett és újracsempéztetni a fürdőszobát, de az ilyesmi előfordul. Összességében megérte. Néha az embernek ennyire van szüksége csupán. Tudatni vele, hogy szeretik.

A kántor hátradőlt, és bosszúsan babrált valami gyufákkal, amíg a nyertes gondosan besöpörte a pénzt.

– Csak egyvalami zavar – tette még hozzá némiképp habozva az esperes. – Az a dolog, ott az ajtóban. Sehogy sem illik a szépség skolasztikus elméletébe. Az értelem nem volt hajlandó az érzékitől a szellemi jelentéshez emelkedni juszt sem. A Főcsatornamesterné ajkának ízét viszont semmi sem feledteti. Nem veszi el sem az ostya, sem a dohány, se konyak, se misebor. Sőt, azóta ezek mindegyikében az ő leheletét érzem. Hát nem különös? ... Ó, nem, barátom, mára befejeztük... – emelte fel

a kezét a tisztelendő atya, amikor látta, hogy az ördögnek kinevezett játékos újrameveri a paklit, és osztani kezd. Új még, bizonyára nincs tisztában a nagypénteki szokásokkal. Hanem az csak folytatta a lapok leosztását.

– Attól tartok – jegyezte meg mélabús mosollyal –, tisztelendőséged nincs tisztában velem, hogy ez már nem az a parti, amit csak úgy abba lehet hagyni.

Úgy hírlík, városunkban a plébánián minden péntek este kártyapartit tartanak. Mindig három résztvevője van, a kántor, az esperes, és az ördög. Ez utóbbit persze nem kell szó szerint venni. Azt is mondják, egy idő óta mindig az esperes nyer, még nagypénteken is. Állítólag nemigen örül ennek. A hívektől újabban azt kéri, imádkozzanak buzgón, hogy végre veszítsen. De persze mindez csak szóbeszéd.

kép | vecteezy.com

Gyetvai Balázs

MEZTELEN

2025-10-05 | VERS

levetkőzöm
bőr alattig
a hegyerincken
megfeszül a hajnal
mint egy szál
ami túl sokáig tartotta
össze a látványt

a folyómeder
éjszaka
száraz üreggé hűl
a víz
csak a kavicsok emlékezetében
marad
szél fut át a fenyvesen
nyom nélkül
mintha soha nem történt volna
semmi
megőrzésre érdemes
a légkör vékony hártya
alatta lassan bomlanak
a zajok
a hangok
a nevek
minden réteg
amit magamra hordtam
itt nincsenek falak
se kézmozdulatok
csak irány
amiben a test
elveszíti formáját
és amikor lehunyom a szemem
a sötét nem elrejt
csak visszaad
a térnek
ahol minden határ
eltűnik

kép | vecteezy.com

Péter Ágnes

WOLLSTONECRAFT ÉS A FELVILÁGOSODÁS ETIKÁJA

2025-10-16 | **ESSZÉ**

Meghatározhatatlan öröm áradt szét bennem, ahogy átengedtem magam a természet ölelésének, s lelkem felszállt a teremtőjéhez.

Mary Wollstonecraft: *Levelek*

Az angol romantika meghatározó költője, s egyben a mozgalom ideológusa, Samuel Taylor Coleridge írta: „Egy ember vagy arisztoteliánusnak vagy platonistának születik. Nem hinném, hogy bárki, aki arisztoteliánusnak született, valaha is platonikussá

válhat, s egy platonistának született ember se változhat arisztoteliánussá.”

Coleridge valaha igen közeli barátságban volt Mary Wollstonecrafttal és férjével, William Godwin anarchista filozófussal, az 1790-es évek radikális politikai és művészi értelmiségi körének központi alakjával, s azt is tudjuk, hogy Wollstonecraft feminista álláspontját nagyra értékelte. [2] De éppen Wollstonecraft cáfolta Coleridge kijelentését. Ő ugyanis a radikális protestáns felvilágosodás képviselőjeként a racionális gondolkodás és az érzelmek összekapcsolására, „a tudomány és a vallás szent szövetségének” [3] létrehozására a megoldást a mereven arisztoteliánus pozíció platonikus kiegészítésében találta meg.

fogalmazás közben

Amikor *A női jogok igazolását* írta, Wollstonecraft tipikus arisztoteliánus moralista volt – a 18. századi Arisztotelész-értelmezés szerint. A könyv sikerét követően Nagy Britanniában, az Amerikai Egyesült Államokban, a felvilágosult Európa nyugati részén úgy tekintettek rá, mint a felvilágosodás legjelentősebb női képviselőjére. Wollstonecraft szóhasználata s a szavak jelentésének elcsúszása azonban jelzi, hogy fogalmazás közben mérlegeli, hogyan lehet összekapcsolni a „hideg” rációt és a „meleg” érzelmeket, [4] s keresi a megismerési folyamatban a mozzanatot, amely képes túllépni a tapasztalatok s a tapasztalati tények alapján működő reflexió hatáskörén, s közvetlenül felismerni Istennek, tehát a végtelen szellemi valóságnak s e szellemi világ alaptulajdonságának, a jónak a természetét.

A pamflet következtetései nemcsak morálfilozófiai és jogtudományi kontextusban őrizték meg jelentőségüket, de a gondolkodásra és pszichológiára vonatkozó általánosabb tételei is messze túlmutatnak a felvilágosodás korán, esztétikai implikációi pedig ebben a korai írásban is a romantikusokhoz kapcsolja. Bár *A női jogok igazolását* a felvilágosodás szellemisségének tipikus megfogalmazásának szokás tekinteni, a fogalmi rendszerét hordozó szavak jelentése olyan bizonytalan, a megfogalmazás során olyan nagymérvű szemantikai elcsúszás figyelhető meg használatukban, hogy szinte górcső alatt figyelhetjük, hogyan próbálja kiszabadítani a szabad morális lényként tételezett embert a teológiai és társadalmi törvények megszorító korlátai közül. Wollstonecraft a felvilágosodás morálfilozófiájának szimpátia fogalma helyett (Shaftesbury, Adam Smith) a társadalom kohézióját a moralitás és az esztétika, a jó és a szép képzelőerő általi összekapcsolásában találja meg. [5]

az erkölcsiség alapja

Fordítói tapasztalataim alapján szeretném megmutatni, hogyan változik meg az érvelés során pár fogalom jelentése, amint újabb és újabb

szövegekörnyezetbe kerül. Író-olvasó ember pontosan tudja, hogy nincsenek ártatlan szavak: még a legnaivabb olvasó agyában is bonyolult előzményeket, a szóhoz kapcsolódó korábbi asszociációkat, kontextusokat idéz fel minden egyes szó.

Mint ahogy Wollstonecraft a francia forradalom értelmezése körül kialakult széleskörű, írásban és szóban folyó vita közepébe emelte már az 1790-ben megjelent *Vindication of the Rights of Men* című szenvedélyes válaszát Edmund Burke konzervatív véleményére ^[6], két évvel később a gondosan kiválasztott szavakkal korábbi szövegek egész sorának emlékét mozgósította olvasóiban. Már a cím beemeli a szemantikai játéktérbe saját előző vitáitán kívül az amerikai *Declaration of the Human Rights* (1776), a francia *Déclaration des droits de l'homme et citoyen* (1789) polgárjogi nyilatkozatot és Thomas Paine *The Rights of Man* (1791) című pamfletjét. A biblikus *vindication* (a Károli-fordításban általában „igazolás”) hangsúlyt ad annak, hogy az érveit a női jogok visszakövetelése vagy igazolása érdekében teológiai bizonyítékokra fogja építeni. A pamflet szókinccse szervesen kapcsolódik az akkori olvasó számára ismert teológiai, morálbölcseleti és szépirodalmi szövegekhez, s az egyik legnehezebb feladatomból volt, hogy összehangoljam a magyar szöveget a 17–18. századi filozófiai szövegek fordítói megoldásaival és a bibliai, shakespeare-i, miltoni, valamint angol klasszicista irodalmi művek magyar megidézésével. Mint ahogy a szélesebben eszkalálódó francia politikai helyzet nyomására Wollstonecraft négy hónap alatt írta meg hozzászólását a francia polgárjogi vitákhoz, mondhatni, fogalmazás közben kereste a választ a 18. századi morálfilozófia fő kérdésére. Vajon az erkölcsiség alapja a rációban vagy az érzelmekben keresendő?

Alapterminológiájának elemei változnak, a változó kontextusokban így olyan terminológiát kellett találnom, amelyet következetesen lehetett használni magyarul, olyan nyelven, amely szokásos alkalmazási formájában nem rendelkezik a gazdag latin eredetű szókészlettel, amely Wollstonecraft számára adott volt az antikvitásra visszanyúló morálfilozófiai érvelésében éppúgy, mint a korabeli erkölcsi állapotokra vonatkozó fejtegetéseiben.

A gondolatmenetben egyébként is kitüntetett szerepe van a nyelvhasználatnak. Mint a kora romantika főbb képviselői, ő is elutasította a klasszicizmus elitista szókincsét és mondatszerkesztését (némi fordítói gondot a mellérendelt mondatok túlméretezett sora jelentett), és a szentimentalista retorika érzelmi hatásra törő, túlfűtött nyelvhasználatát. Legfőbb ellenfeleinek gondolkodását, Edmund Burke, Rousseau és a korabeli szentimentális regények látásmódját is nyelvi minőségek segítségével határozta meg. Rousseau-ról például azt mondja: „[É]kesszólása hatására... az abszurd felvetések elfogadhatónak tűnnek és a dogmatikus okfejtések anélkül, hogy meggyőzőek lennének, zavarba ejtik azokat, akik nem képesek megcáfolni érvelését”. Vagyis Wollstonecraft többek között azzal vádolja Rousseau-t, hogy érzelmileg túlfűtött retorikája félrevezeti a gondolkodást. Saját szóhasználata őt magát is azonosítja a filozófiai, teológiai hagyományokkal. Szókincsé és stiláris fordulatai arra mutatnak, hogy két forráshoz nyúl vissza, Locke filozófiájához és a protestáns teológiai hagyományhoz. [7] Ugyanakkor terminológiáját a francia forradalommal kapcsolatos viták résztvevőjeként alakította ki: legalább két fogalmat, az „emberi méltóságot” (*human dignity*) és az „emberi jogokat” (Wollstonecraftnál *rights of humanity*, később *human rights*) olyan szervesen illesztette a korabeli politikai és polgárjogi diskurzusba, hogy ezek a mai jogi, etikai és filozófiai szaknyelv alapfogalmai lettek. [8] Hangsúlyozza, hogy az értelemhez intézett érvek megfogalmazása a legfőbb célja, ezzel igyekszik az olvasó szimpátiáját mozgósítani, hogy aztán igazolást nyerjenek tézisei, egyik legfontosabb kérdése: miként lehet a pártatlan rációt és az intenzív érzelmeket – az eszet és a szívet – összebékíteni. „Hasznos dolgokat akarok mondani, és az őszinteség nem engedi, hogy keresett nyelven írjak; hiszen olvasóimat inkább érveim ereje által szeretném meggyőzni, és nem stílusom eleganciájával elvakítani. Nem pocskolom az időmet arra, hogy minden mondatom kerek legyen, vagy hogy valami bombasztikus nyelvezetet fabrikáljak zavaros, természetellenes érzelmek kifejezésére, melyek az észből erednek, de sose jutnak el a szívig.” [9]

A vitaanyag legelején Wollstonecraft megfogalmazza, mi az a három alapelv, amire fejtegetéseit építi:

„Mi teszi az embert felsőrendűvé az oktalan teremttel szemben? A válasz egyszerű, mint az egyszerűség: az ész.

Milyen képesség rendeli az egyik embert a másik fölé? Az erény, szól spontán válaszuk.

Mi célból lettek a szenvedélyek belénk táplálva? Azért, hogy az ember a velük folytatott küzdelemben több-kevesebb tudásra tegyen szert, ami az oktalan állatnak nem adatik meg, súgja a tapasztalat.

Mindebből egyrészt következik, hogy természetünk tökéletessége és a boldogságra való képességünk az ész, az erény és a tudás fejlettségi fokával mérhető, s hogy a fejlettségnek ez a foka különbözteti meg az egyéneket egymástól és ez határozza meg a társadalomra nézve érvényes törvényeket. Másrészt, hogy az emberiség összességét tekintve a tudás és az erény az ész működésének természetes folyamányaként jelenik meg.”

a tudás fejlettségi foka alapján

Teológiai szempontból csakis a ráció, az erény és a tudás fejlettségi foka alapján kialakuló hierarchia érvényesülését lehet igazolni az egyének között, illetve társadalmi

viszonylatban, jelenti ki bevezetésként Wollstonecraft, s annak alapján hirdeti meg a későbbiekben a forradalmát: „Itt az ideje, hogy forradalmat idézzünk elő a nők mentalitásában. Itt az ideje, hogy visszaadjuk elvesztett méltóságukat, hogy segítsünk nekik megreformálni önmagukat, ők pedig az emberiség felét képviselve segítsenek megreformálni a világot.”

És az egyéni és társadalmi boldogság feltételét képező erények kialakulása érdekében a velünk született észszerű gondolkodási képesség kibontakoztatása nevében követeli egy új, fiúknak és lányoknak egyaránt hozzáférhető nemzeti oktatási rendszer kialakítását.

Wollstonecraft kiindulópontja hasonló Arisztotelészéhez: a *Nikomakhoszi etikát* is az a gondolat hatja át, hogy minden emberi tevékenység célja a boldogság, ^[10] hogy az erény és a tudás a boldogság előfeltétele. Bár a boldogság nem születik az emberrel, az istenek akaratának megfelel, hogy az ember boldog legyen: „Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy ha nem isteni adomány is a boldogság, hanem az erény vagy valamiféle tanulás vagy gyakorlás révén lesz a miénk, akkor is egyike a legistenibb dolgoknak. Mert az erény jutalma és célja nyilvánvalóan a legjobb, valami isteni és ezen kívül a tökéletes boldogságot jelentő dolog.” ^[11]

szimpátia

Wollstonecraft Rousseau mellett név szerint csak egyetlen olyan filozófust említ, Adam Smith-t, akivel legnagyobb tisztelete ellenére vitába száll. A brit felvilágosodás vezető gondolkodója Adam Smith (1723–1790), aki közgazdaságtannal, esztétikával és etikával foglalkozott, *Az erkölcsi érzelmek elmélete* című munkáját először 1759-ben jelentette meg, a hatodik, bővített és átdolgozott kiadást pedig már a francia forradalom megindulását követően, 1790-ben. Wollstonecraft a 4. fejezetben hosszan

idéz is tőle saját téziseinek alátámasztására. A „bölcsgondolkodó”, az „éles eszű megfigyelő” hozzájárult saját filozófiájának kialakításához. Morálfilozófiáját az emberi együttérzésre építi, s kimondja az azzal társuló örömezt elvét is: „... semmi sem inkább kedvünkre való, mint más emberekben megfigyelni az együttérzést saját szívünk valamennyi érzelme iránt.” [12]

A szimpátiának ezt a tipikus 18. századi fogalmát Wollstonecraft szembe állítja Rousseau szentimentalizmusával, s megállapítja, hogy a szimpátia a kölcsönösség alapján az öröm és a tisztelet elvének szélesebb kisugárzású formája, mint a felfokozott érzelmi reakció másokra. De helyteleníti, hogy Smith a közvéleményre hagyatkozik, amikor azt mondja, a mások szemével kell megítélni saját viselkedésünket. Smith erkölcsfilozófiája szerint, hogy elkerüljük etikai döntéseink szubjektivitását, képzeletben megosztva önmagunkat, egyik énünket eltávolítva mintegy kívülről, elfogulatlanul kell megvizsgálnunk saját viselkedésünk motivációját, érzelmi rugóit. A „pártatlan szemlélő” szolgáltatja a mércét, amellyel önmagunkat megítélhetjük. „Sosem vagyunk képesek tulajdon érzületünket és motívumainkat vizsgálat tárgyává tenni, sosem tudunk bárminő ítéletet formálni őket illetően, hacsak mintegy ki nem mozdulunk tulajdon természetes helyzetünkből, és nem törekszünk arra, hogy önmagunktól némi távolságot tartva vegyük őket szemügyre... Tulajdonképpen viselkedésünket igyekszünk úgy vizsgálni, amiként elképzeljük, hogy bármely méltányos vagy pártatlan szemlélő vizsgálná azt.” [13]

Mary Wollstonecraft Smith „pártatlan szemlélője” helyett a Legfőbb Lény jóváhagyására, tehát az egyetemes és változatlan erkölcsi elvekre hivatkozik: „Ha tényleg megérdemeljük az önmagunkról alkotott jó véleményünket, akkor a társadalom is elismerően gondolkodik rólunk, de ha jobb előmenetel és magasabb eredmények után epekedünk, nem elég, ha abba gondolunk bele, hogyan vélekednek rólunk a többiek, bár leleményes érvek hangzottak el amellett, hogy ez a morális érzelmeink alapja. [14] Hiszen minden megfigyelőnek meglehetnek a maga előítéletei korának és országának előítéletein túl. Inkább arra kell törekednünk, hogy úgy lássuk magunkat, ahogy feltehetően Ő lát, aki látja a gondolatokat, ahogy tetté érnek, s akinek ítélete soha nem tér el a jó örökkévaló mércéjétől. Ítéletei mindig igazságosak, ugyanakkor könyörületesekek”.

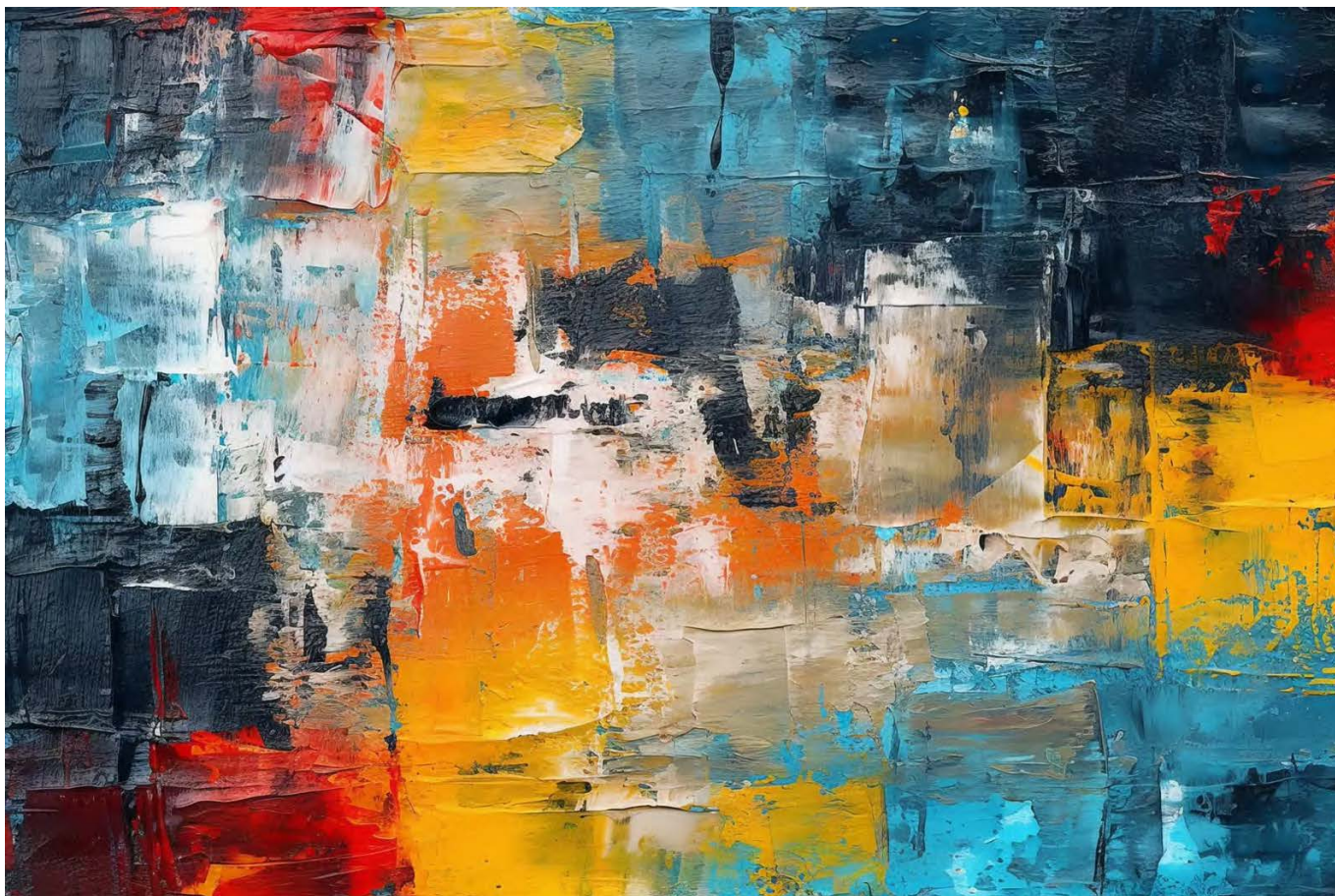
szentimentális zsargon

Wollstonecraft nem a „morális érzelmek” hatásának tulajdonítja az erkölcsi normáknak megfelelő viselkedést. A megbízható döntés szerinte a racionális és az érzelmi reakció szimultán fellépésén alapszik, s példaképként az isteni ítéletre hivatkozik, amely

„igazságos” és egyben „könyörületes”. Már két évvel korábban az Edmund Burke *Töprengések a francia forradalomról* című válaszában megfogalmazta ezt a tételét. Burke-ben a szentimentális moralizálót vélte felfedezni: „Ön a levelében gyakran folyamodik ahhoz a szentimentális zsargonhoz, amely jó ideje divatba jött a társasági érintkezésben, s még a moralizáló könyvekbe is behatolt, bár soha nem nyerte el a ráció királyi pecsétjét. Ez annak a *feltevésnek* a következménye, mi szerint valami misztikus ösztön működik a lélekben, amely azonnal, a ráció fáradalmas munkája nélkül felismeri az igazságot.” [15]

A ráció királyi pecsétje nélkül az együttérzés érzelmi készítése tévútra vezethet: „az én szememben minden érzés csalóka és hamis, melynek nem az igazság képezi az alapját és mely nem harmonizál az egyetemes szeretettel.” [16]

Kell, hogy legyen valami képessége az embernek, ami kapcsolatot létesít az ész és a szív között, s a szimpátiát, a szeretet egyedi formáját harmonizálja a mindent átfogó szeretettel. Aki csak az ösztöneire és érzelmeire hagyatkozik, csak konkrét, egyedi értelemben lesz képes együtt érezni embertársával: „Sok nő gyermekei iránti szeretete állatias, [...] a humánus minden szikráját kioltja. Ezek a Rebekák mindent feláldoznak, az igazságosságot és az igazat is beleértve, és *saját* gyermekeik kedvéért megszegik a legszentebb kötelességeiket, megfeledkezve az általános kapcsolatról, amely a földön élő emberek összességét egymáshoz kapcsolja.”

Wollstonecraft feltehetően Smith-nek azzal a tételével sem rokonszenvezett, hogy a helyes erkölcsi döntés önelégültséggel és örömmel párosul, tehát némi fölényérzetet ad az együttérzőnek. Smith hangsúlyozza, hogy a szimpátia nem szünteti meg a távolságot megfigyelő és megfigyelt között, a megfigyelő tudatában van, hogy amit megfigyel, nem vele történik, tehát a szimpátia korlátozott, nem jelent azonosulást. A szimpátiának ugyanis – Smith érvelése szerint – szocializált formában kell működnie, mert a túlságig vitt érzelem aláássa a társiasság eszméjét: a szimpátiát a prudentia a megfelelő középértékhez igazítja. A megfigyelő tudatában van, hogy a helycsere csak képzeletben történik, miközben érzelmi reakciója megfelelő korlátok között marad. Ugyanakkor a szimpátia a megfigyelt fájdalmát is tompítja, s az együttérzés reciprok hatása következtében összekapcsolódó egyének (*mutual sympathy*) a szenvedés közös mértékében csatlakoznak egymáshoz, ami lehetővé teszi a társiasság kialakulását és fenntartását. ^[17] Amikor képzeletben behelyezkedünk barátaink helyzetébe, „mily keveset érzünk ahhoz képest, amit ők éreznek. Leülünk melléjük, nézzük őket, s míg elbeszéljük szerencsétlenségük körülményeit, elnehezült lélekkel és figyelmesen hallgatjuk őket. De míg elbeszélésüket gyakran olyan erős

indulatkitörések szakítják meg, melyek beszéd közben, úgy tűnik, szinte megfojtják őket, langymeleg érzelmeink ^[18] milyen távol vannak attól, hogy elragadtatásukkal lépést tartanánk.” ^[19]

okosság helyett bölcsesség

Wollstonecraft szerint nem elég megfigyelni vagy elképzelni, mit él át a másik, akiről ítélsz, magadnak is meg kell tapasztalnod ugyanazt az élményt,

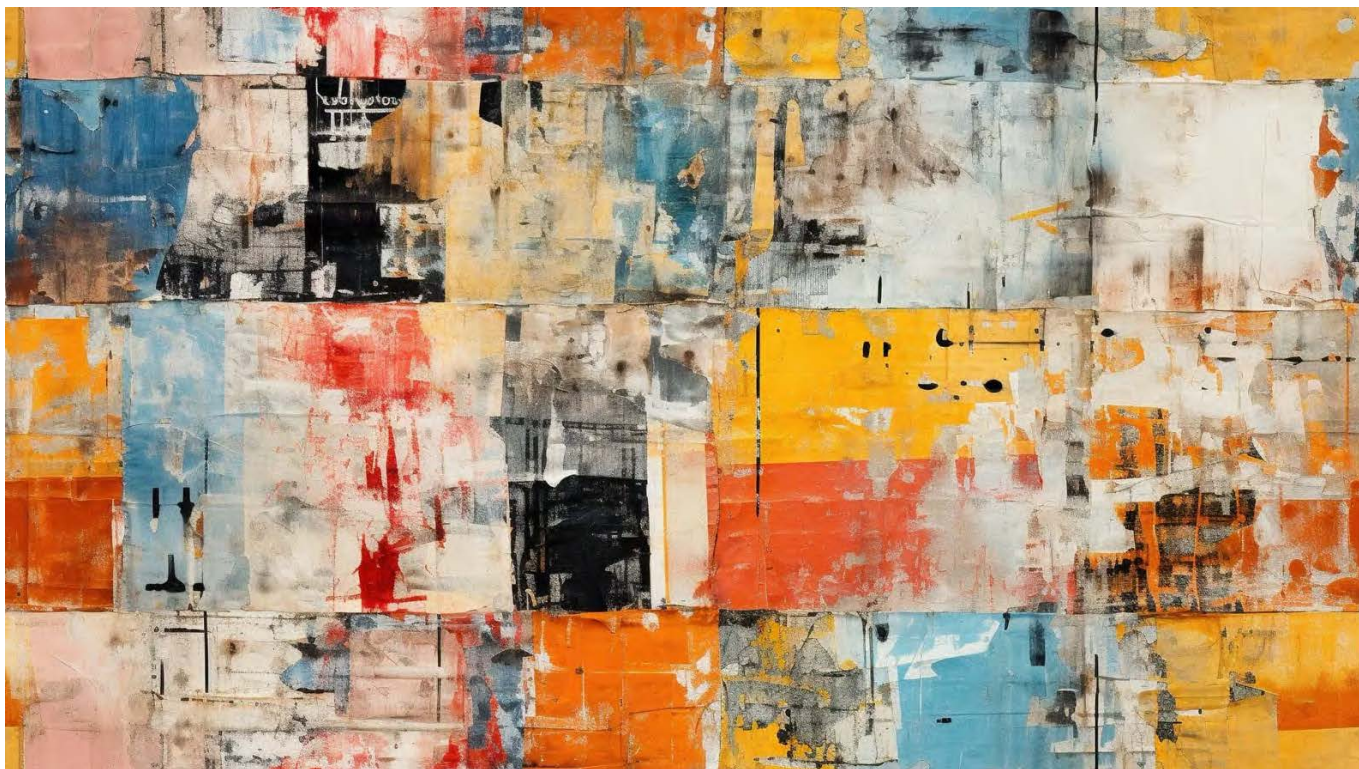
hogy reakcióját megítélhesd. Wollstonecraftnak aggályai lehettek: vajon a Smith által hangsúlyozott távolság megfigyelő és megfigyelt között nem gátolja-e, hogy a szimpátia partikuláris érzelemből egyetemes kapcsolódási formája legyen az egyénnek. Fordítás közben mindenesetre azt tapasztaltam, hogy a szimpátia szó fokozatosan elveszíti 18. századi jelentését, s teljes azonosulásként értelmezhető, empátia, *Einfühlung* lesz belőle. A *női jogok igazolásában* van egy pont, ahol úgy tűnik, Wollstonecraft kifejezetten Adam Smith morálfilozófiájának kulcsfigurájára reflektál, miközben a szimpátiát lecseréli a tapasztalatok közvetlen átélésére, s ezzel párhuzamosan átminősíti a „gyakorlati okosságot”, a *phronészisz/ prudentia* fogalmát, s az okosság helyett a bölcsesség tűnik az erkölcsi fejlődés célpontjának: „A világot nem lehet egy szenttelen szemlélő szemén át meglátni; bele kell vegyülnünk a nyüzsgésbe, s éreznünk kell, amit az emberek éreznek, mielőtt megítélhetnénk érzéseiket. Röviden, ha igazán élni akarunk a világban, ha bölcsebbekké és jobbakká akarunk válni, s nem csak élvezni akarjuk mind a jót, amit az élet kínál, azzal együtt, hogy megismerjük önmagunkat, el kell jutnunk mások megismeréséig is. A bárhogy másképp megszerzett tudás megkeményíti a szívet és megzavarja az értelmet.

Lehet erre azt mondani, az így szerzett tudásért túl nagy árat kell fizetni. Erre csak azt tudom felelni: erősen kétlem, hogy bármiféle tudáshoz hozzá lehet jutni anélkül, hogy megharcolnánk és megszenvednénk érte. S aki mindkettőtől meg akarja kímélni gyermekeit, ne panaszkodják, ha azok nem lesznek sem bölcsék (*wise*), sem erényesek. Az ilyen szülő minden vágya arra irányul, hogy gyermekei okosak (*prudent*) legyenek, a korán kialakult okosság (*prudence*) pedig nem más, mint a tudatlan önszeretet fondorlatos ügyeskedése.”

Alig 25 év múlva John Keats ezt a teljes azonosulást a képzelőerő működésében a legfontosabb mozzanatként írta le. Azt állította, hogy a költői képzelet lényege a szimpátiának ez a formája, amely olyan tudatállapotot hoz létre, amelyben a költőnek megszűnik az identitása. Ez a gondolat jelenik meg híres „intenzitás” fogalmában s a „kaméleon” költő meghatározásában is, akinek „nincs sajátos lényege [...], állandóan feloszlik valami másban”. Ugyanebben a levelében az azonosulás képességét a legprózaibb körülményekben is megfogalmazza saját adottságait illetően: „számomra... nincs a bölcséletben olyan axióma, mely valóban axióma lenne, míg szívverésem nem igazolta: hisz olvashat az ember bármit, ami szép, teljes mélységében nem érzi át, míg végig nem megy ugyanazon az úton, mint a szerző.” [20] S végül a képzelet diktálta önvesztés jelenségére a mindennapi érzéki megismerésben is leír egy példát: „ha egy veréb jön ablakom alá, átlépek lényébe, s vele csipegetek a fövényen.” [21]

okosság (prudentia/ phronészisz)

Az okosság, *phronészisz*, Arisztotelész szerint kardinális erény, a többi erény kiteljesedésének feltétele: „Az erény tehát elhatározásra vonatkozó beállítódás, amely abban a hozzánk viszonyított középben áll, melyet a meggondolás határoz meg, még pedig úgy, ahogyan a gyakorlati okossággal [22] rendelkező ember határozná meg. A közép pedig két rossz – a túlzás és a hiány – közötti közepet jelenti.

Mert a hiány és a túlzás az affekciók és a cselekvések területén részint alatta marad annak, ami helyes, részint viszont túlmegy rajta, miközben az erény megtalálja a közepet, és azt választ.

A meghatározó definíció szerint tehát az erény középre irányulás; a legjobbat, vagyis a helyest tekintve azonban a legmagasabb fok.” (1107a1–10) [23]

Az erények közül Adam Smith rendszerében is kitüntetett szerepe van az okosságnak, ami nála is önmérséklet a szélsőséges magatartás elkerülésére. Mint korábban említettem, a szimpátia működésében is segít megőrizni a távolságot a megfigyelő és az ágens között. *Az erkölcsi érzelmek elméletét* Smith a francia forradalom első hónapjaiban még egyszer megjelentette, átdolgozva és kiegészítve egy teljes fejezettel, az „erény természetéről” című VI. résszel. Ebben kiemelt hangsúlyt kap az okosság jelentősége: „Nem tekinthető nagy érdemnek, ha az okosság, az igazságosság és a megfelelő jótékonyág szellemében cselekszünk, amikor nem csábít semmi arra, hogy másként járjunk el. De hideg megfontolással cselekedni a legnagyobb veszélyek és nehézségek közepette, vallásos odaadással betartani az igazságosság szent szabályait amikor a legnagyobb fokú érdekeltség csábít, vagy a

legnagyobb hátrány készlet rá, hogy megszegjük őket; soha nem hagyni, hogy azok rosszindulata vagy hálátlansága, akik kedvéért jót tennénk, eltompítsa vagy elfojtsa jóakaratra való készségünket, a legmagasabb fokú bölcsesség és erény velejárója. Az önmérséklet önmagában is nagy erény, de tőle nyeri minden más erény is legfőbb fényét.” [24]

önmérséklet

Azzal, hogy 1790-ben Smith megemelte a szélsőségek elkerülését célzó okosság jelentőségét a könyvében, s magát az okosságot, vagyis a képességet, hogy önmérséklettel elkerüljünk minden szélsőséget, feltehetően a francia forradalomban a frakciók vagy a felszabadult tömegek indulatainak megfékezését szorgalmazta: „Aki a tökéletes okosság (*prudence*), a szigorú igazságosság és az illő jóakarati szabályai szerint viselkedik, tökéletesen erényesnek nevezhető. De azon szabályok tökéletes ismerete egyedül nem teszi őt képessé arra, hogy azoknak megfelelően cselekedjék: szenvedélyei nagyon is hajlamosak rá, hogy félrevezessék. [...]. Amennyiben a legtökéletesebb tudás nem párosul a legtökéletesebb önmérséklettel, a tudás nem mindig elégséges önmagában ahhoz, hogy biztosítsa a kötelességek teljesítését. [25]

A *phronészisz/ prudentia* volt az egyetlen ókori erény, amelynek erkölcsi státusza a reneszánsztól meggyengült. [26] Adam Smith tekinthető az utolsó modern brit morálfilozófusnak, aki még erényként kezelte, később megerősödött kapcsolata az önérdekkel. A brit hagyományban éppen Wollstonecraft *A női jogok igazolása* című pamfletjében figyelhető meg, hogy miközben a szöveg előrehalad, a *prudentia (prudence)* jelentése fokozatosan átalakul, s egyre inkább az önérdek érvényesítését szolgáló okosság megjelölésére szolgál. Nem egy ponton megőrzi hagyományos státuszát, majd újra és újra negatív jelentést kap. A következő passzusban nyilvánvalóan erényként szerepel: „A társadalmi helyzetéből fakadó kötelességek teljesítése közben fejlődik ki egyénisége; szeretetből megy férjhez anélkül, hogy elvesztené józan eszét (*prudence*), s minthogy távolabb lát a házasság örömein, elnyeri férje tiszteletét, mielőtt rákényszerülne, hogy alantas fortélyokkal igyekezzék vonzóvá tenni magát és felszítani férje hamvadó vágyát, amely természetének megfelelően kialszik, mihelyst a tárgya elveszíti újszerűségét.”

A fiatal lány elég okos ahhoz, hogy saját ítéletére hagyatkozzék, s megállja, hogy ne tápláljon olyan túlzó szenvedélyt udvarlója iránt, amitől elvesztené józanságát. Wollstonecraft azonban gyakran ironikusan kezeli a *prudentiát*. A következő megállapításban a *prudentia* egyértelműen az önzés és a hamisság megjelölésére szolgál:

„Vajon milyen anyagból van a szív, amely, ha sértegetik, elolvad, és ahelyett, hogy fellázadna az igazágtalanság ellen, megköszöni a bántalmazást? Igazágtalanság arra következtetni, hogy felszínes gondolkodásra és önzésre épül annak erénye, aki képes őszinte női gyengédséggel bújni a férjéhez, amikor az éppen zsarnokian lépett fel vele szemben. Ilyen hamisságot a természet sose diktál. S bár ezt a fajta okosságot (*prudence*) erényként könyvelik el, az olyan morál, amelynek egyetlen eleme is hazugságra épül, ugyancsak ingatag. Ezek célszerű megoldások, de mint ilyenek, mindig csak a pillanatnyi helyzet megoldásában segítenek.”

Tehát a *prudence* (*prudentia*) jelentése összeolvad egy olyanfajta önérdeket érvényesítő okossággal, amely a bölcsesség ellentéte: a mindenkori pillanatra vonatkozó tudást jelöli, a testi/történelmi/társadalmi körülmények ismeretét, olyan tudást, ami nem ismeri a változást és az időt.

valóságos átok

„Megkockáztatok egy paradoxont. Ha az emberek pusztán arra születtek volna, hogy végigjárják az utat születésüktől halálukig, bölcs (*wise*) dolog lenne mindent

megtenni, amit az előrelátás sugall, hogy életük boldog legyen. A mértékletesség minden területen a legnagyobb bölcsesség (*wisdom*) jele volna, s az okos (*prudent*) kéjenc elégedett lehetne, bár sem elméjét nem pallérozta, sem szíve tisztaságát nem őrizte meg. Amennyiben halandók volnánk, az okosság (*prudence*) valódi bölcsesség (*wisdom*) volna, vagy még érthetőbben, az élet egész menete során az okosság (*prudence*) nyújtaná a legtöbb örömet, a tudást viszont – a hétköznapi szempontokat leszámítva – valóságos átoknak éreznénk.”

Blake a *Menny és Pokol házassága* című ekkoriban írt jövendölésében az egyik „pokoli” közmondásban kijelenti: „Az Okosság gazdag és csúf vénlány, akinek a Tehetetlenség udvarol” – „Prudence is a rich ugly old maid courted by Incapacity.”

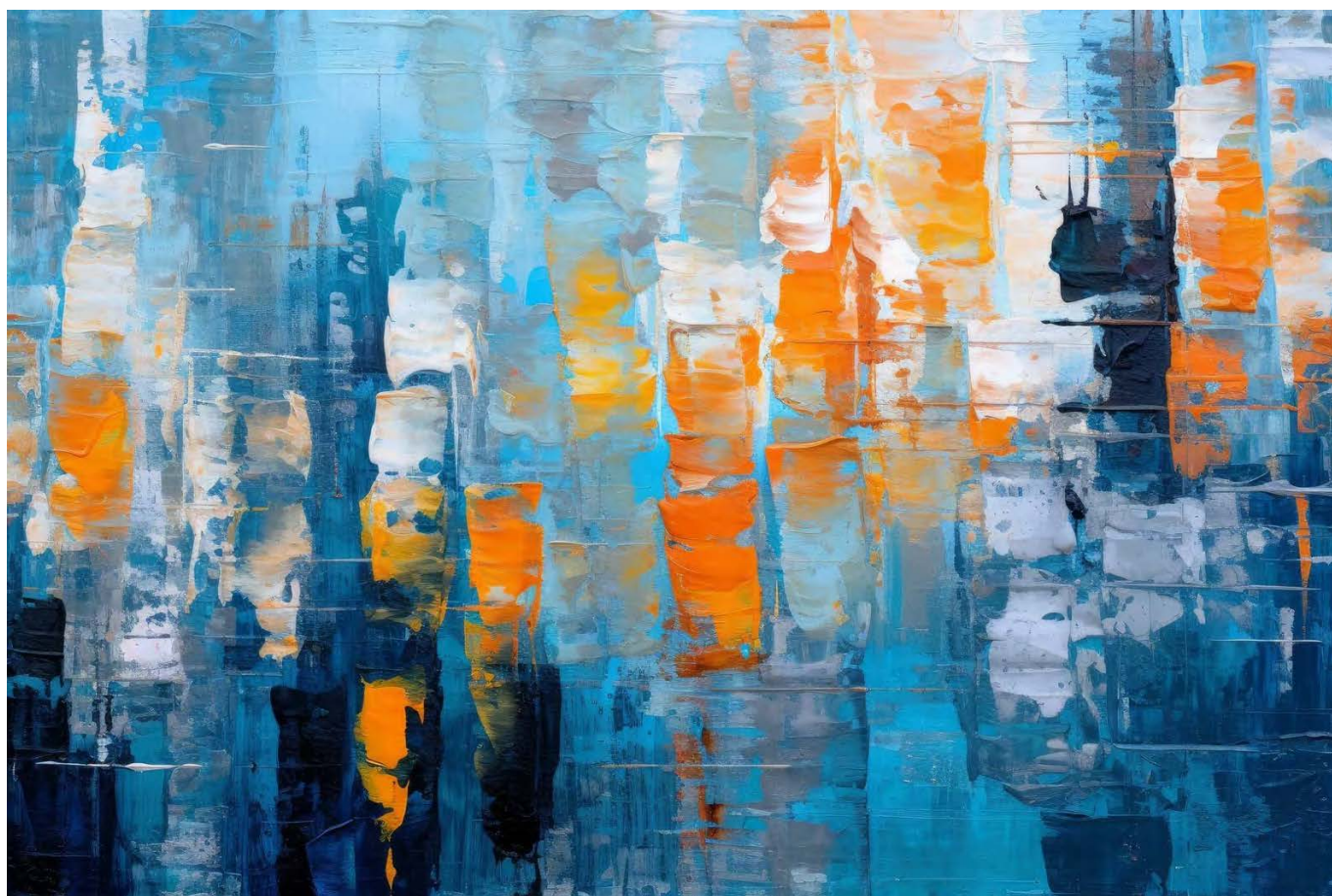
[27] A *prudentia* tehát Blake szótárában egyértelműen terméketlen, önző érdekek szerinti döntésekre sarkalló okosság s távolról sem erény.

képzelet

Amikor *A női jogok igazolása* című vitairatát fogalmazta, Wollstonecraft véleménye a képzeletről meglehetősen ambivalens volt. A szövegben a képzelet leginkább ironikus, Wollstonecraft „a szenvedélyek hazug, s mégis bizalommal fogadott vezérének” nevezi, ami tévútra viszi az ítélőerőt, aláássa a ráció útmutatását.

A vitairat egyik kiemelkedő szakaszában Wollstonecraft a hegytető metaforikus csúcsára vezeti olvasóit, ahonnan a feltáruló táj kiszélesedik, s a látvány mozgásba hozza a képzeletet. [28] „Hadd írjam le egy magaslati pontról a világot minden csalóka bájától mentesen. A tiszta légkör lehetővé teszi, hogy minden tárgyat a maga lényegi tulajdonságai szerint lássak, miközben a szívem nem remeg. Nyugodt vagyok, mint az előttem kibontakozó látvány egy olyan reggelen, amikor a ködök lassan szétfoszlanak és csöndben előtáru a pihenéstől felfrissült természet teljes szépségében.” Majd ebből a varázslatos világból visszatér a valóságba: „Leereszkedem a magaslatról, elvegyülök embertársaim között. Máris érzem, hogy felkapott és sodor magával a közös folyó. Újra érzem a becsvágy, a szerelem, a remény és a félelem szokásos befolyását. S bár az ész felvilágosít, hogy minden, amit oly csábítóan ígérnek, nem több, mint csalóka álomkép, de ha a körültekintés hideg

kézzei megfojtaná bennünk a nagylelkű érzület minden fajtáját, mielőtt az beépülne a jellemünkbe, vagy mielőtt szokásként meggyökeresedne bennünk, mi maradna, mint önző okosság (*prudence*) és az ösztönöknél alig magasabb rendű ész?”

Ha a ráció eléri a legmagasabb fejlettségi fokot, képes átlépni az empirikus tapasztalatok korlátait. A „nagylelkű érzületeknek” az ellentétes szenvedélyek összébéküléséből fakadó energiájára van szüksége az észnek, hogy elérje teljességét, különben sosem emelkedik a velünk született ösztönök szintje fölé: „Mikor a Legfőbb Bölcsesség, aki teremtett és idehelyezett minket, megszemlélte a szép ideát, azt akarta, s ezért lehetővé is tette, hogy a szenvedélyek fejlesszék ki bennünk az észet, mert látta, hogy az eljövendő jó a jelenbeli rossz következménye”.

fattyúhajtás

A hagyományos arisztotelaiánus morálbölcsélet szerint az egymásnak feszülő szenvedélyeket az okosság (*phronészisz/prudence*) harmonizálja. A női jogok igazolásában azonban egy szemantikai fordulat következik be, s a szenvedélyek közötti feszültséget Wollstonecraft úgy írja le, hogy hatására a

rációban megjelenik az igazság belátásának intuitív, platonikus képessége. Idáig jutott el mentora, Richard Price ultraprotestáns teológus abban az igyekezetében, hogy a tudományok racionális világlátását és a hit érzelemgazdag élményét összeegyeztesse.

[29] Később Wollstonecraft túllép majd Price belátásán és a képzeletet mint önálló képességet fogja értelmezni. A vitairat egyik legragyogóbb bekezdésében még egy fontos ponton kiegészíti a korábbiakat: az okoskodás „fattyúhajtása” [30], a képzelet az erotikus készlet és a szent utáni vágy energiája segítségével jut célba: „az élénk, lázas képzelet ugyanúgy fest képet a szerelemről, mint minden egyébről: ebben a világban, ahol él, arra kényszerül, hogy az elérhetetlen tökéletesség utáni vágyakozásában a szivárványtól merész kézzel lopott, lángoló színekkel dolgozzék, futó álmokat követve, miként maga is beismeri, hogy bizonyítsa látomásainak nemes eredetét. Az ilyen erőteljes képzelet életet tud adni az anyagtalan formáknak és maradandóságot az árnyaszerű képzelgéseknek, melyek ilyen sekélyes valóság esetén szükségszerűen eluralkodnak az elmén. Varázslatos égi bájjal tudja ábrázolni a szerelmet; elválaszthatatlanul csügg a nagy eszményi tárgyon és elképzeli a kölcsönös odaadás olyan fokát, amely átlényegíti a lelket, és nem alszik ki akkor sem, amikor már betöltötte a 'mennybe vivő grádicsok sorának' szerepét. A vallásos áhítathoz hasonlóan a képzelet hatására a felmagasztosult lélek minden közönségesebb érzelmet és vágyat magához hasonít. [31] Egymás karjai közt, mint egy templomban, melynek csúcsa elvész a felhők fölött, a szerelmesek kizárják a világot, s kizárnak minden olyan gondolatot és vágyat is, amely nem tiszta érzelmeket és maradandó erényeket táplál bennük.”

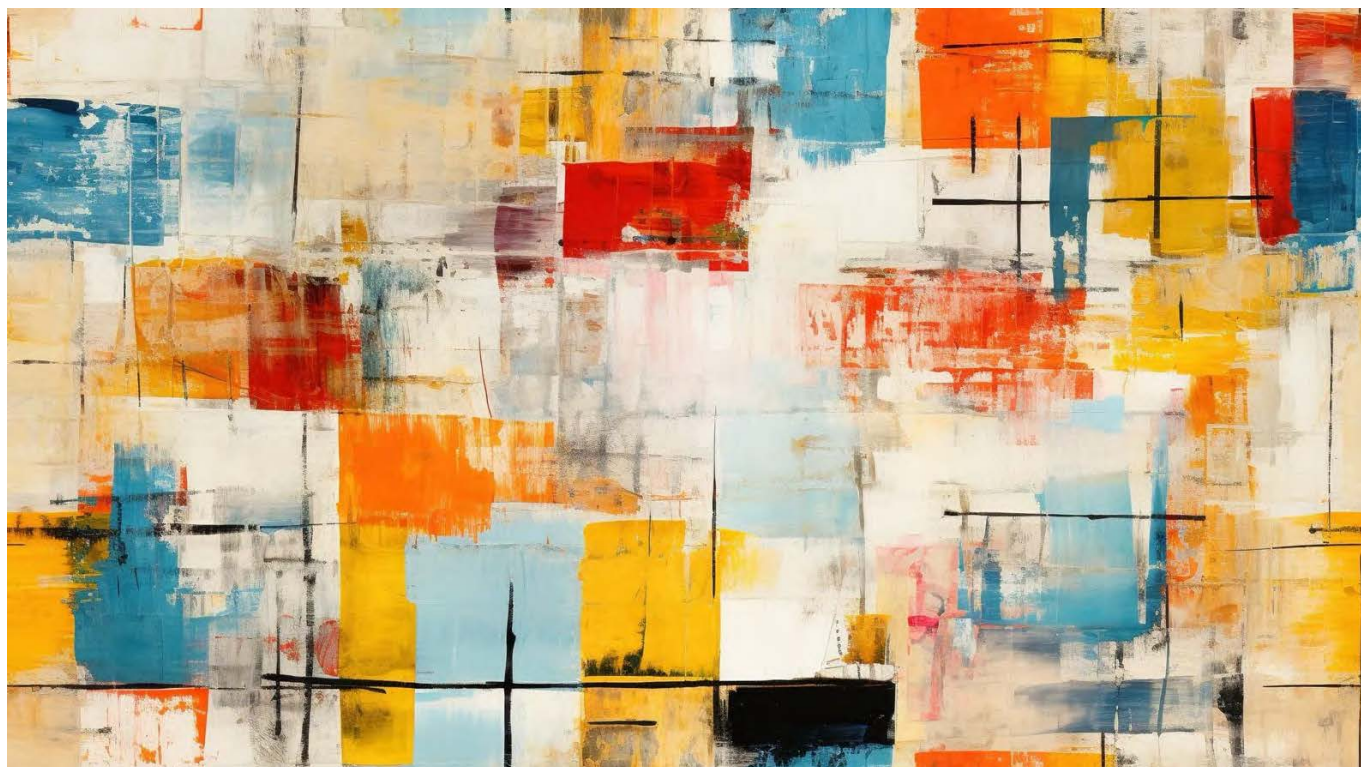
A fennkölt képzelet harmonikusan összekapcsolja az érzékelést, az érzelmeket és az értelmet, és ez megszenteli az erotikus kapcsolatot:

„... Az igazi érzéki vonzalomnak azonban az észből kell fakadnia – mert mi hasonlítható az érzésekhez, melyeket a kölcsönös tisztelet alapján kialakuló kölcsönös vonzalom kelt az emberben? Egy tiszta szívnek a fennkölt képzelet által vezetett tartózkodó odaadásához mérten ugyan mi más lenne az étvágy hideg vagy lázas csókja, mint a Bűn és a Halál ölelkezése? [32] Hadd mondjam meg a fantáziadús élvhajásznak, aki megveti a nőkben az értelmet, hogy amit ő semmibe vesz, az ész,

hozza létre a rajongó odaadást, ami az ekstázis rövid adományának egyedüli forrása. És hogy erény hiányában a nemi odaadás hamar kialszik, mint a faggyúgyertya, elviselhetetlen undort hagyva maga után.”

öröm és melankólia

A női jogok igazolása érvrendszerében a *pleasure* olyan elégedettséget jelent, ami a testi lényünket szolgálja. Mindig önmagunkra vonatkozó élmény és mindig egyedi. A *joy* viszont lelki és szellemi emelkedettséget jelent, amely az erkölcsi rend felismerésével és az ember egzisztenciális helyzetével áll kapcsolatban, vagyis nem az egyén, hanem egy közösség vagy az emberiség tapasztalatával függ össze. „Erény, az öröm tisztaságának egyetlen forrása! Ha ostoba férfiak elijesztettek a földről, hogy szabadjára engedhessék féktelen étvágyukat, majd valami érzéki legénye az ízlésnek felkúszik az égre és visszahoz, hogy felszíkráztasd a gyönyörűséget!”

The Story of Joy: From the Bible to Late Romanticism című könyvében Adam Potkay az *öröm (joy)* modern szemantikai szerepét a sztoikus hagyományok 18. századi recepció-történetével kapcsolja össze. Locke-ot idézi, mint aki a felvilágosodás korának legközérthetőbb definícióját adja az „örömről” az *Értekezés az emberi*

értelemről című korszakos művében. Potkay szerint a sztoikusok örökségének tulajdonítható, hogy az *öröm* (*khala*) nem egyszerűen egy lelkiállapot, hanem olyan lelkiállapot, amelynek intellektuális összetevője is van. Éppen ez a kognitív pluszjelentés különbözteti meg a szimpla, érzékeléshez köthető kellemes érzéstől (*pleasure*). Az örömhöz hozzátartozik a kellemes érzelmi állapot, de jelentése tágabb, olyan felismerés is tartozik hozzá, ami személyesen az egyén számára, vagy általában az emberiség szempontjából tartós értéket hordoz. „A hűvös szellő érzése nyomán keletkező kellemes érzet akkor válik örömmé (*joy*), ha Locke kifejezésével élve „a gondolkodás is gyönyörűséget talál benne”, például abban az esetben, ha abban, akit felüdít, összekapcsolódik a természet csodálatos hatalmának vagy a kozmikus teremtő által létrehozott rend jóakarátának képzetével.” [33]

szereposztás

Így különbözteti meg a két kifejezést Wollstonecraft is. Minthogy a vitairat fő témája a korszak társasági szereposztása és a szöveg elsősorban a nőkkel szemben támasztott társadalmi elvárások kritikus elemzése, több mint hetvenszer szerepel a *pleasure* megjelölés a nő életének – jutalmának és kötelességének – legfőbb terepének leírására: *Pleasure is the business of woman's life, according to the present modification of society* – „A jelenlegi társadalomban a közvélekedés szerint a női élet értelme az öröm”; a *joy* viszont csak háromszor fordul elő. Wollstonecraft *joy* fogalma azonban igen lényeges ponton különbözik a *joy* 18. századi asszociációs körétől: nála – megelőlegezve a romantika legkiforrottabb jelenségeit az angol nyelvű költészet történetében – az öröm melankóliával kapcsolódik.

„Aki felismeri a halhatatlanság hajnalát a fénysugarakban, melyek átderengenek a tudatlanság homályos éjszakáján s egy tisztább légkörű másnapot jósolnak, szentélyként fogja tisztelni a testet, amely ilyen megigazulásra képes lelket foglal magában. A valódi szerelem ilyen szent misztikus sugárzást kölcsönöz a szerelem tárgyának, minek hatására a szerelme rendkívüli tartózkodás fogja el a társaságában. Az érzelem olyan visszafogott, hogy mikor ölelésben adja vagy kapja valaki az érzés tanújelét, nemcsak az emberek tekintetét igyekszik elkerülni, mert az meggyalázná érzelmeit, de ködfelhővel körülvéve szerelmét még a pimaszul sugárzó

napfény elől is szeretné elrejteni. Az a vonzódás azonban nem nevezhető szűziesnek, amelyet nem színez a fenséges komolyság szelíd bánata, mely egy percre leállítja a gondolkodást, hogy átjárhassa az isteni jelenlét tudata s kiélvezhesse a pillanatnyi elégedettség örömét – mert az örömnél legfőképpen ebből a tudatból kell fakadnia.”

„A fenséges komolyság szelíd bánata” akkor kapcsolódik a vágyhoz, amikor az a vágyott tárgyon át a szenttel érintkezik, s az egyéni lét és az örökkévalóság összefüggésének intuitív sejtelme örömrözetet kelt a szemlélőben. Az 1796-ban megjelent „skandináv leveleiben” Wollstonecraft tájélményét gyakran kíséri ez a melankolikus öröm:

„Meghatározhatatlan öröm áradt szét bennem, ahogy átengedtem magam a természet ölelésének, s lelkem felszállt a teremtőjéhez.” [34] A létezés egységének tapasztalata, s ez a fájdalmas öröm, mely az örökkévalóságnak és elmúlásnak, a szent és profán szimultán tapasztalatából származik, az angol romantikus költészet alapmotívuma lesz.

A romantikus mozgalom fontos dokumentumában, Wordsworth az 1798-as *Sorok a tinterni apátság fölött* című versében, az egyén tudatának, érzelmi karakterének és erkölcsiségének kialakulási folyamatát írja le saját gyermek és ifjúkorának eseményeire emlékezve. A 27 soron (22–49) átívelő szakaszban a *feeling of unremembered pleasures* a megvilágosodás pillanatát megelőzően *deep power of joy*-ra változik:

the breath of this corporeal frame
 Almost suspended, we are laid asleep
 In body, and become a living soul;
 While with an eye made quiet by the power
 Of harmony, and the deeper power of joy,
 We see into the life of things. **[35]**

Később a kisfiú „fájdalmas gyönyörét” (*aching joys*) felváltják a fiatalember emelkedett gondolataiból fakadó „örömei” (*the joy of elevated thoughts*), melyeket „az emberiség csöndes szomorú zenéje” színezt.

Keats is ezt az örömet nevezi meg 1817 áprilisában az *Endymion* kezdősorában, az örömet, amelyet a Szépség támaszt a halandó emberben s amely kibékít a Sorssal:

A thing of beauty is a joy for ever:
 Its loveliness increases, it will never
 Pass into nothingness, but still will keep
 A bower quiet for us, and a sleep
 Full of sweet dreams, and health, and quiet breathing. **[36]**

Az 1819-ben írt *A Melankóliáról* című ódájában a kapcsolat a mély öröm és az elmúlás fájdalma között még közvetlenebb, s az ő költői világában is hangsúlyosak a Szépség erotikus felhangjai:

She dwells with Beauty, Beauty that must die,
 And Joy whose hand is ever at his lips
 Bidding adieu; **[37]**

A női jogok igazolása egyik gondolati vonulatában Wollstonecraftnak először sikerült, ha nem is kifejtene, de megsejtene az etikának és az esztétikának ezt a 18. században újszerű, platonizáló összekapcsolását a képzelet segítségével, s így áthidalnia a felvilágosodás nyomán keletkezett szakadást ész és érzelmek között.

1. *The Table Talk of Samuel Taylor Coleridge*, 2 vols. Ed. Carl B. Woodring, Bollingen Series. Princeton University Press and Routledge, 1990. II. 111–12. ↑
2. L. Richard Holmes: *Coleridge: Early Visions*. HarperCollins, 1989. 107. ↑
3. Basil Willey: *The Eighteenth-Century Background: Studies in the Idea of Nature in the Thought of the Period*. Chatto & Windus, 1950. 168. ↑
4. Coleridge Anima Poetae c. feljegyzéseiben a 18. századi teológia két szélsőséges álláspontjának egyesítéséről medítál: „Szocinianizmus [a protestantizmus racionalista anti-trinitárius irányzatainak egyike] holdfény, metodizmus kemence. Bár sütné fel a nap, mely a kettőt képes összebékíteni!” Ágnes Péter: „Who is at the helm? Mary Wollstonecraft’s Contribution to the Romantic Construct of the Imagination.” *Neohelicon* 50 (2023): 613–634. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11059-023-00706-9> ↑
5. Jacob Risinger: *Stoic Romanticism and the Ethics of Emotion*. Princeton University Press, 2021. 20. ↑
6. Edmund Burke: *Reflections on the Revolution in France*, 1790. ↑
7. Carol Kay: „*Canon, Ideology and Gender: Mary Wollstonecraft’s Critique of Adam Smith*.” *New Political Science* 7/1 (1986): 63–76, 67. ↑
8. Az *emberi méltóság* minden emancipatorikus irányzatban a francia forradalom óta lett alapkefezés. A *Philosophical Encyclopedia of Philosophy* a kifejezés modern jelentésének kialakulását *A női jogok igazolása* szóhasználatában jelöli meg. <https://iep.utm.edu/human-dignity/>. Eileen Hunt Botting a következő Wollstonecraftra való hivatkozásokat jelöli meg a nemzetközi jogértelmezésben: John Rawls: *The Law of Peoples*, in *Critical Inquiry*, Vol. 20, No. 1 (Autumn, 1993), 36–68. 3– 4; Amartya Sen: *The Idea of Justice*. Harvard University Press, 2009. 7, 9, 21, 115–22, 161, 206–7, 392; Martha C. Nussbaum: *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, Harvard University Press, 2006. 405–7; Amartya Sen: *Development as Freedom*, Anchor Books, [1999] 2000. 189. Eileen Hunt Botting: *Wollstonecraft, Mill & Women’s Human Rights*. Yale University Press, 2019. 7, 12 ↑
9. Mary Wollstonecraft: *A női jogok igazolása*. Liget, 2025. 19. Fordította Péter Ágnes. ↑
10. Artisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Fordította Simon Attila. Atlantisz, 2023. 1097b1 ↑
11. Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika* 1099b15. ↑
12. Adam Smith: *Az erkölcsi érzelmek elmélete*” I. 1. 13. in Márkus György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században*. Ford.: Fehér Ferenc. Gondolat Kiadó, 1977. 423–556. 430. old. ↑
13. Adam Smith 1977, III. 1. 502–503. ↑
14. Itt Wollstonecraft lábjegyzetben megadja Smith nevét. ↑
15. Mary Wollstonecraft: *A Vindication of the Rights of Men*. In Mary Wollstonecraft: *A Vindication of the Rights of Woman. An Historical and Moral View of the French Revolution*. Ed., Janet Todd. Oxford University Press. 1993. 1–62. 29. ↑
16. Wollstonecraft, 1993, 33. old. ↑
17. Péter Ágnes: ... *ezentúl egybeforr ég, föld, s pokol...* *William Blake illusztrációi a Jób könyvéhez*. L’Harmattan, 2017. 252–253. ↑
18. Charles Lamb, az első romantikus nemzedék tagja, a romantikus esszé műfajának megteremtője, a Smith-féle szimpátiát ironikusan *decorousnek* nevezte: Jonathan Lamb: *Reading the Book of Job in the Eighteenth Century*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 123. ↑
19. Smith 1979, 47. old. ↑
20. John Keats levele J. H. Reynoldshoz, 1818. máj. 3. *Keats levelei*. Vál., ford.: Péter Ágnes. 2. átdolgozott kiadás. L’Harmattan, 2010. 72. ↑
21. John Keats levele Benjamin Bailey-hez, 1817. nov. 22. *Keats levelei*, 43. ↑

22. Szabó Miklós fordításában csak „okos”: Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Ford.: Szabó Miklós. Magyar Helikon, 1971. 43. old. ↑
23. A phronészisz (prudentia) Szabó Miklós fordításában „okosság”, Simon Attila fordításában viszont „gyakorlati okosság”. ↑
24. Smith 1979, VI. III. 11. 214. ↑
25. Smith 1979, VI. III. 1. 237. old.↑
26. Viganó, Elionora. 2017. „Not just an inferior virtue, nor self-interest. Adam Smith on prudence.” Zurich Open Repository Archive. 2017. DOI: <https://doi.org/10.3366/jsp.2017.0155> ↑
27. Babits Mihály fordítása. ↑
28. The fact that the imagination is called “Reason in her most exalted mood” (Book XIII, ll. 166–170) in the relatively early, 1813 *Prelude* by Wordsworth indicates the importance of Wollstonecraft’s position in the 1790s. ↑
29. Ágnes Péter 2013. ↑
30. Platón: *Timaiosz* 52b ↑
31. A szerelem „a létra, melyen égi szerelemhez magasztosulsz”, *Elveszett Paradicsom*, John Milton, 1978, VIII, 589–94; 263. old. ↑
32. *Elveszett Paradicsom*, II. 790–798. sor. Milton 1978, 104. old. ↑
33. Adam Potkay: *The Story of Joy. From the Bible to Late Romanticism*. Cambridge University Press. 2007. 7. ↑
34. Mary Wollstonecraft: *Letters Written in Sweden, Norway and Denmark*. Ed. Tone Bekke and John Mee. Oxford World’s Classics. Oxford University Press, 2009. 35. ↑
35. földi alkatunk lélegzése is / szinte megszűnik, testünk elalszik és / magunk élő lélekké változunk, / míg szemünk, melyet összehang ereje / nyugtat s mélységes, hatalmas öröm, a dolgok leglelkébe lát. Szabó Lőrinc fordítása. ↑
36. John Keats: *Endymion*, I. 1–7. Minden, ami szép, öröm lesz örökké: / bűbája egyre terjed; soha többé / nem mehet veszendőbe; hűs lugast / szó körénk, hol üde alvás maraszt, / nyugodt légzés, egészség, édes álom. Somlyó György fordítása. ↑
37. John Keats: “A Melankóliáról” 21–23. A Szépség is csak Bú, mert halni vész, / s ajkához hajló ujjal a Gyönyör / mindegyre búcsut int... Tóth Árpád fordítása. ↑

kép | vecteezy.com

Czilczer Olga

VÁNDORÉVEK

2025-10-27 | VERS

Nézzétek most majd felállok
ülök indulok s már járok
helyemmel a szék maradjon
esni ha lát úgy csak kapjon
el derékon szakadt felhőt
még ránézve negyvenes nőt
hulltában tetőn fán terülne
saját árnyékára dűlne
karján táncba visz korona
tüllből van a báliruha
ága roppanásig korhad
madár viselhetne tollat
ül rajta az istenadta
ungja berke széles öve
élte-holta legyenek övé
kell még ide száraz lépte
ketten indulnak feléje
fogytán fogynak szaporodnak
lábak világgá forognak
Vándorévek zenéje szól
valaki játszik valahol

kép | vecteezy.com

Vörös István

AZ EGYETEMSZIGET 21.

2025-10-29 | **VERS, VERSCIKLUS**

208

DE MELYIK KOR?

Volt idő, mikor ragadtak rám
az infók, most inkább kipotyognak
belőlem, mint beteg kutyából

a bolhák, állapította meg
az öregedő tanár, aki rögtön
diákká töpörödött vissza,
mert egy kritikusa, akármit
jelentsen is ez a szó,
és akármire is alapozza
tekintélyét, rászólt,
hogy infóról abban a korban
még nem beszéltek...

De hát melyik korban, barátom?
Volt idő, mikor ragadtak rám
a kritikusok, most inkább kihalnak
mellőlem, mint kutya a gazdája mellől,
állapította meg az öregedő
író, aki újra kezdőnek
érezhette magát, de minden
remény nélkül a sikerre,
mert azt évekre előre kisorsolták.

Volt akkor szerencsejáték?
Ha volt játék és volt szerencse,
lennie kellett.
Volt idő, mikor ragadt rám
a szerencse, most már
viszket tőle a bőröm,
mint öreg kutyának
a fürdetéstől.

209

BALLADA A MŰVÉSZET HIÁBAVALÓSÁGÁRÓL

Legnagyobb meglepetésemre
készült rólunk egy mozaikkép,
mesélte a kiselejtezett tanár.
A közeli Nap-szigeten élt egy
remete, aki egész nap csak olvasott,
csempészek szállították neki
a könyveket, tekercseket, cserép-
darabokat, mindent, amin
irodalmi műnek tűnő dolgot
lehetett találni. És ő mindent
elolvasott. Ha valamelyik
betűrendszert nem ismerte,

megfejtette. Ha valamelyik
nyelvet nem értette, megtanulta.
Sziréneket csalt ki a vízből, ők
minden nyelven énekelnek,
tőlük tanult, és velük élte ki
szeretetvágyát.

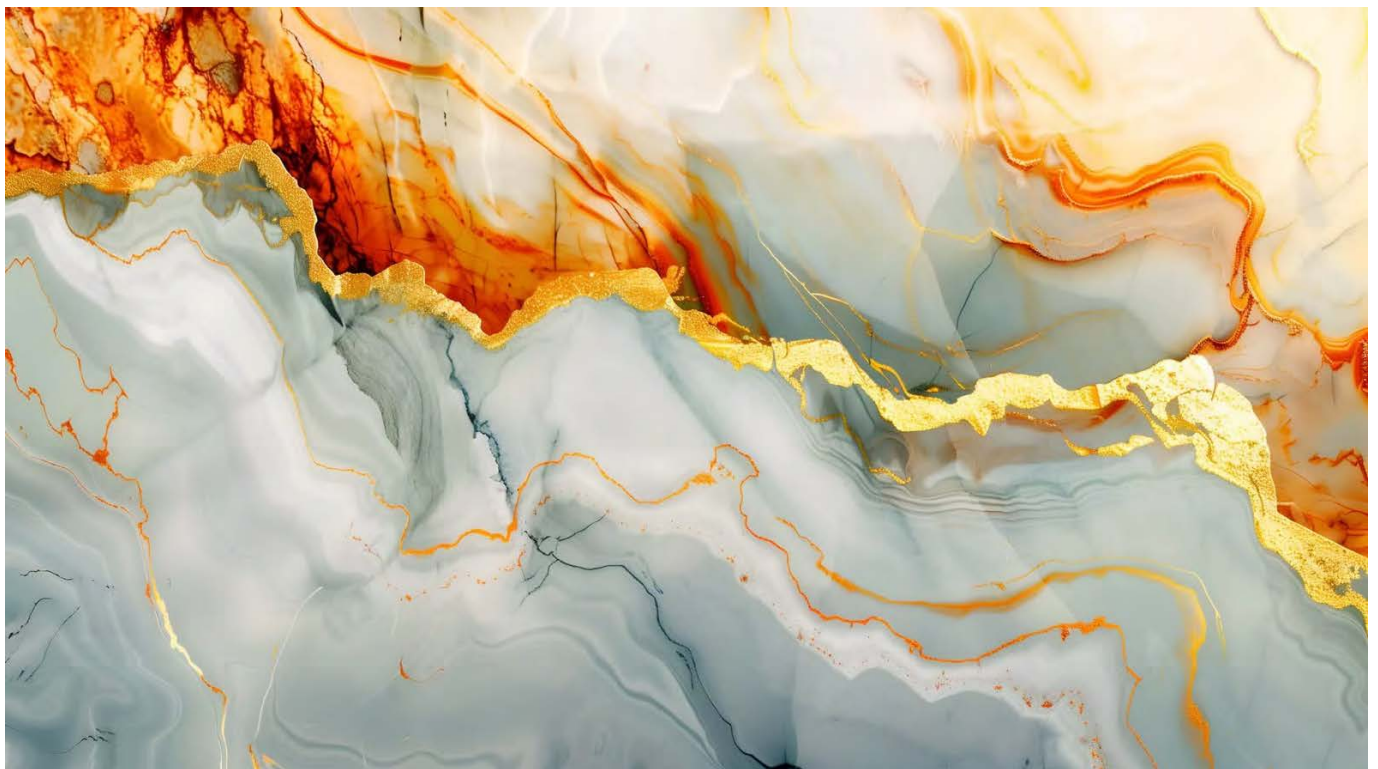
Tőlem is kezébe akadt
egy könyv, derült föl
a már nem kiselejtezettnek
tűnő tanár, és egyik évben
nekem adta a Napfolt-díjat.
Állítólag azoknak jár,
akiket olvasás közben
a legtöbbet emlegetett,
szidhatta is akár, a lényeg,
hogy valami fényt rávetett
a szöveg. És ő hunyorgott.
És folyt a könnye. És
háborgott. Mint olyankor
szinte mindig a szigete
körül a tenger.

Kiküldte tehát házi
művészt a földerült tanárhoz,
és az egyik tisztafehér
falukra kirakta mozaikból
a családot, de még az emberiség
vidám történetét is.
A háttérben vulkán füstölgött
a város fölötti hegyekben.
A művész kacsintott és elment.

Nem értem, derült föl a tanár.
De érted, súgta egy hang,
aki szeret mindig okoskodni.

Azt hiszem, illetlenség lenne
leveretni a képet, de talán
átfesthetnénk. Hétségén
meszet csempészt a házba,
és saját kezűleg tüntette el
az őrületet.

Aztán suttyomban elment
egy katakombában tartott
misére. Miért bujkáltok,
hiszen a kereszténység
már nincs is betiltva,
okvetetlenkedett a hang.

210

FÉLELEM A NAPTÓL

Mint a mágnes, szívom magamba
a rosszat, mondta a földerült tanár
– akit így mondhatunk-e még földerültnek?
Mint egy mágnes, szívod magadba
a rosszat, állapította meg a lánya,
aki a birodalom túlsó sarkában élt,
de néha egy boszorkánytól kapott
kis világító ablakon át láthatták egymást.
Az újderű embere épp a napsütésre unt rá.
Ő a napot nem istennek látta,
mint a bonyolult lelkű egyiptomiak,
hanem szörnyetegnek. Nemcsak
azért, mert áttért az egyistenhitre
(+ Hermész), hanem mert az istenbirodalmat
csak pusztítónak és gonosznak látta.
Élt a városban egy teológus, aki a már
kiveszett istenek kiveszett vallásának
volt nagy tudója, és az megveregette
a vállát, mikor elmondta neki az
aggályát. Hiszen mindannyian tudjuk,
hogy ezek szörnyetegek, de azt is
tudjuk, hogy mi is azok vagyunk.
Még most is van erejük, csak állj
ki egy órára meztelenül a napra,
megérzed. A belső udvaron állt
kereszt alakban kitérve a karját,
az árnyéka előbb a kiskapu,
majd
a rabszolgák szállása felé
fordult, aztán

az üres gyerekszobákra mutatott.
Mennyi időről is volt szó? Jólesett
a nap. Mintha tetoválnák. Kis tű
szaladt körbe rajta. Talán valami
írás? Este a felesége tejföllel kenegette
a vállát. Igaza van egyiptomi barátodnak,
mi túl komolyan vesszük az embert,
és túl jónak tartjuk, de próbálj meg
most egy jó szót is mondani róla!

211

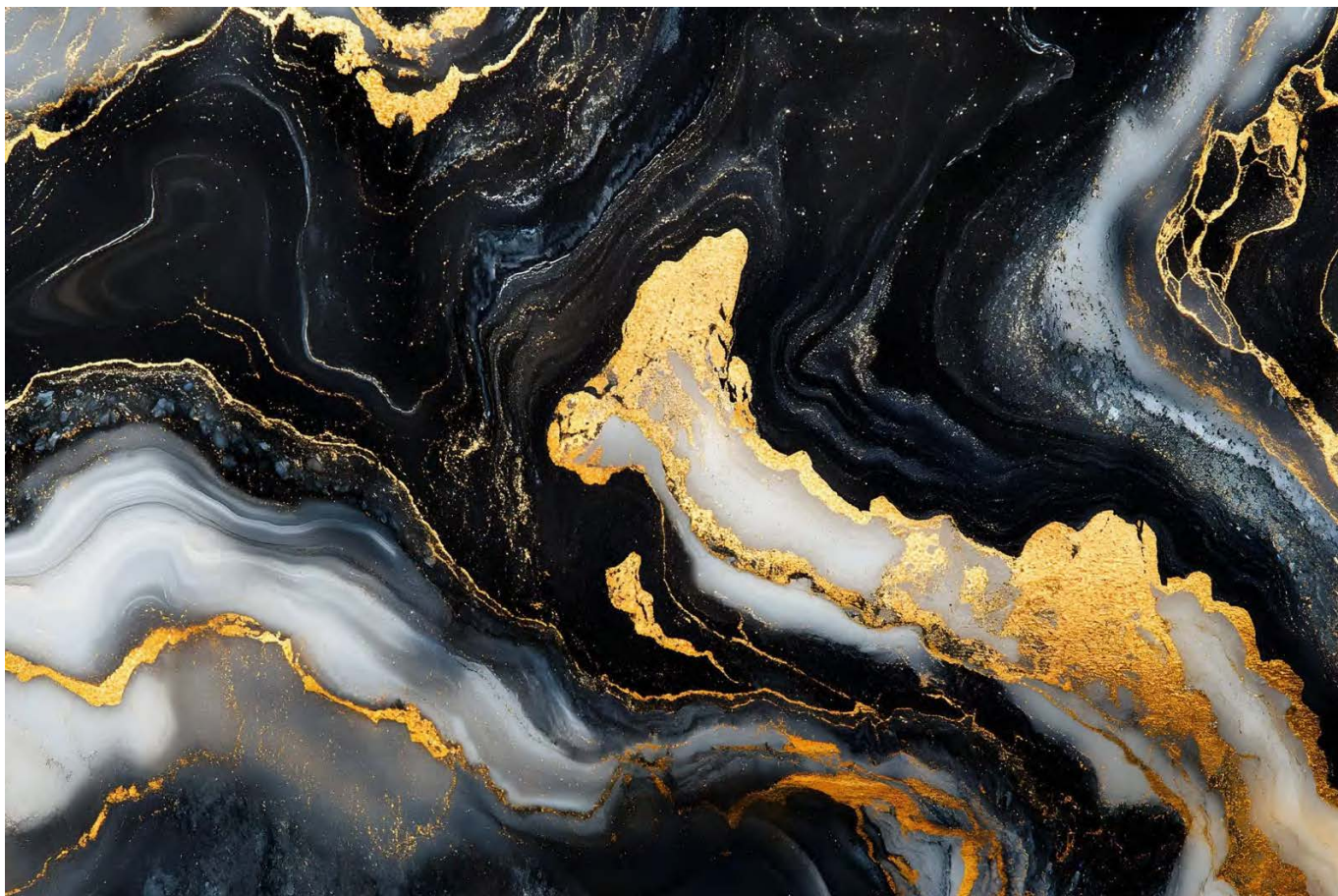
PÁRBESZÉD A JÓRÓL ÉS ROSSZRÓL

Tehát inkább az embertől kell félni,
nem a természettől? Természetnek
nevezted a halott istenek helyét,
kérdte a felesége, aki még most
is a görög istenekkel szimpatizált.
Semmiképp, inkább embernek.
Nehogy azt mondd,
hogy szereted az embereket,
ezt az állandóan bort vedelő
majomcsapatot! Ez azért
leegyszerűsítés, isznak ők
töményt is! Különben most te
túlzol, dehogy szeretem az embert,
csak észrevettem, hogy szeretetre
vágynak, majdnem annyira, mint a kutya.

Te szeretetre vagy dicséretre vágysz,
kérdte a felesége, és az egykori tanár
földerült. Látod, ez az emberben az érdekes,

aki dicséretre vágyik, azt szeretné
hogymiben jónak tartják. És bárki,
aki dicsér, arra vállalkozik, hogy akármiben,
de megkülönböztesse a helyet a helytelentől,
a kiválót a gyatrától, az ember nem a saját
szempontjából értékeli, mint a régi istenek,
hanem egy úgy-ahogy független mérce
segítségével. Ez az erkölcsi és esztétikai
mérce különbözteti meg mindenki másától.

Ha ennyire biztos vagy az emberben,
minek használod annyi akármit,
úgy-ahogyot? Eddig szinte mindig
azonnal megláttam az igazságot,
és vehemensen harcoltam is
érte, híres vagyok veszekedésnek
tűnő vitáimról. Most rájöttem, hogy
maga az igazság vitázik saját magával.

212

NEMCSAKOK

Nemcsak jelentősnek kell lenni,
úgy is kell viselkedni, mondta neki
Hermész. Egy vasárnapi miséről
hazatérve ott ült az ebédlőasztaluknál,
mintha nem is náluk bujkálna,
hanem vendég volna.

Nemcsak istennek kell lenni, de
úgy is kell viselkedni, mondta a miséről
hazatérő kételkedő.

Nemcsak kételkedni kell, a kételyeidnek hangot is kell adni, mondta a kételkedő felesége.

213

A GONDOLAT BÁNÁSMÓDJA

Kételyek vannak, hogyan lehetségesek?

Nem gondolatok vannak,
összesen egy gondolat.

Az az egy gondolat soha nem kíméletes,
bántja az embert,
de emberré bántja.

Jelentős lények vannak, hogyan lehetségesek?

Nem istenek vannak,
összesen egy Isten.

Az az egy Isten soha nem kíméletes,
bántja az embert,
de emberré bántja.

Emberek vannak, hogyan lehetségesek?

Nem lehetőségek vannak,
összesen egy lehetőség.

Az az egy lehetőség soha nem kíméletes,
bántja az embert,
de emberré bántja.

Gondolatok vannak, hogyan lehetségesek?

Nem kételyek vannak,
összesen egy kétely.

Az az egy kétely soha nem kíméletes,
bántja az Istent,
de istenné bántja.

214

VAGYON

Mit bán a gondolat?

Semmit. Mit bán a kétely?

Mindent.

Kinek van többje?

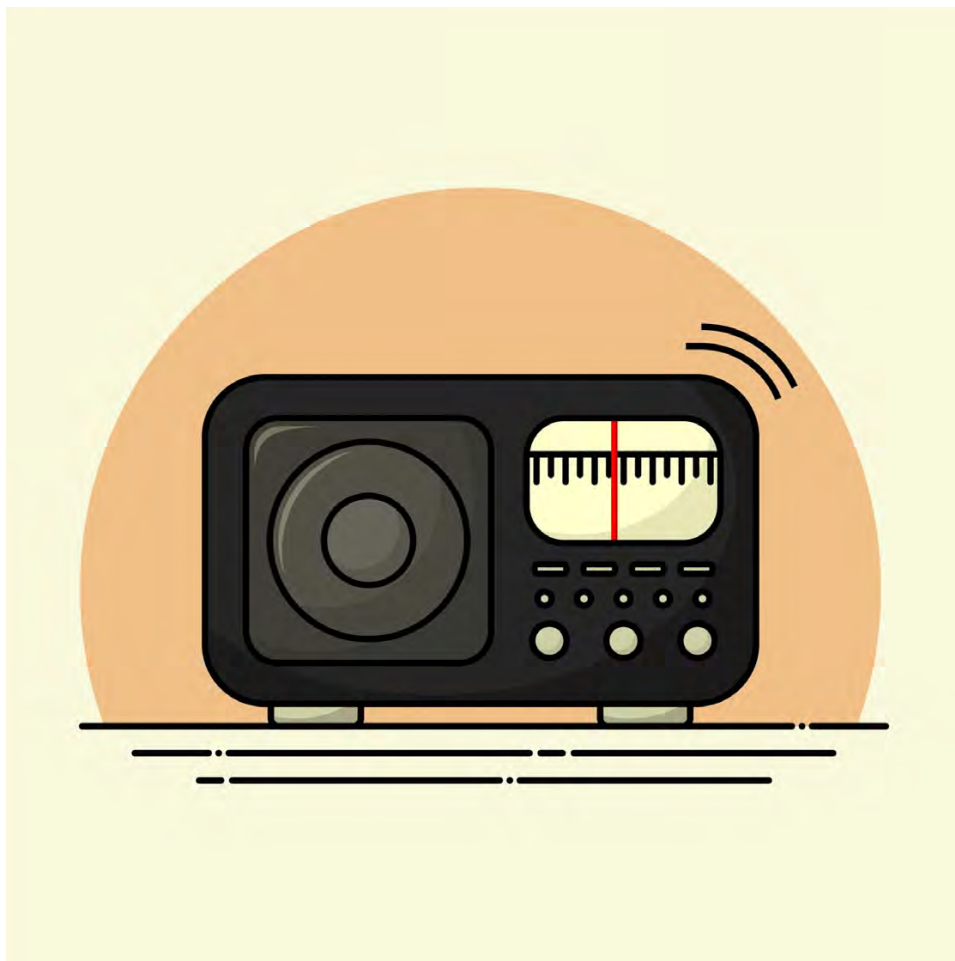
kép | vecteezy.com

Janecskó Kata

LEVELEZŐPARTNER KERESTETIK

[SZÓ-BESZÉD]

2025-10-22 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„A johannesburgi rádió a zuluk számára heti 72 órán át sugároz venda nyelven műsort. A Radio Bantu műsorát 2 millió zulu hallgatja és évente másfél millió levelet írnak, felvilágosítást kérnek, mert a zulu nyelvben hiányoznak az újkori félelmesen szaporodó fogalmak fedőszavai. Például: ‘leihuphutheki’: úrhajó. Vagy ‘moondo

zankomo' – (alkonyat) – zulu nyelven: 'az idő, amikor látni lehet a szarvasmarhák szarvait'. Nyugtalanság, zuluul: 'A szellemem agari futkároznak'. Esmékre, ideákra nincs fedőszavuk. Mi is csak handabandázunk a kibernetikával, ökológiával... a fogalmak, melyeket a korunkbeli civilizáció töm a tudatba, nem megemésztett szavak, idő múltával legtöbbjét kiköpi az eszmélet. A valóságban nyugtalanok vagyunk, mert alkonyodik, tehát nem látni a szarvasmarhák szarvait és futkároznak a szellemünk agari."

Márai Sándor: *Napló*, 1968.

Handabandázunk, így hívják azt, amit művelünk – egyszerre vigasztal és elkedvetlenít Márai tárgyilagos leleplezése. Nem egyéni ostobaság dolga volna tehát, hanem mindannyiunkra érvényes törvényszerűség, hogy a kavargó tudatban nem ülepednek le a fogalmak? Viszont: micsoda őszintétlenség és gyávaság, hogy lapítunk értetlenségünkben és nem verjük az asztalt magyarázatért, mint a zuluk, akik lekörmölték évente a másfél millió levelet?

a képmutatás buborékaiban

Az alamuszi blöfföléssel aztán messzire jutunk: bonyolult definíciókkal áztatjuk és igyekszünk lehangolni egymást, fontos posztokon, kocsmákban vagy

csak internetes komment szekciókban, de okoskodunk, dobálózunk szavakkal, amelyeket valójában nem értünk – jutalmunk a látszat, jussunk a végtelen magányosság és elidegenedés, mert magunk maradunk a képmutatás buborékaiban, és nem akad bolond, aki elkiáltja magát: „a császár meztelen”. Pedig ez legalább olyan mondat volna, ami a zuluk világában is jelent valamit.

Persze kihez is mennénk magyarázatért, ha mind csak handabandázunk. Bár lenne hova! Elképzelem, hogy van nekem egy különleges Radio Bantum, ahová felvilágosításért fordulhatok, és onnan tudom, milyen erős világosság árad abból az irányból, hogy a fényben a szarvasmarhák szarvai élesen kirajzolódnak. Haladok a fény felé, keresztül gázolok a kiköpött, megemésztetlen szavakon. És amikor megérkezem, megkapom a magyarázataimat. A szellemem agarai végre elnyújtóznak.

kép | vecteezy.com

Kiss Lajos András

A CSEND MONDANDÓJA

[SZÓ-BESZÉD]

2025-10-24 | ESSZÉ, SZÓ-BESZÉD

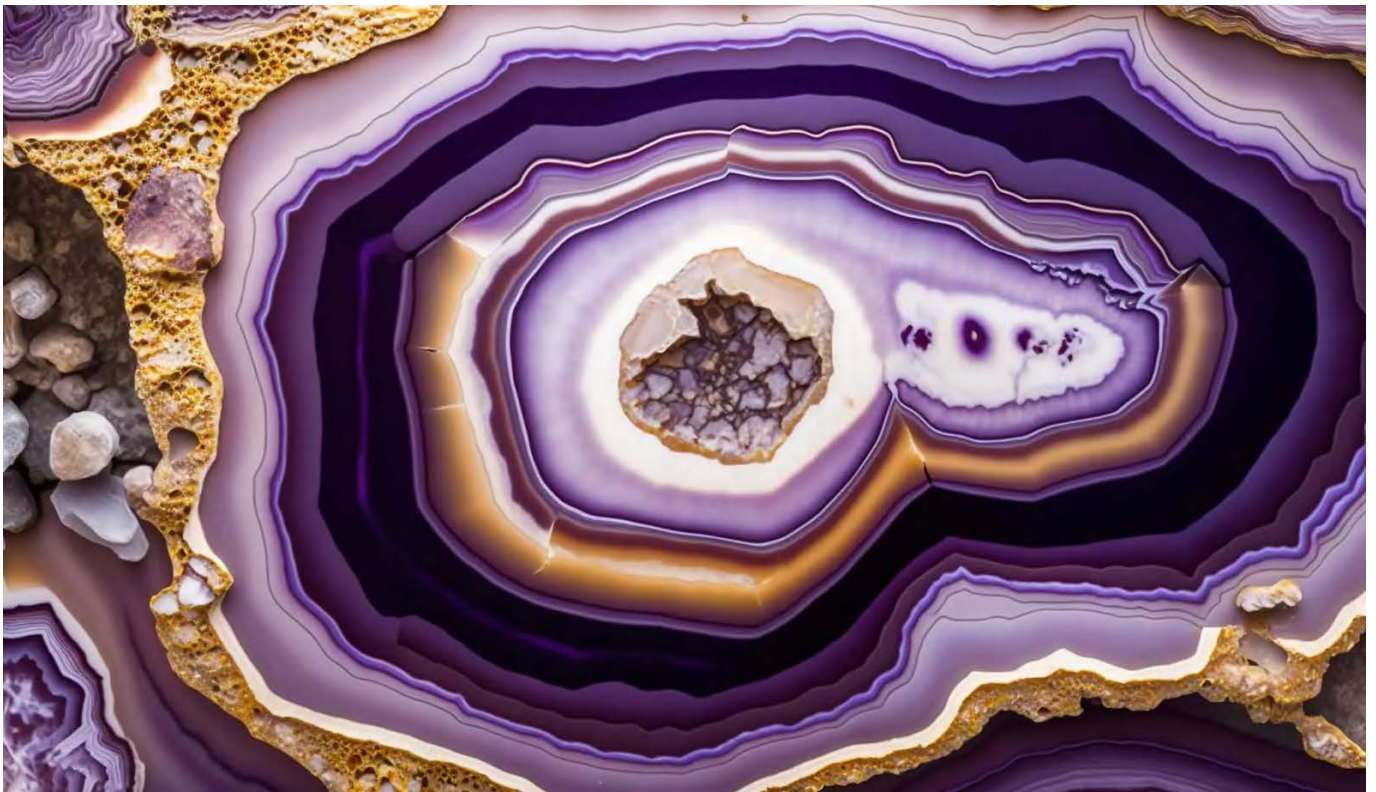

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Olvasókönyveinkben ott állt a mese az öregemberről, aki halálos ágyán fölfedi fia előtt a titkot: szőlősdombja kincset rejt. Ássanak csak utána. Ásna, kincsnek semmi nyoma. Hanem eljött az ősz, a szőlőjük úgy terem, hogy annak párja nincs a vidéken. Akkor jönnek rá, miféle tapasztalatot adott tovább nekik az apjuk: nem az aranyban

az áldás, hanem a szorgalomban. Efféle tapasztalatokat szegeztek nekünk, fenyegetően vagy nyugtatólag, míg nőttünk-növekedtünk: 'Zöldfülű, mit kotyogsz a bele a dolgokba.' Vagy: 'Várj csak, majd megtapasztalod.' És az is tudvalévő volt, mi is a tapasztalat: amit mindig az idősebbek adnak át a fiatalabbaknak. Röviden, a kor tekintélyének súlyával, közmondásokban; terjengős történetekben; olykor idegen országokról szóló mese formájában, kandalló mellett, fiaknak-unokáknak. – Hová lett mindez? Hol akadunk ma már olyanokra, akik úgy istenigazából híven mesélnek? Hol származhatnak egyáltalán halandóktól olyan tartós életű szavak, melyek gyűrűként szállnak aztán nemzedékről nemzedékre?"

Walter Benjamin: Tapasztalat és szegénység. In: Uő. *Angelus Novus*. Értekezések, kísérletek, bírálatok. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 737. Ford.: Tandori Dezső

A múlt század harmincas éveiben Walter Benjamin – számos „elszórt megjegyzése” mellett – mélyen elgondolkodtató esszét is szentelt a modern világban tapasztalható válságtendenciák elemzésének. Szerinte a válság elsősorban a narráció, illetve a történetmesélés kríziséen keresztül mutatkozik meg. *A mesemondó* című tanulmányban írja: „(...) a mesemondás művészete eltűnni látszik. Egyre ritkábban találkozunk olyan emberekkel, akik képesek valamit hitelesen elmesélni.” ^[1] A

hanyatlás okát Benjamin az első világháború frontélményeiben látja, ezek úgyszólván megnémítették a katonákat, a lövészárokból szerzett tapasztalatok szinte közölhetetlenek voltak az otthon maradtak számára. Igaz, a következő évtizedekben számos háborús napló és személyes visszaemlékezés látott napvilágot, de ezek hitelessége erősen megkérdőjelezhető, és igencsak távol álltak a „szájról szájra” terjedő élményektől. [2] Valójában a háború inkább csak felgyorsította a folyamatot, amely már az előző évszázadban rohamléptekre kapcsolt ipari-gazdasági fejlődéssel vette kezdetét, hiszen ez a változás gyorsította fel a „narratív művészet” hanyatlását is. Közismert, az orális kultúra az archaikus, elsősorban a paraszti környezetben és a tengerészek meg kézművesek világában „talált otthonra”. Itt volt rá lehetőség, hogy az élettapasztalatok, amelyeket a mesemondó útjára indított, idővel szájról szájra vándoroljanak. Ha ők voltak az elsők, akik kitűntek a történetmesélés művészetében, akkor éppenséggel az iparos emberek milliója volt az, ahol ez igazán kiteljesedhetett, mondja Benjamin. E két világ érintkezése még azt is lehetővé tette, hogy apránként össze lehessen egyeztetni a távoli vidékekről származó beszámolókat – amiket a sokat utazó emberek meséltek el az otthoniaknak – a hagyomány üzeneteivel, amely pedig a letelepedett emberek tapasztalatainak terrénuma volt. De ha igaz, hogy ma már nincsenek olyan jó történetek, amiket érdemes lenne meghallgatni, ez azt is jelzi, hogy az események folyása kikerült az élet normális medréből. Az ipari társadalomban minden egyre jobban felgyorsul, a gyakorlati érdekek minden más értéket „felülírnak”; az emberekre is csak a teljesítmény fokozása érdekében van szükség. Már nincs idő a mesélésre, sem az unatkozásra vagy az unatkozáshoz kapcsolható tevékenységekre. Elvész a másokat meghallgatni tudás adománya, és ezzel együtt a történehallgatók közössége is. Úgy tűnik, mondja Benjamin, elvesztettük a képességet, amit addig érinthetetlennek hittünk, és amelyet a legkevésbé tekintettünk fenyegetettnek: a tapasztalatok megosztásának képességét. A történetet és a mesélést az információ váltotta fel, aminek újszerűsége az, ami (pillanatnyi) értékkel szolgál. De ezt a következő pillanatban el is kell felejtünk, mert „elménkben” át kell adni a helyet a következő információnak. Az elbeszélés viszont egészen más, mondja Benjamin. Nem merül ki az éppen adott aktualitásból. Megőrzi erejét, és tartalma csak lassan bontakozik ki. [3]

számol és számlál

Száz évvel később napjaink egyik legismertebb gondolkodója, Byung-Chul Han bevallotta a Walter Benjamin által kitaposott úton halad tovább. A

narráció válsága című esszéjében ő is írja, hogy „Az elbeszélés szelleme belefulladt az információáradatba.” [4] Amíg az elbeszélések gyakran a csodával és rejtelmessel határosak, addig az információ nem tűri sem a titkot, sem a képzelőerőt. Az információk időbelisége radikálisan eltér az elbeszélés lassú és apránként kibontakozó „időgazdálkodásától”. Az érzékszervileg felfogható és a folyamatos reflexióra (és önreflexióra) készítő történetelbeszélés helyét az információs társadalom foglalta el, amely a valóságot adathalmazzá silányította. A manapság sokat emlegetett *intelligencia* – lassan a *mesterséges intelligenciának* adja át a helyét – valójában nem szellem. Pedig a „(...) dolgok új rendjét egyedül a szellem képes létrehozni. Az intelligencia számol és számlál. *A szellem viszont elbeszél.*” [5] Mivel a mesterséges intelligenciából hiányzik az *együttérzés* és a *szenvedély*, igazából gondolkodni sem képes. Néha persze úgy tűnik, mintha az elbeszélés szelleme újra visszatérne hétköznapi életünkbe. Han a manapság divatos *storytelling* kifejezés kapcsán megjegyzi, hogy ez a fogalom sokak szemében azt a látszatot kelti, hogy talán újra életre kelt a történetelbeszélés „szelleme”. Valójában ez minden, csak nem az újjászületett elbeszélés. „Sokkal inkább az elbeszélés instrumentálizálása és kommercializálása. Olyan hatékony *kommunikációs technikaként* vezetik be, amely gyakran manipulatív célokat követ. Mindig az a kérdés, 'How to use storytelling'. Aki a storytellingben elmélyedő termékmenedzserekben új elbeszélés előőrsét sejti, téved.” [6]

Maradt-e még valamicske remény, hogy az emberiség kijusson ebből a szellemi és érzelmi válságból, teszi fel a kérdést Han. Szerinte nem lehetetlen az *elbeszélő közösségek* világához visszatérni, noha „pozitívnak tűnő” válasza nem nélkülözi a paradoxonokat. Írása végén hivatkozik Nadas Péter *A helyszín óvatos meghatározása* című esszéjére. Nadas egy faluról mesél, amelynek lakói időről időre egy vadkörtefa árnyékában gyűlnek össze. A falu igazi elbeszélőközösség. Történeteket mesélnek egymásnak, amelyek közös értékeken és élményeken alapulnak. De a történetek mégsem tekinthetők kommunikációnak, írja Han. „Nadas elbeszélő közösségében mint kommunikáció nélküli közösségben hallgatás, csendes egyetértés uralkodik.” [7] Ez azt jelenti, hogy az „együtt-hallgatás”, a néma összetartozás lehet az egyedüli hiteles kapocs az emberek között. Ez persze nem áll messze a francia filozófus, Alain Corbin véleményétől. Ő is úgy gondolja, hogy ma igazából a csendnek van mondandója, a többi jórészt üres fecsegés. [8]

1. Benjamin, Walter: Der Erzähler. In.: Uő.: *Illuminationen*. Ausgewählte Schriften. 1. Suhrkamp Verlag, 1977. 385. ↑
2. Ernst Jünger háborús naplóját a leginkább hiteles visszaemlékezések közé sorolják; de maga is elismeri, hogy a lövészárokból gubbasztó katona olyan, mint aki kábítószer hatása alatt éli mindennapjait. Másképpen érzékel és gondolkodik, mint a „normális” emberek. A francia Jean Norton Cru a frontvonal másik oldalán élte át a háború borzalmaival, a *Tanúságtétel* című emlékiratában írja, hogy ezt a „háborút talán nem is mi, földi halandók csináltuk,

ez sokkal inkább egy minket meghaladó evidencia volt.” Lásd Cru, Jean Norton: *Du témoignage*. Éditions, Allia, Paris, 2008. 27. ↑

3. Benjamin, i. m. 392. ↑

4. Han, Byung-Chul: *A narráció válsága*. Typotex Kiadó, Budapest, 2025. 15. Ford.: Csordás Gábor ↑

5. I. m. 73-74. ↑

6. I. m. 92. ↑

7. I. m. 87. ↑

8. Erről lásd Corbin, Alain: *Histoire du silence*. Flammarion, Paris, 2018. ↑

kép | vecteezy.com

Őri Ádám

A PATAK, A SZÉL ÉS A CSILLAG NYELVÉN

[SZÓ-BESZÉD]

2025-10-26 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Gyertek, erdőbe gyűljünk,
kidőlt fatörzsre üljünk,
tartsunk kupaktanácsot
és válasszunk tolmácsot:

egyik a patak nyelvét
úgy tudja, hangot sem vét;
más a csillagok nyelvén
szól, mint a tapasztalt vén;

a harmadik szél-nyelvet
száján tudósan perget;
s ki valamennyit érti,
az a legbölcsebb férfi.”

Weöres Sándor: *Kupaktanács*

Weöres verse 1980-ban jelent meg a Jelenkor folyóiratban. Ugyanebben az évben az Egyesült Államokban elfogadták a *Superfundot* ^[1], az ország egyik legfontosabb környezetvédelmi törvényét, amely lehetővé tette a veszélyes hulladékkal szennyezett területek azonosítását, megtisztítását és a felelősök anyagi felelősségre vonását. A törvény értelmében, ha nincs azonosítható vagy fizetőképes felelős, akkor a kormány a *Superfund* alapból fedezi a tisztítás és helyreállítás költségeit, melyet a vegyiparra és kőolajiparra kivetett különadókból finanszíroztak. Ez a szabályozás a *szennyező fizet* ^[2] elvének tökéletes megvalósulása volt.

Csakhogy 1995-ben – több mint negyven év után először – a Kongresszus mindkét házában a republikánusok kerültek többségbe, akik nem hosszabbították meg a különadók hatályát. Emiatt az alap a kétezres évek közepére teljesen kimerült, a szennyezett területek helyreállítását pedig ismét adófizetői pénzből kellett finanszírozni. Ez jelentősen lelassította a tisztítási munkákat, így sok szennyezett terület helyreállítása éveket vagy évtizedeket csúszik finanszírozás hiányában.

Van-e természettudományos magyarázata ennek a kongresszusi döntésnek? Tudományos paradigmaváltásra került sor a környezetkémikusok körében, akik között konszenzus alakult ki arról, hogy a szennyezett területek megtisztítása túl gyorsan halad? Nem. E változásnak nincs természettudományos magyarázata. A döntésnek politikai, esetleg szociológiai vagy szociálpszichológiai magyarázata van – természettudományos azonban nincsen. Éppen ezért csak és kizárólag természettudományos alapokon nem is adható rá megfelelő válasz.

a humánökológia szellemissége

A *Superfund* története arra figyelmeztet, hogy a környezeti problémák megoldása nem épülhet pusztán műszaki és természettudományos tudásra, a

társadalmi, kulturális és gazdasági összefüggéseket figyelmen kívül hagyva. Weöres Sándor *Kupaktanácsa* számomra pontosan ezt az összefüggést ragadja meg költői nyelven... Az én értelmezésem szerint Weöres magát a humánökológia szellemisségét öntötte versbe. Azt, hogy az éghajlati és ökológiai válságra nem egyetlen tudományterület szava, hanem a sokféle emberi tudás összhangja adhat választ. A válság sikeres kezeléséhez szükségünk van mindenkire – a patak, a csillagok és a szél nyelvét ismerőkre egyaránt. Saját környezetünk oltalmazásához olyan védszövetséget, egyfajta kupaktanácsot kell létrehoznunk, amelyben a

természettudósok mellett mások is helyet kapnak. Mérnökök, jogászok, filozófusok, pszichológusok, szociológusok, közgazdászok, művészek, újságírók – és igen: politikusok is. Az összetett probléma összetett, multidiszciplináris megközelítést igényel. Egy képzőművészre éppúgy szükség van a probléma megértésében, bemutatásában és kezelésében, ahogy egy légkörfizikusra.

Mi, humánökológusok az említett diszciplínák közül általában csupán egy-egy területhez értünk, a többihez csak kicsit. Éppen annyira, hogy megértsük, miért van szükség a kupaktanácsban ennyi különféle terület képviselőjére. *„... s ki valamennyit érti, az a legbölcsebb férfi.”* Nem igaz, hogy egy humánökológus valamennyit érti. Az azonban igaz, hogy egy humánökológus valamennyi pótolhatatlanságát érti és becsüli – akár férfi, akár nő. Világunk védelme közös nyelv, párbeszéd és szövetség kérdése. A jövő pedig nem azoké, akik mindent tudni vélnek, hanem akik hajlandók együtt érteni – a patakkal, a széllel, egymással.

1. Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act of 1980 (CERCLA) – Az 1980. évi átfogó környezetvédelmi válaszról, kártérítésről és felelősségről szóló törvény (CERCLA) ↑
2. A környezeti kárt okozó vállalat felelős az okozott kárért, meg kell tennie a szükséges megelőző vagy felszámolási intézkedéseket, és viselnie kell az ezzel kapcsolatos költségeket. ↑

kép | vecteezy.com